

**Regeneracja i modernizacja.
Architektura Lwowa
okresu dwudziestolecia międzywojennego**

Jakub Lewicki

Komitet Redakcyjny

DOROTA JANISZEWSKA-JAKUBIAK (PRZEWODNICZĄCA), MAGDALENA GUTOWSKA,
KAROL GUTTMEJER, PIOTR ŁUGOWSKI, AGNIESZKA TYMIŃSKA

Redaktor serii

KAROL GUTTMEJER

Koordynator projektu

KAROL GUTTMEJER

Recenzenci

DR HAB. MARTA LEŚNIAKOWSKA, PROF. IS PAN, PROF. DR HAB. KRZYSZTOF STEFAŃSKI

Redakcja

ZESPÓŁ

Tłumaczenia na język angielski

ANNA GOŁĄBEK-ASIKAINEN

Tłumaczenia na język ukraiński

IURIY TKACHUK

Opracowanie graficzne i skład

PIOTR MOLSKI

© Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2020

© Jakub Lewicki, 2020

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Zrealizowano w ramach projektu NPRH „Między Centrum a Prowincją. Opracowanie dzieł Lwowskiej Szkoły Architektonicznej”

POLONIKA

Wydawca

NARODOWY INSTYTUT POLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ POLONIKA
UL. MADALIŃSKIEGO 101, 02-549 WARSZAWA, E-MAIL: KONTAKT@POLONIKA.PL; WWW.POLONIKA.PL

Instytucja nadzorująca

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

ISBN 978-83-66172-41-8

Nakład: 250 egz.

Złożono krojami Minion Pro, Zapf HumanistPL

Druk: Pracownia C&C

Okładka I: Wnętrze klatki schodowej kamienicy przy ul. Kochanowskiego 25 (ob. K. Lewickiego, ukr. Костя Левицького), proj. Ferdinand Kessler, mieszczącej mieszkanie i pracownię architekta. Identyfikacja J. Lewickiego, zdjęcia Tadeusza Maciejko, „Architektura”, 1936, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, sygn. XIII-4761; II: Lwów, kamienica przy Sakramentek 6 (ob. M. Tugan-Baranowskiego, ukr. Михайла Туган-Барановського), proj. Ryszard Hermelin, 1937, realizacja do 1938, fragment dolnej części elewacji, fot. J. Lewicki 2010; III: Lwów, kamienica przy ul. Kadeckiej 40 (ob. Bohaterów Majdanu, ukr. Героїв Майдану), proj. Stefan Miczyński, 1936, fragment elewacji, fot. J. Lewicki 2007

Spis treści

Od Wydawcy 7

Editor's note 11

Wstęp 13

1. Wprowadzenie 13

2. Cel i zakres pracy 15

3. Metody badań 17

4. Stan badań 20

I. Rozwój Lwowa w okresie dwudziestolecia międzywojennego 35

1. Dzieje, ustrój i ludność miasta 35

2. Rozwój terytorialny 44

3. Ruch budowlany 59

II. Środowisko architektoniczne we Lwowie dwudziestolecia
międzywojennego 71

1. Przegląd lwowskich środowisk architektów i budowniczych 71

2. Architekci i budowniczowie na Politechnice Lwowskiej 74

3. Organizacje zrzeszające architektów i budowniczych 78

4. Architekci żydowscy, ukraińscy i innych narodowości 86

III. W poszukiwaniu nowych rozwiązań architektonicznych 89

1. Znaczenie wystaw i konkursów architektonicznych w kształtowaniu
architektury miasta 89

2. Rywalizacja – ważniejsze lwowskie konkursy architektoniczne 92

3. Popularyzacja – wystawy architektoniczne 130

4. Realizacja – Targi Wschodnie i ich znaczenie dla rozwoju architektury . . . 138

IV. U progu przemian – architektura lat dwudziestych 158

1. Zniszczenia wojenne i ich usuwanie 154

2. Plany i zamierzenia 163

3. Najważniejsze monumentalne budynki publiczne i prywatne	174
4. Typowa twórczość architektoniczna budynki mieszkalne i użyteczne	193
V. W poszukiwaniu nowych wzorców architektura przełomu lat dwudziestych i trzydziestych	260
1. Nowe wzorce architektury	260
2. Planowanie rozbudowy miasta	262
3. Najważniejsze monumentalne budynki publiczne i prywatne	269
4. Typowa twórczość architektoniczna – budynki mieszkalne, użyteczne i architektura przemysłowa	292
VI. Nowoczesny Lwów – architektura lat trzydziestych	299
1. Planowana rozbudowa miasta a nowe prądy architektoniczne	299
2. Najważniejsze monumentalne budynki publiczne i prywatne	304
3. Typowa twórczość architektoniczna – budynki mieszkalne, użyteczne i architektura przemysłowa	364
4. Architektura przyszłości – niezrealizowane zamierzenia lat trzydziestych	405
Podsumowanie	417
1. Regeneracja i modernizacja, czyli przemiany architektury we Lwowie	417
2. Najważniejsze zjawiska w architekturze lwowskiej i ich chronologia	427
3. Znaczenie lwowskiej architektury lat 1918–1939	428
4. Wkład architektów lwowskich w rozwój myśli architektonicznej	445
Aneksy	450
Spis literatury	461
Indeksy	484
Wykaz ilustracji	494
Регенерація та модернізація. Архітектура Львова міжвоєнного десятиліття. Резюме	513
Regeneration and modernisation. Lviv architecture in the interwar period. Summary	529

Od Wydawcy

W krótkim okresie dwudziestolecia międzywojennego, w latach 1918–1939, odrodzona Rzeczpospolita nadrobiła różne zaległości bycia długi czas pod zaborami Rosji, Prus i Austrii. Odbudowa zniszczonej przez pierwszą wojnę światową tkanki architektonicznej miast, przemysłu, komunikacji oraz konieczność scalenia w nowym państwie trzech różnych gospodarczo obszarów wymagały znacznej intensyfikacji działań. Potrzebni byli – między innymi – architekci, konstruktorzy i ich praca.

W tych latach istniały dwa ośrodki kształcenia architektów. Wydział architektury w Warszawie powołany na politechnikę w 1915 r., ale we Lwowie taki wydział na tamtejszej politechnice powstał już w 1872 r. i miał doświadczoną kadrę wykładowców i pokolenia absolwentów. Lwowscy architekci trafiali do wszystkich ośrodków odrodzonej Polski. Daleko na zachód, do Wielkopolski, gdzie w Poznaniu osiadł i działał m.in. Władysław Czarnecki. Na obszarze Górnego Śląska, głównie w Katowicach zamieszkało wielu wychowanków lwowskiej architektury realizujących świetne modernistyczne budownictwo, między innymi pierwszy w Polsce nowoczesny „drapacz chmur”. Współtworzyli miasto Gdynię, która stała się najważniejszym poligonem nowych prądów w architekturze i najbardziej reprezentatywną wizytówką międzywojennego modernizmu i funkcjonalizmu. Także w Warszawie, gdzie przecież był znaczący ośrodek kształcenia architektów, osiedlali się absolwenci Politechniki Lwowskiej, jak choćby Stefan Bryła, znakomity konstruktor, twórca stalowej konstrukcji Prudentialu – jedynego przedwojennego wieżowca w stolicy.

Miasto Lwów zawdzięczało wiele miejscowym architektom. Zapaść gospodarcza po pierwszej wojnie światowej została stopniowo przezwyciężona na początku lat dwudziestych. W pierwszym jednak okresie nowych inwestycji było niewiele w porównaniu do ponad dwukrotnie większego ruchu budowlanego sprzed 1914 r. Ożywienie nastąpiło już w połowie dekad. Okresami największej rozbudowy miasta były lata 1923–1929 i 1932–1939. Można nawet mówić o boomie budowlanym w 1937 r. I właśnie o środowisku architektonicznym i samej architekturze Lwowa tego okresu opowiada książka profesora Jakuba Lewickiego. Autor, w oparciu o rozległą analizę głównie przedwojennych, architektonicznych publikacji oraz kwerendę archiwaliów lwowskich prezentuje pejzaż architektoniczny miasta okresu międzywojennego. Wnikliwie przedstawia i analizuje chronologię przemian architektury lwowskiej, mocno uzależnionej – jak wszędzie – od sytuacji politycznej (wojny) i gospodarczej (światowy kryzys gospodarczy 1929–1932). Jak zaznacza, jego praca nie jest katalogiem lwowskich budynków ani też przeglądem wszystkich budowli powstałych w tym okresie. Przedstawia jednak najważniejsze tendencje w projektowaniu nowej architektury, najważniejsze inwestycje. Omawia różnorodność powstającej wówczas architektury: od mieszkaniowej, poprzez gmachy użyteczności publicznej: budynki urzędów miejskich, szkoły, budynki przedsiębiorstw prywatnych, organizacji społecznych, czy też kościoły. Szczególną uwagę autor zwraca na okres drugiej połowy lat trzydziestych, na który przypadł ogromny wzrost inwestycji budowlanych,

репрезентujących dojrzały modernizm i funkcjonalizm. To wtedy powstał gmach Miejskich Zakładów Elektrycznych – jedna z ikon architektury lwowskiej tego czasu. Autor wzbogaca swą erudycyjną rozprawę obszernym materiałem ilustracyjnym. Składają się nań nie tylko archiwalne fotografie bardzo dużej grupy budynków, zespołów architektonicznych, czy też reprodukcje z różnych lwowskich czasopism budowlanych, lecz także liczne, nieznane i niepublikowane do tej pory rysunki projektowe. Odnoszą się one zarówno do wzniesionych i istniejących obiektów, jak i prezentują te, które nie były zrealizowane, albo planowano je wznieść w najbliższej przyszłości, czyli po 1938 czy 1939 r. W roku 1940 planowano ukończenie m.in. gmachów Polskiego Radia i Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz rozbudowę Politechniki Lwowskiej. Na lata 1946–1951 Eugeniusz Kwiatkowski, wicepremier i minister skarbu, planował znaczącą rozbudowę Lwowa, a do roku 1955 – dwukrotne zwiększenie liczby jego mieszkańców. Miało to być największym impulsem do rozwoju miasta.

I tak, jak w przypadku innych dziedzin życia ówczesnej Polski, szybki i efektowny rozwój lwowskiego środowiska architektonicznego, a także świetnie zapowiadający się rozwój przestrzenny i architektoniczny Lwowa został złamany we wrześniu 1939 roku przez inwazję Niemców i Sowietów na Polskę. Potem już nic nie było takie same. Dlatego też prezentowana książka ma tak istotną wartość. Przedstawia krajobraz modernistycznego miasta krótkiego okresu międzywojnia, twórców tego krajobrazu, ale także to, co miało i mogło być jego przyszłością, lecz zostało tylko na kartach projektowych architektów.

Instytut POLONIKA z satysfakcją oddaje do rąk Czytelników ważną publikację prezentującą istotny fragment architektonicznego pejzażu wcale nie tak dawnego Lwowa.

Від видавця

За короткий міжвоєнний період, у 1918-1939 роках, відроджена Річ Посполита, яка протягом довгого проміжку часу була розділеною між Росією, Пруссією та Австрією, надолужувала згаяне. Відновлення архітектурного ландшафту міст, промисловості, зв'язку, зруйнованих Першою світовою війною, а також необхідність об'єднання трьох економічно різних районів в новій країні вимагали значної інтенсифікації зусиль. Окрім усього іншого, потрібні були архітектори, конструктори та їх робота.

У ті роки існували два освітні осередки з підготовки архітекторів. Архітектурний факультет у Варшаві, створений на Політехніці в 1915 р., а також факультет у Львові, який, щоправда, на місцевій Політехніці діяв з 1872 р. і мав досвідчений штат викладачів та не одне покоління випускників. Сліди львівських архітекторів можна відшукати в усіх центрах відродженої Польщі. Зокрема, далеко на заході – у Великопольщі, де в Познані оселився і працював Владислав Чарнецький. Також на території Верхньої Сілезії, переважно в Катовіце, проживало чимало вихованців львівської архітектурної школи, які реалізовували/втілювали велике модерністське будівництво, в тому числі створили перший сучасний «хмарочос» у Польщі. Вони долучилися до створення міста Гдиня, яке стало найважливішим навчальним полігоном для нових тенденцій в архітектурі і найбільш репрезентативним прикладом міжвоєнного модернізму і функціоналізму. Випускники Львівської політехніки також оселялися у Варшаві, де зрештою знаходився значний освітній осередок архітекторів, наприклад, Стефан Брила, чудовий конструктор, розробник сталевих конструкцій «Пруденшл» – єдиного довоєнного хмарочоса столиці.

Місто Львів багато чим завдячує місцевим архітекторам. Економічну кризу після Першої світової війни поступово вдалося подолати на початку двадцятих років. Однак, у перший період інвестиції були невеликі у порівнянні з удвічі більшою будівельною активністю до 1914 р. Пожвавлення будівництва відбулося вже в середині десятиліття. Періоди найбільшої розбудови міста припадають на 1923–1929 рр. і 1932–1939 рр. Навіть можна говорити про будівельний бум у 1937 р. Власне про архітектурне середовище та архітектуру самого Львова розповідає книга професора Якуба Левіцького. Автор на основі широкого аналізу переважно довоєнних архітектурних видань та опрацювання львівських архівів презентує архітектурний ландшафт міста міжвоєнного періоду. Він проникливо представляє та аналізує хронологію змін львівської архітектури, яка значною мірою була узалежнена, зрештою як і всюди, від політичної (війни) та економічної ситуації (світова економічна криза 1929–1932 рр.). Як відзначає сам Автор, його книга не є ані каталогом львівських будинків, ані оглядом усіх будівель, створення яких припадає на цей період. У ній представлені найважливіші тенденції проектування нової архітектури та найголовніші інвестиції. У книзі розглядаються відмінності тогочасної архітектури: починаючи від житлової забудови, крізь

будівлі громадського характеру (будинки муніципальних управлінь, шкіл, приватних підприємств, громадських організацій) і закінчуючи сакральними будівлями. Особливу увагу Автор приділяє другій половині тридцятих років, під час якої спостерігалось значне зростання будівельних інвестицій, що представляли собою зрілий модернізм і функціоналізм. Саме тоді зведено будівлю Міських електричних закладів – однієї з ікон львівської архітектури того часу. Свою наукову працю Автор збагачує значною кількістю ілюстрацій, які складаються не тільки з архівних фотографій великої групи будівель чи архітектурних ансамблів, або ж репродукцій з різних львівських будівельних журналів, а й численних, невідомих і неопублікованих до цього часу архітектурних креслень. Вони відносяться як до зведених та існуючих об’єктів, так і тих, які ніколи не були реалізовані, або які планувалося звести найближчим часом, тобто після 1938 або 1939 років. Зокрема, у 1940 р. планували завершити будівництво Польського радіо і Польського історичного товариства, а також розбудувати Львівську політехніку. У 1946–1951 роках Еугеніуш Квятковський, Віцепрем’єр-міністр і міністр економіки, планував значну розбудову Львова, а до 1955 р. – навіть подвоєння кількості його жителів, що мало стати найбільшим імпульсом для розвитку міста.

Подібно до інших сфер життя тогочасної Польщі, стрімкий та вражаючий розвиток львівського архітектурного середовища, а також перспективний просторово-архітектурний розквіт Львова у вересні 1939 р. перервало вторгнення Німеччини та Радянського Союзу до Польщі. Після цього вже нічого не було таким самим. Власне тому дана книга має таку велику цінність. У ній представлено ландшафт модерністського міста, що припав на короткий міжвоєнний період, та його творців, а також й те, що повинно і могло бути у майбутньому, проте залишилося тільки у вигляді архітектурних креслень.

Інститут «ПОЛОНІКА» із задоволенням передає до рук Читачів важливе видання, у якому представлено неоціненний фрагмент архітектурного ландшафту не такого вже й старого Львова.

Editor’s note

In the short interwar period of 1918–1939, the reborn Republic of Poland was making up for various arrears accumulated in the lengthy timespan, when it was partitioned by Russia, Prussia and Austria. The recreation of architectural structure of its cities, industry and communication, destroyed by the First World War, coupled with the need to merge three economically different areas in the newly reborn state, called for intensified activities. Consequently, architects, constructors and their work were all in high demand.

Active at the time there were two centres specialising in architectural education: the Department of Architecture in Warsaw, set up in 1915 at the University of Technology, and its Lviv equivalent, established in as early as 1872 at the Lviv Polytechnic. The latter employed an experienced faculty of lecturers and produced entire generations of graduates. Lviv architects made their way to all centres of the reborn Poland. Władysław Czarnecki was among those who settled to work in Poznań, in the Wielkopolska region, in the far west of the country. The Upper Silesia region, mainly Katowice, were inhabited by numerous graduates of the Lviv school of architecture, who created magnificent modernist constructions, including the first modern “skyscraper” ever raised in Poland. They co-created the city of Gdynia, which later became a key location for testing new trends in architecture and the most representative showcase of the interwar modernism and functionalism. Warsaw, with its important centre of architectural education, was also a place of settlement for many graduates of the Lviv Polytechnic, including Stefan Bryła, excellent constructor and author of the steel structure of Prudential, i.e. the only skyscraper in the pre-war capital city.

The city of Lviv owed a lot to its own, local architects. The economic collapse resulting from the First World War was gradually being overcome in the early 1920s. And yet, in the first period of the economic recovery there were not so many new investments made, in comparison with the more-than-two times larger construction activity prior to 1914. A clear revival took place already in the mid-1920s. The greatest expansion of the city dated to 1923–1929 and 1932–1939. One can even talk of the 1937 construction boom. It is the Lviv architectural environment and the architecture of the said period that constitute the topic of Professor Jakub Lewicki’s book. Based on his extensive analysis of mainly pre-war architectural publications as well as a scientific query conducted in the Lviv archives, the author depicts the architectural landscape of the city in the interwar period. He presents and analyses in detail the chronology of changes taking place in Lviv architecture, which was – as everywhere else – strongly dependent on the political (wars) and economic situation (the world economic crisis of 1929–1932). As the author points out, his work constitutes neither a catalogue of Lviv buildings, nor a review of all the constructions erected during the discussed period. Instead, it illustrates the most important trends in new architectural design and indicates major investments of the time. The book discusses the diverse character of contemporary architecture, from housing projects to public utility buildings: municipal office buildings,

schools, seats of private enterprises and social organizations as well as churches. The author draws special attention to the period of the second half of the 1930s, which saw a huge increase in construction investments representing high modernism and functionalism, as exemplified by the edifice of the Municipal Electrical Works, one of the iconic examples of the then Lviv architecture. The author supports his scholarly dissertation with substantial illustrative material, consisting not only of archival photographs of a very large group of buildings, architectural complexes, or reproductions taken from various Lviv construction magazines, but also numerous unknown and previously unpublished design drawings. They refer to both the buildings which were raised and are extant to this day, but also those whose construction was never realised or was planned in the near future, i.e. after 1938 or 1939. In 1940, there were plans to complete, among others, the edifice of the Polish Radio and that of the Polish Historical Society, in addition to the planned expansion of the Lviv Polytechnic. Eugeniusz Kwiatkowski, deputy prime minister and treasury minister, intended to carry out a significant expansion of Lviv in 1946–1951 and to obtain a twofold increase in the number of the city inhabitants by 1955. His plan was meant to serve as the strongest impulse for the development of the city.

As was the case with all other spheres of life in contemporary Poland, the rapid and effective development of the Lviv architectural environment, and the promising spatial and architectural progress of the city, were shattered in September 1939, when Poland was invaded by German and Soviet troops. Nothing was the same afterwards. This explains the significant value of this book, which depicts the landscape of the modernist city in the short interwar period, its creators, and finally – what was meant to be, and could have been, its future, but instead of taking real shape, it never evolved beyond architectural drawings.

The POLONIKA Institute is pleased to present its readers with this meaningful publication, which sheds light on a significant part of the architectural landscape of the not-so-old city of Lviv.

Wstęp

1. Wprowadzenie

W 1938 roku znana i ceniona lwowska badaczka i historyk Łucja Charewiczowa, charakteryzując sytuację Lwowa po pierwszej wojnie światowej, stwierdziła: „po całej Polsce rozpraszaly się lwowskie intelekty, znęcone atrakcyjnością nie tylko Warszawy, ale i innych organizujących się właśnie centrów kulturalnych: Poznania, Lublina, Wilna, a nawet Katowic i Łodzi, gdy najcenniejszy materiał ludzki i zbiorniki kapitałów odpływały zeń na zewnątrz, Lwów z boleścią śledził te zmiany i odloty”¹ (il. 1). Odmiana nastąpiła w drugiej połowie lat trzydziestych XX w., kiedy to rozpoczęto budowę wielu nowych domów, podjęto rozbudowę i uporządkowanie miasta, opracowano koncepcję „Wielkiego Lwowa” oraz podjęto liczne nowe inicjatywy ekonomiczne i gospodarcze (Targi Wschodnie), które były impulsem do rozwoju Lwowa. Przerwało to okres zastoju i migracji lwowskich elit do innych ośrodków. Tę wielką mobilizację całego lwowskiego środowiska Łucja Charewiczowa nazwała **regeneracją**. Było to bardzo znaczące zjawisko w rozwoju architektury Lwowa, trzeciego co do wielkości miasta II Rzeczypospolitej i jednego z jej najważniejszych ośrodków działalności kulturalnej.

Poznanie zjawiska *regeneracji* lwowskiego środowiska architektonicznego i lwowskiej architektury było impulsem do powstania niniejszej pracy. Jak pisała Łucja Charewiczowa, w okresie tym lwowiacy tworzyli w wielu ośrodkach², a oddziaływanie Lwowa na sąsiednie obszary wydawało się czymś oczywistym, dlatego też zjawisko to budziło mniejsze zainteresowanie u współczesnych. Kiedy w latach trzydziestych XX wieku najbardziej znany warszawski krytyk architektury Lech Niemojewski wyróżnił polskie szkoły architektury nowoczesnej³ (il. 2), pominął jednak trzeci bardzo ważny ośrodek architektury, jakim był szeroko promieniujący Lwów i Lwowska Szkoła Architektoniczna. Jednocześnie do początku lat trzydziestych, kiedy

1. Łucja Charewiczowa, fot. ze zbiorów autora

¹ Łucja Charewiczowa, *Lwów w Polsce odrodzonej. Regeneracja*, „Kurier Literacko-Naukowy”, R. XV, 1938, nr 51, s. II–III (dodatek do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” nr 350).

² *Tamże*.

³ Lech Niemojewski, *Dwie szkoły polskiej architektury nowoczesnej*, „Przegląd Techniczny”, T. LXXIII, 1934, nr 26 (26 XII), s. 808–816.

W tytule pracy zastosowano określenie *regeneracja* użytego dla środowiska lwowskiego przez Łucję Charewiczową⁵. Określenie to najlepiej oddaje dokonaną w tej pracy analizę zjawisk, które doprowadziły do odrodzenia lwowskiego środowiska architektonicznego po katastrofie pierwszej wojny światowej i powrotu boomu budowlanego we Lwowie w okresie międzywojennym. Opisany rozwój architektury we Lwowie w tym okresie wiązał się także z *modernizacją*, pojęciem używanym dla określania wielu zjawisk wiążących się z architekturą międzywojenną w Polsce i innych krajach. Uznano za Łucję Charewiczową, że wówczas najważniejsze było odrodzenie architektury i jej twórców. Zjawisko modernizacji występowało tak we Lwowie, jak i w innych ośrodkach, ale w dużo większym stopniu dotyczyło innych pozalwowskich obszarów, niemniej także zostało ono przedstawione. Miejsce lwowskie środowisko zawsze było bardzo nowoczesne. Już przed 1918 rokiem zwracało uwagę na działania dotyczące modernizacji miasta i jego architektury, które były kontynuowane w okresie międzywojennym. Przejawem modernizacji były nowoczesne inwestycje miejskie, jak i wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań architektonicznych.

Zakres pracy wyznacza problem postawiony w tytule książki – analiza przemian twórczości architektonicznej w dwudziestolecie międzywojennym. Niniejsza praca nie jest katalogiem lwowskich budynków ani też przeglądem wszystkich budowli powstałych w tym okresie. Podstawę analizy stanowił wybór ważniejszych i wyróżniających się budynków, które wzniesiono w okresie II Rzeczypospolitej. Zakres rozważań wyznaczają daty graniczne. Pierwszą jest schyłek 1918 roku, kiedy zakończyła się pierwsza wojna światowa i działania wojenne związane z konfliktem polsko-ukraińskim. Wówczas Lwów znalazł się w granicach państwa polskiego i od tej chwili jego architektura rozwijała się pod wpływem zmienionych reguł politycznych i ekonomicznych. Drugą cezurą jest koniec roku 1939, który stanowi zamknięcie poprzedniej epoki i koniec intensywnego ruchu budowlanego we Lwowie prowadzonego w duchu zachodnioeuropejskich prądów stylowych. Zakres badań wyznaczają także ramy geograficzne. Podstawą studiów były dzieła powstałe na obszarze ówczesnego Lwowa i tylko wyjątkowo analizowano prace lwowskich architektów wznoszone poza Lwów, które stanowiły komplementarną część architektury powstającej w tym trzecim co do wielkości ośrodku II Rzeczypospolitej. Podstawę analiz stanowiły teoretyczne opracowania dotyczące architektury, prace konkursowe, wzniesione budowle i niezrealizowane projekty architektoniczne.

W pracy została przeanalizowana twórczość teoretyczna i projektowa architektów różnych narodów – Polaków, Żydów (m.in. Ferdynanda Kasslera, Józefa Awina, Salomona Keila – właścicieli dużych firm budowlanych, a także Jakuba Menkera, Marka Laksera, Maksymiliana Koguta, Daniela Kalmusa, Artura Stahla, Henryka Zandiga i innych) oraz Ukraińców, których działalność miała wpływ na rozwój architektury historyzującej i modernistycznej. Starano się przeanalizować hipotezę wysuniętą dla wcześniejszego okresu rozwoju lwowskiej architektury z lat 1893–1918⁶, że początków architektury nowoczesnej należy szukać wśród inwestorów i architektów żydowskich, podczas gdy polscy i ukraińscy inwestorzy i architekci preferowali rozwiązania tradycyjne i nawiązujące do stylów narodowych. Analogiczne ustalenia dotyczyły środowiska krakowskiego⁷. Podczas badań sprawdzono autorstwo wszystkich lwowskich

⁵ Łucja Charewiczowa 1938, s. II–III.

⁶ Jakub Lewicki, *Między tradycją a nowoczesnością. Architektura Lwowa lat 1893–1918*, Warszawa 2005, s. 279–360.

⁷ Jacek Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków. Studia nad rozwojem budowlanym miasta w okresie autonomii galicyjskiej*, „Biblioteka Krakowska”, nr 120, Kraków 1979, s. 224–233; wyd. II, Kraków 1990,

budowli, które dotychczas było jedynie niezweryfikowaną źródłowo hipotezą. W pracy została przeprowadzona szeroka analiza zagadnień dotyczących architektury lwowskiej: działających tam środowisk architektonicznych i poszczególnych architektów oraz nurtów twórczości architektonicznej. Scharakteryzowano także lwowskie środowisko architektoniczne i określono rolę wystaw i konkursów architektonicznych w przemianach architektury z lat 1918–1939.

Książkę uzupełniają dwa aneksy. Pierwszy zawiera wykaz budynków wzniesionych na terenie Targów Wschodnich. Podano pierwotną nazwę każdego budynku, jego czas powstania, autora projektu i kiedy projekt został zatwierdzony, o ile mówiły o tym dane archiwalne. Wobec częstych zmian nazw pawilonów i przekształcania ich funkcji zestawienie to jest bardzo pomocne w identyfikacji poszczególnych budynków. Drugi aneks zawiera omówienie przepisów miejscowych o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli wydanych dla miasta Lwowa z 1928 roku i opublikowanych w 1930 roku. Przepisy te nie były szerzej wykorzystywane przez badaczy. Zacytowane regulacje wpłynęły na kształt budynków wznoszonych w latach trzydziestych. W okresie międzywojennym planowano wydanie szczegółowych przepisów budowlanych dla Lwowa, co było przedmiotem dyskusji, ale ostatecznie nigdy do tego nie doszło. Przytoczone zapisy zastąpiły wydaną w czasach autonomii Galicji ustawę budowniczą obowiązującą we Lwowie od 1885 roku i znowelizowaną w 1909 roku, którą stosowano do lat dwudziestych XX wieku.

3. Metody badań

W publikacji poddano analizie problem odrodzenia lwowskiego środowiska architektonicznego oraz rozwoju lwowskiej architektury w latach 1918–1939 i dlatego konieczne było opracowanie optymalnych metod badawczych. Podstawowym problemem prowadzonych badań była niemożność zbadania wszystkich zachowanych materiałów archiwalnych dotyczących architektury Lwowa, które znajdują się w archiwach lwowskich w zasobie dawnego archiwum budowlanego i miejskiego. Dlatego też połączono wyniki szerokich kwerend w obszernych zespołach archiwalnych z danymi zaczerpniętymi z publikowanej literatury źródłowej i szerokich studiów porównawczych. Podstawą do ustalenia wielu faktów były kwerendy w dotychczas niewykorzystywanej literaturze źródłowej z różnych dziedzin – m.in. architektury, prawa budowlanego, historii i ekonomii, a także różnych dziedzin twórczości artystycznej i literackiej.

Pierwszym etapem badań była szeroka kwerenda w publikowanej literaturze źródłowej dotyczącej różnych zjawisk artystycznych, architektury, instytucji miejskich, życia codziennego miasta i jego historii. Uzyskane dane zawierały informacje o okolicznościach powstania poszczególnych budowli, ich architektach i niejednokrotnie oceniały architekturę oraz prezentowały ówczesne rozumienie stylu i formy tych budowli. Ważnym źródłem wiedzy była lektura zachowanych wydawnictw i czasopism z epoki. Dopiero po analizie literatury źródłowej rozpoczęto kolejny etap prac. Przeprowadzono kwerendę w poszukiwaniu planów architektonicznych, których szukano najpierw w wydawnictwach źródłowych z epoki, a następnie w zbiorach archiwalnych i prywatnych. Odnalezione plany z archiwum budowlanego konfrontowano z zachowanymi budynkami, gdyż często podczas budowy zmieniano pierwotny projekt. Ważną częścią prowadzonych badań było wyjaśnienie autorstwa budowli

s. 125–132; tenże, *Matecznik Polski. Pozaekonomiczne czynniki rozwoju Krakowa w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków 1992, s. 36–38, 66–72.

anonimowych lub tych, które przypisywano kilku autorom, w czym pomocna była konfrontacja planów i informacji źródłowych zachowanych w archiwum budowlanym. W trakcie badań okazało się, że porównanie różnorodnych źródeł i analiza stylowa nie zawsze pozwalały na wyjaśnienie autorstwa budowli projektowanych i wznoszonych przez młodszych architektów pracujących w dużych pracowniach projektowych. W trakcie kwerend archiwalnych okazało się, że wiele akt jest obecnie niedostępnych. Nie udostępnia się m.in. przechowywanych we Lwowie akt własnościowych i hipotecznych. Ograniczony czas pracy lwowskich archiwów i bardzo wysokie koszty reprodukcji źródeł również skutecznie hamowały badania. Dlatego w niniejszej pracy zamieszczono tylko dokładne przerysy oryginalnych planów.

Ważnym źródłem były czasopisma, wydawnictwa okolicznościowe i opracowania z epoki, z których pochodzi spora część ilustracji. Zgromadzony materiał źródłowy stanowił podstawę do analizy. Bez zastosowania tych tradycyjnych metod badawczych (badania archiwalne, badania historyczno-architektoniczne, badania genetyczno-porównawcze) nie byłoby możliwe opracowanie dorobku działających we Lwowie architektów i wskazanie wyróżniających się dzieł tamtejszej architektury, ale przede wszystkim przeanalizowania zjawiska odrodzenia się ruchu budowlanego w okresie międzywojennym. W oparciu o przeprowadzone studia będzie możliwe zastosowanie innych metod analizy twórczości architektonicznej.

Przedmiotem badań były też teoretyczne prace dotyczące architektury oraz projekty poszczególnych budynków i projekty urbanistyczne. Zachowane rysunki i inne materiały archiwalne porównano z istniejącymi budowlami. Zwrócono uwagę na powstanie kilku wersji projektowych tych samych budowli, z których realizowana była tylko jedna i często też z dalszymi zmianami. Przeanalizowano także późniejsze przekształcenia tych budowli w celu odtworzenia ich pierwotnej formy. Ze względu na ogromną liczbę inspiracji i różnorodnych wpływów analizę porównawczą lwowskich budowli ograniczono do minimum, z wyjątkiem zestawienia wybranych budowli Lwowa z innymi gmachami z pozostałych obszarów. W pracy skoncentrowano się na prezentacji i analizie wybranych lwowskich budowli z okresu międzywojennego. Mniejsze znaczenie przywiązywano do prezentacji biogramów architektów działających w ramach Lwowskiej Szkoły Architektonicznej, w tym także architektek⁸, które ostatnio budzą zainteresowanie badaczy. Zagadnienia te będą poruszone w innej pracy autora⁹.

Wyniki przeprowadzonych badań znajdą zastosowanie w nauce i praktyce. Opracowanie dzieł architektury we Lwowie z lat 1918–1939 może być początkiem dalszych szczegółowych studiów nad nowoczesną architekturą i urbanistyką dawnych Kresów Wschodnich, a także udziału lwowskich architektów w rozwoju architektury na pozostałych obszarach II Rzeczypospolitej. Zweryfikowane źródłowo autorstwo wybranych budowli umożliwi dalsze studia nad twórczością wielu architektów. Opracowanie dostarczyło też materiałów porównawczych do analizy rozwiązań architektonicznych w innych ośrodkach. Wyniki badań mogą być zastosowane w praktyce, gdyż pomogą w konserwacji zachowanych dzieł architektury pochodzącej z dwudziestolecia międzywojennego we Lwowie i będą przydatne przy projektowaniu współczesnej architektury inspirowanej twórczością epoki. Prezentowane w publikacji wyniki przyczynią się też do wprowadzenia wielu lwowskich budowli, stworzonych przez różnych architektów (polskich, żydowskich i ukraińskich), w poczet wyróżniających się dzieł architektury Lwowa i środkowej Europy, co spowoduje ich docenienie i ochronę prawną.

⁸ *Architektki*, wstęp Andrzej Szczerski, red. Tomasz Kunz, seria: *Architektura jest najważniejsza*, Kraków 2016.

⁹ Jakub Lewicki, *Lwowska Szkoła Architektury. Absolwenci Politechniki Lwowskiej z lat 1918–1939*, Warszawa [w druku].

Wykonane badania mają duże znaczenie praktyczne, gdyż cierpiące na poważne problemy finansowe konserwatorskie władze lwowskie nie byłyby w stanie ich podjąć i sfinansować podobnych analiz. Zgromadzone materiały mogą być też wykorzystane w analizie twórczości innych ośrodków myśli architektonicznej i badaniu twórczości pozostałych działających w tym okresie architektów, ze szczególnym uwzględnieniem obszarów Europy Środkowej.

Do powstania niniejszej pracy przyczyniło się bardzo wiele osób. Chciałbym przede wszystkim wspomnieć profesora Olgierda Czernera, jego życzliwość i najwcześniejszą zachętę do podjęcia badań architektury lwowskiej. Lwowskim profesorem Bogdanowi Czerkiesowi i Mikołajowi Bezwowi winien jestem wdzięczność za pomoc przy rozwiązaniu wielu problemów przy badaniach archiwalnych i terenowych we Lwowie. Pani Urszuli Wośko ze Lwowa dziękuję za pomoc w pracy archiwalnej. Zofii Gunaris dziękuję za długie dyskusje na temat architektury okresu międzywojennego. Irynie Kotłobułatowej dziękuję za udostępnienie licznych zdjęć i pocztówek. Na koniec – *last, but not least* – dziękuję wszystkim Drogim i Bliskim mi osobom za okazaną cierpliwość i wyrozumiałość podczas powstawania tej książki.

Mam także nadzieję, że publikacja wskaże kolejne problemy badawcze dotyczące nie tylko odrodzenia lwowskiego środowiska architektonicznego i architektury powstającej w okresie przełomu pomiędzy wczesnym modernizmem i funkcjonalizmem, lecz także będzie impulsem do kolejnych podsumowań tych zagadnień i prowadzenia dalszych badań szczegółowych.

Bardzo ważny problem dotyczył nazw poszczególnych ulic i ich identyfikacji. Przyjęto zasadę operowania nazwami ulic pochodzącymi z epoki, które były zawsze wymieniane w literaturze źródłowej i materiałach archiwalnych. Obok pierwotnych nazw z okresu międzywojennego podano obecne nazwy ukraińskie: w polskiej transkrypcji i według pisowni oryginalnej. Zestawienia te mają duże znaczenie dla dzisiejszej identyfikacji opisywanych budynków. Jednocześnie dla współczesnych mieszkańców podstawowe znaczenie mają współczesne ukraińskie nazwy ulic. Podstawą do identyfikacji poszczególnych nazw było zestawienie nazw ulic Lwowa z różnych okresów opracowane przez B.V. Melnyka¹⁰.

Przypisy w publikacji mają formę skróconego zapisu z podaniem jedynie nazwiska autora i roku wydania pracy, lub tytułu publikacji z rokiem wydania. Pełny zapis bibliograficzny znajduje się w wykazie literatury, jak i w omówieniu stanu badań we wstępie.

Niezmiernie ważną częścią pracy są ilustracje. Z uwagi na wysokie koszty praw autorskich do reprodukcji oryginalnych projektów architektonicznych zdecydowano się na wykonanie specjalnie opracowanych rysunków na podstawie zachowanych źródeł. Są one wiernymi kopiami oryginalnych planów wykonanymi przez autora lub pod jego kierunkiem¹¹. Zostały one później powtórnie opracowane graficznie do potrzeb niniejszej pracy. Wobec ograniczeń w dostępie do oryginalnych materiałów wykonane przerysy mają znaczenie źródłowe. Wszystkie plany otrzymały jednolitą redakcję graficzną (zaczernienie murów), a rysunki uzupełniono jednolitą skalą, do której ustalenia przyjęto wymiary całego budynku lub w wypadku ich braku – dane uśrednione. Zamieszczone w pracy pozostałe ilustracje pochodzą głównie z wydawnictw z epoki, a ich uzupełnieniem są fotografie ilustrujące obecny stan omawianych

¹⁰ Борис Васильович Мельник *Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття*, Львів: Світ 2001. Zestawienie ulic zawiera też przewodnik *Львів – LVIV* під редакцією Андрія Рудницького та Юрія Бірюльова. Туристичний путівник. Львів, Центр Європи, 1999. Wersja polska: *Lwów. Ilustrowany przewodnik*, Lwów–Wrocław 2001. Autorzy tekstu: Jurij Biriulow, Lilja Onyszczenko-Szweć, red. Włodimir Wujcyk, Ihor Siomoczkin, Aleksandr Szyszka, pod red. Jurija Biriulowa i Borysa Woźnickiego, s. 289–302.

¹¹ Dokładne przerysy oryginalnych projektów były wykonywane od kilku lat przez autora lub pod jego kierunkiem.

budowli. Starano się wybrać ilustracje dobrej jakości, stąd konieczne było reprodukowanie oryginalnych projektów z innych publikacji (dotyczyło to m.in. architektury sakralnej).

Publikacja jest efektem badań prowadzonych w ramach projektu *Między Centrum a prowincją. Opracowanie dzieł lwowskiej szkoły architektonicznej* realizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki¹².

4. Stan badań

Źródła

Podstawowym źródłem do poznania lwowskiej architektury okresu międzywojennego jest zachowane we Lwowie archiwum budowlane miasta (kilkanaście tysięcy teczek dotyczących poszczególnych budynków). Przechowywane jest ono w archiwum obwodowym we Lwowie (Державний архів Львівської області – w skrócie ДАЛО, dalej DALO). Zawiera ono prawie kompletne archiwalia dotyczące zatwierdzanych projektów i wzniesionych budynków z lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku, które dają najpełniejszy obraz architektury tego okresu. Wśród zgromadzonych materiałów brakuje jednak wielu projektów z lat 1938–1939, których nie zdążono włączyć do archiwum budowlanego. Dużym utrudnieniem w badaniach architektury lwowskiej są nowe nazwy wielu ulic, które w ciągu ostatnich siedemdziesięciu lat ulegały co najmniej trzykrotnym zmianom. Identyfikację poszczególnych budowli komplikuje także zmiana numeracji wielu budynków, co było efektem łączenia po 1945 roku niektórych ulic. Przykładowo, ulica Iwana Franki połączyła cztery przedwojenne ulice: Pańską, Mikołaja Zyblikiewicza, św. Zofii i Ponińskiego, a numeracja ulicy Gródeckiej została zmieniona. Skutecznie utrudnia to identyfikację budynków na nowo nazwanych i na nowo ponumerowanych ulicach w odniesieniu do zachowanych dokumentów z archiwum budowlanego ułożonych według przedwojennego układu numeracji i nazw ulic z czasów radzieckich.

Uzupełnieniem archiwum budowlanego miasta Lwowa jest prawie kompletne archiwum wszystkich wydziałów Magistratu lwowskiego i Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie. Obejmuje ono dokumentację pracy poszczególnych urzędów, dokładne protokoły z dyskusji Rady Miejskiej i liczne wypowiedzi urzędników różnej rangi. Ten bardzo obszerny materiał jest zgromadzony w kilkudziesięciu zespołach (fondach). Podstawowym problemem w badaniach tego zasobu jest jego rozmiar obejmujący kilkanaście tysięcy jednostek archiwalnych.

Publikacje

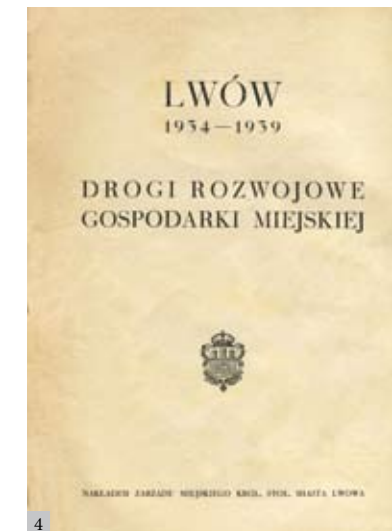
Przegląd literatury dotyczącej Lwowa należy rozpocząć od opracowań bibliograficznych. Wiele opracowań źródłowych na temat lwowskiej architektury zawierają bibliografie wydane przez Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk¹³. Najpełniejsza bibliografia pamiątek kultury Lwowa

¹² Projekt nr 11H12043281 realizowany w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki od 20 III 2013 do 19 III 2018 roku.

¹³ *Polska bibliografia sztuki 1801–1944*, t. IV, *Architektura*, cz. 1, *Źródła. Opracowania ogólne. Historia. Architekci i budowniczowie*, red. Janina Wiercińska, Warszawa 1991; *Polska bibliografia sztuki 1801–1944*, t. IV, *Architektura*, cz. 2, *Topografia A–Ż*, oprac. Hanna Faryna-Paszkiewicz, Tomasz Grygiel, Anna Marcinkowska-Skrabucha, Warszawa 2001, s. 187–209.

3

4

3. Strona tytułowa książki *Lwów: 1918–1933*, Lwów 1933

4. Strona tytułowa książki *Lwów: 1934–1939: Drogi rozwoju gospodarki miejskiej*, Lwów 1939

ukazała się w 2000 roku¹⁴. Przedstawiono w niej bogaty wykaz opracowań naukowych oraz ogromną liczbę artykułów i wzmianek w różnych mało znanych periodykach.

Prace źródłowe

Architektura okresu międzywojennego we Lwowie nie była przedmiotem tak dużego zainteresowania, jak wcześniejsze budowle. W okresie międzywojennym zaledwie pojedyncze budynki mieszkalne doczekały się szerszego omówienia. Wśród wydawnictw źródłowych wymienić należy prace omawiające rozwój Lwowa i inwestycje podejmowane w latach dwudziestych¹⁵ (il. 3), na przełomie lat dwudziestych i pierwszej połowy lat trzydziestych¹⁶ (il. 4) oraz w latach 1934–1939¹⁷ (il. 5–6). Odmienne spojrzenie na rozwój Lwowa zaprezentowano w ówczesnych ukraińskich i radzieckich pracach na ten temat¹⁸. Koncepcję Wielkiego Lwowa i postulaty dotyczące rozbudowy miasta kilkakrotnie omawiał Ignacy Drexler¹⁹. Wiele informacji zawierają opisy nowo wznoszonych budynków, które publikowano w lwowskiej

¹⁴ Agnieszka Biedrzycka, *Bibliografia pomników kultury dawnych kresów południowo-wschodnich Rzeczypospolitej*, Kraków 2000, s. 120–175. W pracy wymieniono wcześniejsze bibliografie rejestrujące opracowania dotyczące architektury.

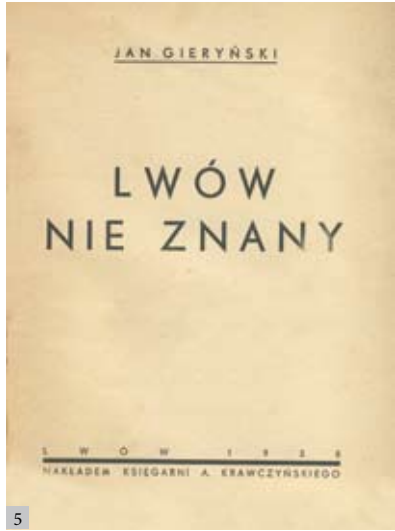
¹⁵ *Lwów: 1918–1933*, Lwów 1933, wyd. Komitet Obywatelski Obchodu 15-tej Roczniczy Odzyskania Niepodległości Państwa i Obrony Lwowa.

¹⁶ *Lwów na granicy dwóch epok*, Lwów 1934.

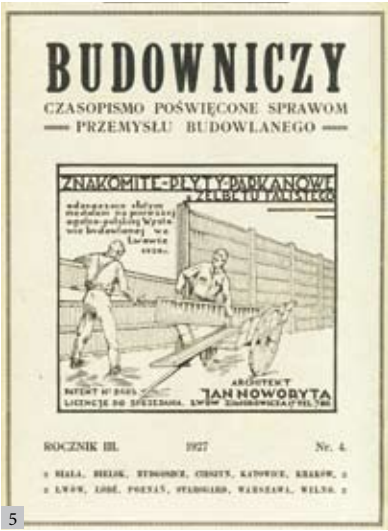
¹⁷ *Lwów: 1934–1939: Drogi rozwoju gospodarki miejskiej*, Lwów, Nakład Zarządu miejskiego, 1939. Por. Jan Gieryński, *Lwów nie znany*, Lwów 1938.

¹⁸ В.А. Виноград, *Архитектурные памятники Западной Украины*, [w:] „Архитектура СССР”, 1939, nr 9; *Український провідник по Львові з планом міста Львова*, Львів, Комерція 1939; Олена Степанів, *Сучасний Львів*, Краків: Українське Видавництво, 1943; Reprint: *Путівник Львова*. Перевидання з 1943 р. Стереотипне. Львів. Видавничий центр „Фенікс”, Львів 1992; Олександр Касьянов, *Архітектурні пам’ятники Львова*, [w:] „Література і мистецтво” 1940, nr 4; Сергій Безсонов, *Архитектура Западной Украины*, Москва 1946.

¹⁹ Najważniejsza publikacja: Ignacy Drexler, *Wielki Lwów*, Lwów, Nakł. Gminy m. Lwowa, 1920. Por. przyp. 42–54 w rozdziale II.

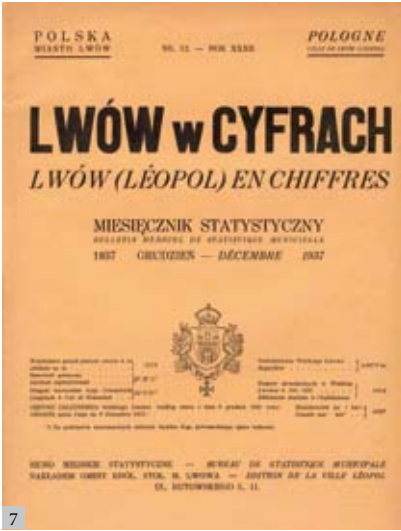

5

5

5. Strona tytułowa książki Jana Gieryńskiego, *Lwów nie znany*, Lwów 1938
6. Strona tytułowa miesięcznika „Budowniczy” (1927) czasopisma szeroko informującego o sprawach przemysłu budowlanego we Lwowie

7

8

7. Strona tytułowa wydawnictwa statystycznego *Lwów w cyfrach* szczegółowo informującego m.in. o ruchu budowlanym we Lwowie, LwC 1918
8. Jedno z wydawnictw informujących o inwestycjach miejskich – w tym w dziedzinie architektury i budownictwa – *Sprawozdanie rachunkowe gminy Król. Stoł. Miasta Lwowa za rok budżetowy 1937/38*, Lwów 1939

i ogólnopolskiej prasie budowlanej. Wielokrotnie opisywał to wychodzący we Lwowie miesięcznik „Budowniczy” (il. 6), w Krakowie miesięcznik, a potem coraz bardziej nieregularnie ukazujący się „Architekt”, oraz wychodzący w Warszawie miesięcznik „Architektura i Budownictwo”. Dla identyfikacji etapów rozbudowy miasta duże znaczenie mają wydawane kilkakrotnie plany Lwowa prezentujące rozszerzanie się nowej zabudowy miasta²⁰. Informacje o nowo wzniesionych budowlach podają także ówczesne przewodniki po Lwowie²¹. Istotne znaczenie mają też wydawnictwa statystyczne publikujące bardzo precyzyjne dane dotyczące ruchu budowlanego (*Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie, Lwów w cyfrach*)²² (il. 7) oraz sprawozdania zarządu miasta (il. 8).

W okresie międzywojennym szerszego omówienia doczekały się zaledwie pojedyncze budynki mieszkalne: domy mieszkalne Zakładu Pensyjnego Funkcjonariuszów we Lwowie²³,

²⁰ *Plan Lwowa*, Lwów 1928; Bazyli Horbay, *Plan Lwowa z przewodnikiem*, Lwów 1931; *Plan miasta Lwowa*, Lwów 1931; *Plan-informator miasta Lwowa ze spisem ulic oraz 14 planami miasta*, Lwów 1939. Por. przyp. 34.

²¹ Mieczysław Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*, Lwów 1920; B[ohdan] Janusz, *Przewodnik po Lwowie z planem miasta*, Lwów 1922; Mieczysław Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie ze 102 ilustracjami i planem miasta*, Lwów 1925; *Przewodnik pamiątkowy po Lwowie*, Lwów 1927; *Lwów. Przewodnik orientacyjny. Z planem i 8 ilustracjami*, Lwów 1930; Il.[ustrowany] *przewodnik po Lwowie z wykazem ulic i planem orient.[acyjnym] miasta 1918–1933*, Lwów 1934; *Przewodnik po Lwowie*, Lwów 1935; *Ilustrowany przewodnik po Lwowie z planem orientacyjnym ze wskaźnikiem*, Lwów 1936; Aleksander Medyński, *Lwów. Ilustrowany przewodnik dla zwiedzających miasto. 90 rycin i plan miasta*, Lwów 1936; Aleksander Medyński, *Lwów. Ilustrowany przewodnik dla zwiedzających miasto*, wyd. 2, Lwów 1937; *Lwów. Przewodnik wraz z opisem historii miasta, jego zabytków i pamiątek historycznych od XIII do XX wieku włącznie*, Lwów 1938; *Ilustrowany przewodnik po Lwowie wraz ze spisem ulic, taryfą opłat pocztowych i krótkim wykazem firm r. 1938*, Lwów 1938; Jadwiga Steciewiczowa, *Ilustrowany przewodnik po Lwowie*, Lwów 1938, s. 21–22.

²² *Wiadomości statystyczne o mieście Lwowie*, seria III, t. 14, 1914 – t. 17, 1939; *Lwów w cyfrach*, 1914–1939. Por. Konrad Wnęk, Lidia A. Zyblikiewicz, Ewa Callahan, *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857–1938*, Kraków, Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2006.

²³ W. M. [Witold Minkiewicz], *Domy Mieszkalne Zakładu Pensyjnego Funkcjonariuszów we Lwowie*, „Architektura i Budownictwo”, R. III, 1927, nr 11–12, s. 347–352.

domy oficerskie przy ulicach Świętokrzyskiej oraz Jabłonowskich i Mikołaja Zyblikiewicza, budynki Funduszu Kwaterunku Wojskowego²⁴. Prezentowano także wzorcowe projekty budynków powstałych z funduszy Banku Gospodarstwa Krajowego, które opublikowano w wydawanych przez ten bank katalogach typowych projektów, i projekty nadesłane na ogłoszony przezeń konkurs architektoniczny²⁵. W ówczesnych publikacjach zaledwie wspomniano o ważnej inwestycji, jaką były mieszkania wznoszone ze środków Zakładu Ubezpieczeń Społecznych²⁶ i domy robotnicze²⁷, które budowano w ramach Towarzystwa Osiedli Robotniczych, oraz o innych inicjatywach spółdzielczych. W oddzielnych publikacjach omówiono gmachy pływalni i innych kąpielisk oraz szpitala przy ul. Kurkowej²⁸.

Ważnym źródłem umożliwiającym poznanie lwowskiej architektury mieszkaniowej i jej analizę są również opisy inwestycji budowlanych publikowane w lwowskiej prasie budowlanej i codziennej²⁹, które obszernie wykorzystano w tej publikacji.

²⁴ Por. Stefan Bryła [Warszawa], *Dom podoficerski przy ul. Świętokrzyskiej we Lwowie dla 56 rodzin*, „Architektura i Budownictwo”, R. V, 1929, nr 2–3, s. 67; M.[arian] Nikodemowicz, W.[ilhelm] Sawczyk [Lwów], *Projekt konkursowy domu oficerskiego dla 40 rodzin we Lwowie przy ul. Jabłonowskich i Zyblikiewicza. Projekt przeznaczony do realizacji*, „Architektura i Budownictwo”, R. V, 1929, nr 2–3, s. 71–73; Bronisław Wiktor [Lwów], *Projekt konkursowy na domy dla oficerów we Lwowie*, „Architektura i Budownictwo”, 1929, R. V, 1929, nr 2–3, s. 90–91; Henryk Zaremba [Lwów], *Projekt konkursowy na dom dla oficerów we Lwowie. (Poza konkursem)*, „Architektura i Budownictwo”, R. V, 1929, nr 2–3, s. 92.

²⁵ *Konkurs B.G.K. na typy domów mieszkalnych*, „Architektura i Budownictwo”, R. X, 1934, nr 2, s. 36–52; A.[ndrzej] Frydecki, J.[ulian] Duchowicz, Z.[bigniew] Chwalibóg, W. Kolbuszowski [Lwów], *Projekt nr 388 H. Typ A. (nieskanalizowany)*, „Architektura i Budownictwo”, R. X, 1934, nr 1, s. 51.

²⁶ *Budowa mieszkań przy pomocy Zakł.[adu] Ubezp.[ieczeń] Społ.[ecznych]*, „Budowniczy”, R. VI, 1930, nr 2, s. 12.

²⁷ *Tanie domy dla pracowników we Lwowie*, „Budowniczy”, R. VII, 1935, nr 4–5 (kwiecień-maj), s. 10; *Budownictwo mieszkaniowe Ubezpieczalni Społecznych*, „Budowniczy”, R. VII, 1935, nr 4–5 (kwiecień-maj) s. 10; *Budowa osiedli we Lwowie*, „Budowniczy”, R. VII, 1935, nr 6 (czerwiec), s. 7–8.

²⁸ *Kąpieliska miejskie*, Lwów 1938; A. Dobrzański, *Szpital Kasy Chorych we Lwowie*, [w:] *Szpital ogólny w Polsce*, t. I, wyd. Polskie Towarzystwo Szpitalnictwa, Warszawa 1933, s. 23–25.

²⁹ Większość z nich zebrała Agnieszka Biedrzycka w *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012.

9. Pierwsza polska praca poświęcona architekturze lwowskiej okresu międzywojennego – Andrzej Frydecki, *Początki nowoczesnej architektury w środowisku polskich architektów we Lwowie w latach 1918–1939*, Frydecki 1989

10. Katalog pierwszej polskiej wystawy poświęconej lwowskiemu środowisku architektonicznemu – *Praojcowie i ojcowie. Dorobek polskich absolwentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej*, Praojcowie i ojcowie 1995

Opracowania naukowe

W pierwszych polskich opracowaniach omawiających architekturę pierwszej połowy XX wieku architektura Lwowa sprzed 1918 roku jest wspomniana jedynie marginalnie, a z lat 1918–1939 została pominięta³⁰.

Architekturę okresu międzywojennego tworzoną przez lwowskich architektów po raz pierwszy omówił pochodzący ze Lwowa architekt Andrzej Frydecki, najpierw w formie opublikowanych wspomnień³¹, później zaprezentował pierwszą próbę podsumowania rozwoju architektury w tym czasie³² (il. 9). Wśród historyków sztuki pionierem badań była Zofia Gunaris z Wrocławia. W Muzeum Architektury we Wrocławiu zebrała bogatą dokumentację prac lwowskich architektów, którzy osiedlili się we Wrocławiu i na Śląsku. Była też w 1993 roku autorem wystawy, zorganizowanej staraniem wrocławskiego Muzeum Architektury, która prezentowała dorobek polskich absolwentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej, którą dokumentuje wydany katalog³³ (il. 10). Wystawa była prezentowana we Wrocławiu

³⁰ Andrzej Olszewski, *Nowa forma w architekturze polskiej 1900–1925*, Warszawa 1967; Izabela Wisłocka, *Awangardowa architektura polska 1918–1939*, Warszawa 1968; też, *Dom i miasto jutra*, Warszawa 1971; Jan Minorski, *Polska nowatorska myśl architektoniczna w latach 1918–1939*, Warszawa 1970; *Awangarda Polska 1918–1939*, koncepcja Olgierd Czerner, Hieronim Listowski, Warszawa 1981; *East European Modernism. Architecture in Czechoslovakia, Hungary and Poland between the Wars*, ed. Wojciech Leśnikowski, Rizzoli 1996.

³¹ Andrzej Frydecki, *Lwowska szkoła architektury*, [w:] *Materiały Pierwszego Zjazdu wychowanków WAPL w Tucznie 1–3 X 1983*, z. 1, Katowice 1984, s. 6–11.

³² Tenże, *Początki nowoczesnej architektury w środowisku polskich architektów we Lwowie w latach 1918–1939*, [w:] *Architektura i urbanistyka w Polsce w latach 1918–1978*, „Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki”, t. XVII, Warszawa 1989, s. 51–59.

³³ *Praojcowie i ojcowie. Dorobek polskich absolwentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej*, Muzeum Architektury, Wrocław 1995, red. katalogu Iwona Juszkievicz i Olgierd Czerner, autor koncepcji Zofia Gunaris. Wystawę prezentowano w Muzeum Narodowym we Lwowie w maju i czerwcu 1994 roku i w Muzeum Architektury we Wrocławiu w kwietniu i maju 1995 roku. Komisarze wystawy: Ewa Jasieńko, Iwona Juszkievicz.

i Lwowie. Zofia Gunaris przygotowała biogramy architektów lwowskich okresu międzywojennego oraz od lat 90. prowadziła szerokie studia terenowe na ten temat we Lwowie³⁴.

Pierwszym badaczem ukraińskim zajmującym się architekturą międzywojenną był mieszkający we Lwowie Taras Łypka³⁵. Mimo syntetycznego ujęcia i wielu uproszczeń opublikowane w języku polskim i ukraińskim teksty były pierwszymi opracowaniami na temat architektury okresu międzywojennego, a podawane informacje pochodziły z przekazów żyjących jeszcze architektów działających w tym okresie.

Pierwsze wzmianki o architekturze dwudziestolecia międzywojennego ukazały się w 1997 roku w pracy poświęconej ikonografii i kartografii Lwowa, w której Olgierd Czerner omówił najważniejsze plany miasta, które stanowiły podstawę do analizy rozwoju przestrzennego³⁶.

Znaczenie dokumentacyjne ma książka Romany Cielątkowskiej prezentująca liczne rysunki i zdjęcia lwowskich budynków z okresu międzywojennego, którą wydano u schyłku lat 90. XX wieku³⁷. Temat ten był kontynuowany przez Romanę Cielątkowską w opracowaniu omawiającym detal architektoniczny³⁸, w którym powtórzono duże fragmenty poprzedniej pracy. Niestety, publikacje te nie zainicjowały nowych badań na temat architektury lwowskiej okresu międzywojennego. Doczekały się jednak wnikliwych i krytycznych recenzji Pawła Grankina opublikowanych w języku polskim i ukraińskim w dwóch ważnych czasopismach specjalistycznych³⁹. Recenzje Grankina stanowiły inspirację do kolejnych publikacji i zostały wykorzystane w pracach Julii Bohdanowej. Problematykę architektury okresu międzywojennego Paweł Grankin poruszał także w kilku swoich artykułach⁴⁰ (il. 11) oraz na łamach lwowskiego czasopisma „Halicka Brama” będącego w drugiej połowie lat 90. XX wieku i po 2000 roku ważnym lwowskim periodykiem historycznym. Badania nad architekturą lwowską prowadziła też Julia Bohdanowa. Początkowo dotyczyły one całej architektury nurtu

³⁴ Maszynopis i niewydane materiały słownika biograficznego w zbiorach Zofii Gunaris.

³⁵ Taras Łypka, *Funkcjonalistyczny nurt w architekturze Lwowa dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939)*, [w:] *Prace polskich architektów na tle kierunków twórczych w architekturze i urbanistyce w latach 1945–1995*, t. IV, Kraków 1995, s. 233–241; tenże *Architektura Lwowa okresu międzywojennego (1918–1939)*, [w:] „Lithuania”, 1996, nr 1–2, (18–19), s. 59–75. Por. Тарас Липка, *Архітектор Євген Червінський і еволюція творчих напрямків в архітектурі Львова 20-х років XX століття*, [w:] „Галицька брама”, 1996, nr 11, s. 8–9.

³⁶ Olgierd Czerner, *Lwów na dawnej rycinie i planie*, Wrocław 1997, s. 85–90, 96–97.

³⁷ Romana Cielątkowska, *Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej*, Zblewo 1998. Seria: *Okolice kultury*, z. 8.

³⁸ Romana Cielątkowska, Lilia Onyszczenko-Szwec, *Detal architektury mieszkaniowej Lwowa XIX i XX wieku*, Gdańsk 2006; wyd. II, Gdańsk 2008. Projekt *Detal architektoniczny architektury mieszkaniowej XIX i XX wieku* był efektem projektu badawczego nr 4T07F010026 realizowanego od 26 III 2004 do 25 XI 2005 r. ze środków Ministerstwa Nauki i Informatyzacji.

³⁹ Paweł Grankin, *Lwów w krzywym zwierciadle. Errata do książki: Romana Cielątkowska, Architektura i urbanistyka Lwowa II Rzeczypospolitej*, Zblewo Agencja „Art. Styl” Lech J. Zdrojewski, 1998, 387 ss. + 16 stron nienumerowanych, il., [w:] „Modus. Prace z historii sztuki, Rocznik Instytutu Historii Sztuki UJ”, R. X–XI, Kraków 2011, s. 198–216; tenże, *Львів у кривому Дзеркалі. Критичний огляд монографії: Р. Цілятківська. Р. Архітектура і урбаністика Львова II Республіки Польської...*, Вісник інституту «Укрзахідпроектреставрація», 2007, nr 17, s. 194–207.

⁴⁰ Павло Гранкін, *Алебастр в інтер'єрах львівських кам'яниць міжвоєнного двадцятиліття (1920–1933 рр.)*, [w:] „Будуємо інакше”, 2000, nr 4, s. 36–37; tenże, *Світло в архітектурі Львова (1900–1939 роки)*, [w:] „Електроінформ”, 2003, nr 2, s. 50–51; tenże, *Статті (1996–2007)*, Львів: Центр Європи, 2010; tenże: *Графіка* упор. та худ. оформлення Д. Фесенко, Львів: Центр Європи, 2008.

11. Paweł Grankin, pionier badań nad architekturą Lwowa okresu międzywojennego, fot. ze zbiorów prywatnych

modernistycznego⁴¹ i były inspirowane badaniami Pawła Grankina oraz powstawały pod jego wpływem. Najszersza prezentacja tego zagadnienia ukazała się w formie rozdziału omawiającego architekturę dwudziestolecia międzywojennego w ramach ukraińskiej syntezy historii architektury Lwowa⁴². Jest to najlepsza praca J. Bohdanowej na temat architektury Lwowa, napisana jeszcze za życia Pawła Grankina.

Szereg uwag na temat dziejów Lwowa w okresie międzywojennym zawarto w historii miasta opracowanej przez współczesnych badaczy ukraińskich⁴³. Wśród innych ukraińskich prac dotyczących tego okresu należy wymienić publikacje omawiające lwowskie art déco⁴⁴, do którego zaliczono budowle zupełnie innych nurtów stylowych. W różnych opracowaniach ukazały się

także opracowania różnych architektów, budynków i ich detali⁴⁵. Omawiano też działalność

⁴¹ Юлія Богданова, *Хронологія спорудження та стилістичний розвиток сакральних споруд Львова у період між двома світовими війнами*, [w:] Вісник Інституту релігієзнавства Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України: *Історія релігій в Україні (праці XIII-ї міжнародної конференції)*, Львів 2003, s. 509–517; таż, *Нереалізовані проекти критих ринків у Львові (1920–1930 рр.)*, „Галицька брама”, 2003, nr 1–3 (97–99), s. 19–20; таż, *Спроби спорудження критих ринків у Львові. 1920–1930 р.р. (огляд нереалізованих проектів)*, [w:] *Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель*, Київ 2003, s. 232–237; таż, „Великий Львів” – фантазія реальності чи здійснена химера?, [w:] Вісник Національного університету „Львівська політехніка”, 2004, nr 505, s. 167–170; таż, *Стилі та стилістичні спрямування в європейській та львівській архітектурі початку XX століття*, [w:] Вісник Національного університету „Львівська політехніка”, 2006, nr 568: *Архітектура*, s. 102–110; таż, *Нова архітектура Нового Світу*, [w:] „Галицька брама”, 2008, nr 3–4 (159–160), s. 16–22; таż, *Умови виникнення та розвитку модернізму у Львівській архітектурі*, „Архітектура” [Вісник Національного університету „Львівська політехніка”], 2012, nr 728, s. 91–95.

⁴² Юлія Богданова, *Архітектура міжвоєнного двадцятиліття (1919–1939)*, [w:] *Архітектура Львова: Час і стилі. XIII–XXI ст.* Упорядник і науковий редактор Юрій Бірюльов, Львів: Центр Європи, 2008, s. 524–577.

⁴³ *Історія Львова. У трьох томах*, Ін-т українознав. ім. Івана Крип'якевича. Редколегія Ярослав Ісаєвич, Микола Литвин, Феодосій Стеблій, Львів, Центр Європи 2006–2007, t. 3, листопад 1918 поч. XXI, Львів 2007.

⁴⁴ *Art Déco у Львові*. Концепція виставки і каталогу Анни Банцекової. Львівська галерея мистецтв, червень-жовтень 2001, Львів 2001; Anna Bancekova, *Szlakiem architektury art déco. Lwów, Stalowa Wola* 2008.

⁴⁵ Станіслав Майка, Богдан Посацький, *Львів у старому і новому образі*, s. 116–122 [Rzeszów 1999]; Богдан Черкес, Лариса Грицюк, *Архітектор Євген Нагірний*, [w:] *Нагірні, Леви: Історія родини*, Львів 2000, s. 135–148; Дарій Грабар, *Зустріч з львівськими брамами*, [w:] „Будуємо інакше”, 2000, nr 1, s. 7–10; Дарій Грабар, *Брамні ручки у Львові*, [w:] „Будуємо інакше”, 2001, nr 1, s. 16–19; Василь Слободян, *Сакральні споруди Романа Грицяя*, [w:] Вісник інституту „Укрзахідпроектреставрація”, 2003, t. 13, s. 79–88; Василь Слободян, *Архітектор Лев Левинський*, [w:] Вісник інституту „Укрзахідпроектреставрація”, 2005, t. 15, s. 12–21; Ігор Вячеславович Якубовський, *Особливості морфології львівського функціоналізму*, [w:] Вісник Національного університету „Львівська політехніка”,

Ignacego Drexlera i rozwój terytorialny miasta⁴⁶. Kilka budynków międzywojennych opublikowano w syntetycznym katalogu architektury Lwowa⁴⁷. Krótkie biogramy architektów i innych twórców z okresu międzywojennego zamieszczano także w ukraińskiej Encyklopedii Lwowa⁴⁸. Autorem większości z nich był Jurij Biriulow i były one oparte na dotychczasowej literaturze. W przypadku architektów polskich nie podawano ich narodowości, co znacząco odróżnia te hasła od biogramów przedstawicieli wszystkich innych nacji zawartych w tym wydawnictwie, w których starannie i precyzyjnie określono przynależność etniczną.

Rozwój miasta i jego architektury w okresie międzywojennym precyzyjnie omówiono w pracy Andrzeja Bonusiaka⁴⁹ oraz kilkakrotnie przedstawiano w syntezach historycznych⁵⁰. Ważną syntezą dziejów sztuki lwowskiej jest praca Jana K. Ostrowskiego, w której zajął się on m.in. okresem XX wieku i powstałymi wówczas ważniejszymi budowlami⁵¹. Rozwój architektury w okresie międzywojennym w Europie Środkowej omówił Andrzej Szczerski, co stanowi tło porównawcze dla Lwowa⁵². Liczne opracowania dotyczące dwudziestolecia międzywojennego wymieniła Agnieszka Biedrzycka⁵³, która opublikowała także kalendarium Lwowa z lat 1918–1939, podając bardzo wiele informacji źródłowych⁵⁴.

Wiele źródłowych informacji na temat architektów działających w okresie międzywojennym zawierają polskie opracowania historii Politechniki Lwowskiej⁵⁵. Duże znaczenie źródłowe

2006, nr 568: *Архітектура*, s. 167–171; Данута Посацька, *Проекти розбудови Національного музею у Львові у 1920–1960-х роках*, [w:] „Галицька брама”, 2006, nr 5–6 (137–138), s. 6–10.

⁴⁶ Володимир Вуйцик, *Територіальний розвиток міста Львова (до 1939 року)*, [w:] Вісник інституту „Укрзахідпроектреставрація” 1997, t. 8, s. 41–48; *Креативний урбанізм, до століття містобудівної освіти у Львівській політехніці. Creative urbanism, the 100th anniversary of the urban planning education at Lviv polytechnic*, Монографія, Нац. ун-т „Львів, політехніка”; за заг. ред. Богдана Черкеса та Галини Петришин, Львів, Вид-во Львівської політехніки 2014.

⁴⁷ Andreas Hofer, Elisabeth Leitner, Bohdan Tscherkes [Czerkies], *Lemberg – Lviv Architektur & Stadt, 100 Bedeutende Bauwerke Architecture & City, 100 Landmark Buildings*, LIT Verlag, Wien-Berlin 2012.

⁴⁸ *Енциклопедія Львова*, ред. Андрія Козицького, Том 1, А-Г, Львів, Літопис 2007, Том 2, Д-И., Львів, Літопис 2008; Том 3, К, Львів, Літопис 2010; Том 4, Н-М, Львів, Літопис 2012.

⁴⁹ Andrzej Bonusiak, *Lwów w latach 1918–1939: ludność, przestrzeń, samorząd*, Kraków 2000 (Galicja i jej Dziedzictwo, t. 13).

⁵⁰ Leszek Podhorodecki, *Dzieje Lwowa*, Warszawa 1993, s. 173–204; Władysław Korcz, *Zarys dziejów Lwowa*, Zielona Góra 1994, s. 112–121; Ryszard Jan Czarnowski, Eugeniusz Wojdecki, *Lwów. Dzieje miasta*, Kielce 2015, s. 315–346.

⁵¹ Jan K. Ostrowski, *Lwów Dzieje i sztuka*, Kraków 1997, s. 67–73; wyd. II, Kraków 2000, s. 67–73.

⁵² Andrzej Szczerski, *Modernizacje. Sztuka i architektura w nowych państwach Europy Środkowo-Wschodniej 1918–1939*, Łódź 2010.

⁵³ Agnieszka Biedrzycka, *Bibliografia pomników kultury dawnych kresów południowo-wschodnich Rzeczypospolitej*, Kraków 2000.

⁵⁴ Agnieszka Biedrzycka, *Kalendarium Lwowa 1918–1939*, Kraków 2012.

⁵⁵ Zbysław Popławski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Kraków 1992; *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. Robert Szewalski i in., Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 1993, s. 171–204 [biogramy wykładowców]; Zbysław Popławski, *Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945*, Seria Historyczno-Techniczna: z. 2, Monografia nr 175, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków 1994; tenże, *Politechnika Lwowska w latach 1844–1945: rodowody katedr, wykaz nauczycieli akademickich, dziedzictwo*, Seria Historyczno-Techniczna: z. 5, Monografia nr 245, Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków 1999; por. M.I. Буцко, *Державний університет „Львівська політехніка”, 1844–1994*, Львів 1994.

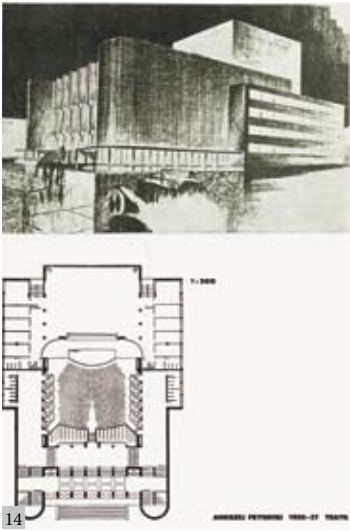

12

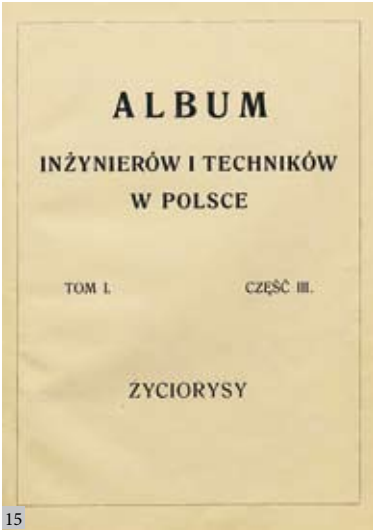

13

12. Strona tytułowa wydawnictwa *Zeszyt architektoniczny. Projekty studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej wykonane w pracowni Katedry Architektury Monumentalnej w roku 1923–1924*, CTL, 1925, nr 11, s. 189
13. Strona tytułowa wydawnictwa *Zeszyt architektoniczny. Projekty studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej wykonane w pracowni Katedry Architektury II w latach 1926–1932*, CTL, 1933, nr 24, s. 373

14

15

14. Projekt Andrzeja Frydeckiego zawarty w wydawnictwie *Zeszyt architektoniczny. Projekty studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej wykonane w Zakładzie Architektury II w latach 1930–1938*, Zeszyt architektoniczny 1938
15. Strona tytułowa wydawnictwa *Album inżynierów i techników w Polsce*, zawierająca biogramy wielu architektów i budowniczych lwowskich, Album inżynierów 1932, t. I, cz. 3

mają wydane trzy tomy prac projektowych studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej (1925, 1927, 1933, 1938)⁵⁶ (il. 12–14). Szereg informacji osobowych zawierają opracowania biograficzne lwowskich techników⁵⁷ (il. 15) oraz słowniki śląskich architektów⁵⁸, z których wielu wywodziło się ze Lwowa. Pierwsze szersze opracowania biograficzne architektów dotyczyły rodziny Zachariewiczów (architekci Julian i Alfred działający w okresie międzywojennym), które zaprezentował Igor Żuk przy współpracy Jacka Milera. W katalogu będącym pokłosiem tej wystawy, prezentowanej w Warszawskim Oddziale Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej (SARP), przedstawiono krótką charakterystykę ich twórczości

i wykaz ich dzieł⁵⁹. Twórczość Zachariewiczów była też przedmiotem studiów J. Biriulowa⁶⁰. Monografii doczekali się Piotr Tarnawiecki⁶¹ i Witold Minkiewicz⁶². W ostatnich latach opublikowano opracowane wspomnienia Władysława Czarneckiego, największej indywidualności związanej z lwowską szkołą architektoniczną⁶³, oraz monografie twórczości Romana Felińskiego⁶⁴, Zbigniewa Kupca⁶⁵, Mariana Nikodemowicza⁶⁶ i Jana Sas-Zubrzyckiego⁶⁷. Ukazały się też słowniki biograficzne omawiające twórczość pochodzących ze Lwowa i tam

⁵⁶ *Zeszyt architektoniczny. Projekty studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej wykonane w pracowni Katedry Architektury Monumentalnej w roku 1923–1924*. Wydane z zasiłku M.W. R. i O. P. Wydane staraniem Katedry Architektury II Politechniki Lwowskiej. Zdobił architekt Witold Gizbert Studnicki, Lwów 1925, CTL, R. XLIII, 1925, nr 11, s. 189–196 [recenzje: „Architektura i Budownictwo” 1925, R. 1, nr 1 (sierpień), s. 48]; W.[itold] Minkiewicz, *W sprawie Zeszytu architektonicznego*, „Czasopismo Techniczne”, R. XLIII, 1925, nr 24, s. 437–438; por. J.[an] N.[oworyta], *Życie Techniczne Zeszyt Architektoniczny*, B., R. IV, 1928, nr 2, 1 luty, s. 2–3; *Zeszyt architektoniczny. Projekty studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej wykonane w pracowni Katedry Architektury II w latach 1926–1932*. Zeszyt wydany przy pomocy funduszków Zakładu Architektury II Politechniki Lwowskiej. Układ graficzny i winieta inż. arch. Tadeusz Teodorowicz Teodorowski, Lwów 1933, CTL, R. LI, 1933, nr 24, 25 XII, s. 373–393; *Zeszyt architektoniczny. Projekty studentów Wydziału Architektonicznego Politechniki Lwowskiej wykonane w Zakładzie Architektury II w latach 1930–1938*. Układ graf. Tad.[eusz] Teodorowicz-Teodorowski. Klisze Jan Brodzisz, Lwów 1938.

⁵⁷ *Album inżynierów i techników w Polsce*, Lwów 1932, T. I, cz. 1–4; por. J. Lewicki, *Problemy badawcze biografistyki środowiska architektonicznego na przełomie XIX i XX wieku na przykładzie Lwowa*, [w:] *Architekt – budowniczy – murator*. Materiały z sesji naukowej Instytutu Sztuki PAN, Warszawa, 24–25 listopada 2004 roku, red. Hanna Faryna-Paszkiewicz, Małgorzata Omilanowska, Jakub Sito, Warszawa 2007, s. 117–134.

⁵⁸ Zenon Prętczyński, *Wspomnienia o profesorach Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej (z lat studiów 1947–1952)*, Wrocław 2005; tenże, *Pamięci Architektów Wrocławskich 1945–2005*, Wrocław 2010, wyd. Dolnośląskiej Izby Architektów; Aneta Borowik, *Słownik architektów, inżynierów i budowniczych związanych z Katowicami w okresie międzywojennym*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 2968, Katowice 2012.

⁵⁹ Wystawa odbyła się w styczniu 1996 roku w Warszawskim Oddziale Stowarzyszenia Architektów Polskich przy ul. Foksal. Zob. Igor Żuk, *Julian Zachariewicz 1837–1898. Alfred Zachariewicz 1871–1937. Wystawa twórczości*. Katalog, styczeń 1996, red. oraz oprac. katalogu i wystawy Jacek Miler.

⁶⁰ Jurij Biriulow, *Zachariewiczowie – budowniczowie banków lwowskich*, „Галицька брама”, wyd. polskie: „Brama Halicka” Historia-Kultura-Ludzie, Wybór publikacji z lat 1998–2001, numer specjalny, 2005, maj, s. 20–21; Юрій Бірюльов, *Захаревичі: Творці столичного Львова*, „Центр Європи”, Львів 2010.

⁶¹ Jurij Biriulow, Tadeusz Dubicki, Maria Tarnawiecka, Aleksander Żakowicz, *Piotr Tarnawiecki architekt lwowski*, Lwów 2002.

⁶² Romana Cielątkowska, *Architekt Witold Minkiewicz (1880–1961)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, R. XXXII, 1987, z. 2, s. 107–130; też, *Architekt Witold Minkiewicz (1880–1961)*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, R. XXXV, 1990, z. 3–4, s. 235–242; też, *Architektura i urbanistyka Lwowa...*, s. 309–320.

⁶³ Władysław Czarnecki. *Wspomnienia architekta*, t. 1: 1895–1930, oprac. Hanna Grzeszczuk-Brendel, Wydawnictwo Miejskie, Poznań 2005; t. 2: 1931–1939, oprac. Hanna Grzeszczuk-Brendel, Grażyna Kodym-Kozaczko, Wydawnictwo Miejskie, Poznań 2006; t. 3: 1939–1983, oprac. Hanna Grzeszczuk-Brendel, Grażyna Kodym-Kozaczko, Wydawnictwo Miejskie, Poznań 2006.

⁶⁴ Jakub Lewicki, *Roman Feliński – architekt i urbanista. Pionier nowoczesnej architektury*, Wydawnictwo „Neriton”, Warszawa 2007, 2013.

⁶⁵ Kazimierz Butelski, *Architekt Zbigniew Kupiec 1905–1990. Ewolucja twórczości od modernizmu do regionalizmu*, Kraków 2012.

⁶⁶ Aleksander Nikodemowicz, *Architekt lwowski Marian Nikodemowicz*, „Cracovia Leopoli”, nr 3/2000, s. 8–11 i 57; Jan Kurek, *Twórczość a potrzeby idealne – projekty lwowskiego architekta Mariana Nikodemowicza*, „Przestrzeń i Forma”, 2012, nr 17, s. 469–484.

⁶⁷ Jerzy Wowczak, *Jan Sas-Zubrzycki, architekt, historyk i teoretyk architektury*, Kraków 2017.

wykształconych architektów⁶⁸. Wiele informacji biograficznych o architektach lwowskich zawierają prace Stanisława Niciei i opracowania cmentarza Łyczakowskiego⁶⁹. Liczne biogramy lwowskich architektów znalazły się w kolejnych tomach Polskiego Słownika Biograficznego⁷⁰, a także w słownikach międzynarodowych: Thieme Backera i Saura. Liczne informacje o architekturze miasta zamieszczono w pracy o ulicach dawnego Lwowa.

Inwentaryzację kościołów lwowskich przeprowadzono pod kierunkiem prof. Marcina Fabijańskiego i wydano pod redakcją prof. Jana Ostrowskiego⁷¹. W pracy tej precyzyjnie omówiono kościoły lwowskie z pierwszej połowy XX wieku wraz z ich wyposażeniem⁷². Kilka budynków międzywojennego Lwowa omówił Michał Pszczółkowski⁷³ oraz Stefania

⁶⁸ Wojciech Migocki, *Działalność lwowskich architektów i lwowskich plastyków na Górnym Śląsku*, [w:] *Udział lwowian w życiu społecznym Górnego Śląska. Wszechnica Górnośląska II*, Katowice 1991, s. 97–104; Teodor Teodorowicz-Teodorowski, *Udział pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w powstaniu Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej*, s. 51–54; Zenon Prętczyński, *Pamięci Architektów Wrocławskich 1945–2005*, Wrocław 2010; Aneta Borowik, *Słownik architektów, inżynierów i budowniczych związanych z Katowicami w okresie międzywojennym*, Katowice 2012 (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nr 2968).

⁶⁹ Wybrane prace (opracowania zwarte): Stanisław Sławomir Nicieja, *Cmentarz Łyczakowski we Lwowie w latach 1786–1986*, wyd. 1, Wrocław 1988; wyd. 2 poprawione, Wrocław 1989; tenże, *Cmentarz Obrońców Lwowa*, Wrocław 1990; tenże, *Panteon Orląt Lwowskich 1918–1992. Powstanie, unicestwienie, odbudowa*, Warszawa 1992, s. 4–8; tenże, *Łyczaków: dzielnica za Styksem*, Wrocław 1998, s. 377–385. W pracach tych m.in. biogramy architektów i rzeźbiarzy.

⁷⁰ Wcześniej niektóre biogramy architektów opublikował Stanisław Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954. Późniejsze wybrane biogramy: Karol Lewocki, *Michał Kowalczyk*, [w:] PSB, T. XIV, Wrocław 1968–1969, s. 512; Stanisław Brzozowski, *Marian Osiński*, [w:] PSB, T. XXIV, Wrocław 1979, s. 346–347; tenże, *Tadeusz Obmiński*, [w:] PSB, T. XXIII, Wrocław 1978, s. 431–432.

⁷¹ Inwentaryzacja zabytków sztuki sakralnej miasta Lwowa. Kościoły XIX–XX wieku. Projekt badawczy nr 2H01E02622 realizowany pod kierunkiem Marcina Fabijańskiego od II 2002 do 31 XII 2003 r. ze środków Komitetu Badań Naukowych; *Kościół i klasztory Lwowa z wieków XIX i XX*, Kraków 2004, red. Marcin Fabijański, Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, cz. 1; *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, red. Jan K. Ostrowski, t. 12. Por. Filip Burno, *Świątynie nowego państwa. kościoły rzymskokatolickie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

⁷² Jan K. Ostrowski, *Wstęp*, [w:] *Kościół i klasztory...*, Kraków 2004, s. 7–19; Jan K. Ostrowski, *Kościół parafialny pw. śś. Piotra i Pawła oraz nowy kościół na Sygniówce*, [w:] *tamże*, s. 47–55; Andrzej Betlej, *Klasztor i Zakład SS. św. Józefa*, [w:] *tamże*, s. 117–123; Piotr Krasny, *Kościół parafialny pw. św. Elżbiety*, [w:] *tamże*, s. 167–193; Katarzyna Brzezina, *Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Różańcowej na Kleparowie*, [w:] *tamże*, s. 195–203; Andrzej Betlej, *Kościół pw. św. Józefa i bł. Andrzeja Boboli oraz dom rekolekcyjny ks. Jezuitów*, [w:] *tamże*, s. 205–215; Katarzyna Brzezina, *Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy na Lewandówce*, [w:] *tamże*, s. 217–224; Taż., *Kościół pw. św. Franciszka z Asyżu i klasztor oo. Kapucynów na Zamarstynowie*, [w:] *tamże*, s. 225–245; Józef Skrabski, *Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski i nowy kościół na Zniesieniu*, [w:] *tamże*, s. 247–252; Jan K. Ostrowski, *Kaplica publiczna na Kulparkowie*, [w:] *tamże*, s. 253–254; Piotr Krasny, *Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Św. w Krzywczycach*, [w:] *tamże*, s. 255–259; Andrzej Betlej, *Kościół wotywny pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej na Łyczakowie*, [w:] *tamże*, s. 261–277; Józef Skrabski, *Kościół pw. Matki Boskiej Szkaplerznej i klasztor oo. Karmelitów Bosych na Persenkówce*, [w:] *tamże*, s. 279–292; Katarzyna Brzezina, *Kościół Franciszkanów pw. Chrystusa Króla w Kozielnikach*, [w:] *tamże*, s. 293–301; Marcin Biernat, *Kościół parafialny pw. Św. Wincentego a Paulo (Misjonarzy)*, [w:] *tamże*, s. 303–338; Jan K. Ostrowski, *Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Jezusa na Batorówce*, [w:] *tamże*, s. 339–342.

⁷³ Michał Pszczółkowski, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej 1918–1939: forma i styl*, Łódź 2014; tenże, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej 1918–1939: funkcja,*

Krzysztofowicz-Kozakowska w syntezie sztuki II Rzeczypospolitej⁷⁴. O architekturze wojskowej wspominał Edmund Małachowicz⁷⁵.

Dla architektury tego okresu istotne znaczenie ma rzeźba stanowiąca niezmiernie ważny element wystroju wielu budowli. O rzeźbie lwowskiej kilkakrotnie pisał Jurij Biriulow⁷⁶. Istotne znaczenie ma też monografia rzeźbiarki Janiny Reichert-Toth⁷⁷.

Duże znaczenie dla analizy architektury lwowskiej mają prace prezentujące materiały ikonograficzne. Obok wymienionej już pracy Olgerda Czernera istotne są publikacje pocztówek lwowskich – wydawnictwo albumowe⁷⁸ i katalog⁷⁹ oraz opracowania dawnej lwowskiej fotografii prezentujące materiały ikonograficzne⁸⁰. Szereg źródłowych fotografii budowli lwowskich, jak i twórców z tego okresu opublikowała Iryna Kotłobułatowa⁸¹. Wydano także liczne reprodukcje plakatów dotyczących wystaw architektonicznych, jak i Targów Wschodnich⁸².

Wiele informacji o życiu kulturalnym i artystycznym Lwowa z pierwszej połowy XX wieku zawierają wspomnienia Mariana Tyrowicza, Witolda Szolginii i innych⁸³, ale o życiu środowisk architektów i innych artystów wspominają one jedynie marginalnie lub w ogóle pomijają to zagadnienie. Niektóre budynki z okresu dwudziestolecia międzywojennego omówiono w przewodniku po Lwowie, wydawanym przez prywatne wydawnictwo Centrum

Łódź 2015; tenże, *Kresy nowoczesne. Architektura na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej 1921–1939*, Łódź 2016, s. 106–150. Księży Młyn Dom Wydawniczy.

⁷⁴ Stefania Krzysztofowicz-Kozakowska, *Sztuka II RP*, Warszawa 2013, s. 60, 62–63, 66.

⁷⁵ Edmund Małachowicz, *Obóz i obszar warowny Lwów*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. XXII, 1988, s. 243–254.

⁷⁶ Jurij Biriulow, *Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku. Od zapowiedzi klasycyzmu do awangardy*, Warszawa 2007; tenże, *Львівська скульптура від раннього класицизму до авангардизму (середина XVIII – середина XX ст.)*, Априорі, Львів 2015.

⁷⁷ Karolina Grodziska, *Zapomniana rzeźbiarka Janina Reichert-Toth (1895–1986) i jej twórczość*, Kraków 2009.

⁷⁸ *Nasz ukochany Lwów na dawnej karcie pocztowej 1896–1939*, [b.m.w.] 2000.

⁷⁹ Iryna Kotłobułatowa, *Lwów na dawnej pocztówce*, Kraków 2002.

⁸⁰ *Dawna fotografia lwowska 1839–1939*, red. Aleksander Żakowicz, Lwów 2004.

⁸¹ Ирина Котлобулатова, *Львів на фотографії, Lwów na fotografii*, t. 1, 1860–2006, „Центр Європи”, Львів, 2006; *Львів на фотографії, Lwów na fotografii*, t. 2, 1860–2011, „Центр Європи”, Львів, 2011; *Львів на фотографії, Lwów na fotografii*, t. 3; *Львів’яни, Lwowianie*, „Центр Європи”, Львів, 2014.

⁸² Anna Agnieszka Szablowska, Mariana Seńkiw, *Plakat polski. Ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Departament Dziedzictwa Kulturowego, Warszawa 2009. Por. *Lwowskie zbiory publiczne, kolekcje prywatne i wystawy w latach 1861–1939 w drukach z zasobu bibliotecznego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*. Katalog, oprac. Krzysztof Gluziński, Wrocław 2011.

⁸³ Marian Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939*, przedm. Julian Maślanka, Wrocław 1991; Witold Szolginia, *Tamten Lwów*, t. 1, *Oblicze miasta*; t. 2, *Ulice i place*; t. 3, *Świątynie, gmachy pmniki*; t. 4, *My, lwowianie*; t. 5, *Życie miasta*; t. 6, *Rozmaitości*; t. 7, *Z niebios nad Lwowem*; t. 8 *Arcylwowanie*, Wrocław 1992–1997; wyd. II, Kraków 2010–2014; Hugo Steinhaus, *Wspomnienia i zapiski*, oprac. Aleksandra Zgorzelska, przedm. Kazimierz Dziewanowski, Londyn 1992; Kazimierz Żygulski, *Jestem z lwowskiego etapu*, Warszawa 1994. Inne popularne opracowania i przewodniki: *Lwów. Z teki rysunków architektonicznych inż. Zbigniewa Haicha*, Poznań [ok. 1990]; Adam i Ewa Hollankowie, *I zobaczyć miasto Lwów...*, Rzeszów 1990; Ryszard Chanas, Janusz Czerwiński, *Lwów. Przewodnik*, Wrocław 1992, s. 60; Janusz Czerwiński, *Lwów i okolice*. Przewodnik, red. Mariola Malerek, Piechowice 1999, s. 29; Przemysław Włodek, *Lwów [Część I–XVIII]*, Kraków 2013–2017.

Europy (Видавництво „Центр Європи”) w dwu wersjach językowych (polskiej i ukraińskiej), opracowanym przez ukraińskich historyków sztuki⁸⁴. Niektóre międzywojenne budynki wymieniają też ukraińskie opracowania dziejów i kultury Lwowa⁸⁵, jak i opracowania poszczególnych dzielnic i ulic wraz z ich mieszkańcami⁸⁶. Precyzyjne informacje dotyczące wszystkich budynków obecnie użytkowanych przez Politechnikę Lwowską zawiera wydany atlas architektoniczny uczelni⁸⁷.

Badania nad architekturą lwowską okresu międzywojennego od kilku już lat prowadził autor niniejszej pracy. Zapoczątkowały je porównania szkół polskiego modernizmu⁸⁸, później syntetyczne omówienie przemian architektury mieszkaniowej⁸⁹, a następnie tendencje w rozwoju architektury modernistycznej na terenie Galicji⁹⁰, działalność lwowskich architektów na Śląsku⁹¹, lwowskie konkursy architektoniczne⁹² oraz zabudowa „Kolonii oficerskiej” przy

ul. Oficerskiej (ob. W. Samilejka), Czereśniowej i Strzałkowskiej (ob. O. Pciłki)⁹³. Lewicki kilkakrotnie opublikował też różniące się teksty dotyczące Lwowskiej Szkoły Architektonicznej⁹⁴.

Już po ukończeniu badań niezbędnych dla niniejszej pracy została zorganizowana wystawa architektury lwowskiej, której towarzyszyła obszerna publikacja podsumowująca wyniki dotychczasowych studiów⁹⁵. Ukazały się w niej prace autorów polskich (Andrzej Szczerski, Jakub Lewicki)⁹⁶, jak i ukraińskich (Taras Lipka, Bohdan Czerkies, Julia Bohdanowa, Lilja Onyshchenko, Linda Svitlana)⁹⁷, które prezentują odmienne podejście metodologiczne do analizowanego problemu. Publikacja ta ukazała się także w wersji angielskiej, co niewątpliwie przyczyni się do upowszechnienia badań⁹⁸.

W 2017 r. ukazało się albumowe wydanie katalogu kolejnej wersji wystawy międzywojennej architektury lwowskiej zorganizowanej w Krakowie⁹⁹. Katalog ten zawiera wiele efektownych ilustracji i ma duże znaczenie dokumentacyjne. Hasła katalogowe powtarzają jednak ustalenia z wcześniejszej literatury, często bez podania precyzyjnych danych źródłowych, co świadczy o niemożności wykonania szczegółowych badań archiwalnych i być może było

⁸⁴ *Львів–LVIV* red. Андрія Рудницького та Юрія Бірюльова. *Туристичний путівник*, „Центр Європи”, *Львів* 1999; wyd. polskie: *Lwów. Ilustrowany przewodnik*, Lwów–Wrocław 2001. Autorzy tekstu: Jurij Biriulow, Lilja Onyszchenko-Szweć, red. Włodimir Wujcyk, Ihor Siomoczkin, Aleksandr Szyszka, pod red. Jurija Biriulowa i Borysa Woźnickiego.

⁸⁵ Володимир Степанович Вуйчик, Роман Миколайович Липка, *Встреча со Львовом*, Львов: Каменяр, 1987; Борис Васильович Мельник, *Вулицями старовинного Львова*, Львів: Світ, 2001 (wyd. 1); Lviv 2002 (wyd. 2); Ілько Лемко, Володимир Михалик, Георгій Бегляров, *1234 вулиці Львова 1939–2009*, Львів 2009; Олександр Шишка, *Наше місто – Львів*. 1 частина, Львів 2002; *tenże*, *Наше місто – Львів*. 2 частина, Львів 2005; Михалик Володимир, *Львів повсякденний (1939–2009)* / Володимир Михалик, Ілько Лемко. *Львів*, Львів 2009.

⁸⁶ Ігор Мельник, *Львівські вулиці і кам’яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини*, Львів 2008; *tenże*, *Львівський Новий Світ та південні околиці Королівського столичного міста Галичини від Святого Юра до Наварії*, Львів 2009; *tenże*, *Довкола Високого Замку шляхами і вулицями Жовківського передмістя та північних околиць міста Львова*, Львів 2010; *tenże*, *Загайська Роксоляна. Личаківське передмістя та східні околиці Королівського столичного міста Львова*, Львів 2010; *tenże*, *Львівське Середмістя: всі вулиці, площі, храми й кам’яниці*, Львів 2011; *tenże*, *Краківське передмістя та західні околиці Королівського столичного міста Львова*, Львів 2011; *tenże*, *Галицьке передмістя та південно-східні околиці Королівського столичного міста Львова*, Львів 2012; *tenże*, Роман Масик, *Пам’ятники та меморіальні таблиці міста Львова*, Львів 2012; *tenże*, Загайська Роксоляна, *Личаківське передмістя та східні околиці Королівського столичного міста Львова*, Львів 2010.

⁸⁷ Богдан Черкес, Світлана Лінда, Юлія Богданова, *Національний Університет «Львівська Політехніка» Архітектурний Атлас*. Lviv Polytechnic National University: Architectural Atlas, Львів 2016.

⁸⁸ Jakub Lewicki, *Dwa modernizmy – warszawski i lwowski – próba porównania*, [w:] *Studia z architektury nowoczesnej*, t. 2: *Architektura i wnętrza 1905–1923*, red. Joanna Kucharzewska, Jerzy Malinowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, s. 34–43.

⁸⁹ Jakub Lewicki, *Architektura mieszkaniowa 20-lecia międzywojennego Lwowskiej Szkoły Architektonicznej*, [w:] *Od kamienicy do apartamentowca. Wielorodzinne, miejskie budownictwo mieszkaniowe. Architektura miast II. Materiały po konferencji*, Bydgoszcz 18–19 września 2009, red. Daria Bręczewska-Kulesza, Agnieszka Wysocka, Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy, Bydgoszcz 2009, s. 91–104.

⁹⁰ Jakub Lewicki, *Modernizm w architekturze Galicji Wschodniej w latach 1870–1939 i jego recepcja*, [w:] *Galicijskie spotkania 2011*, red. Urszula Jakubowska, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2012, s. 95–122.

⁹¹ *Tenże*, *Lwowiacy na Śląsku. Ślązacy we Lwowie. O związkach architektury i sztuki dwóch regionów*, [w:] *Oblicza sztuki 20-lecia międzywojennego na obszarze obecnego Województwa Śląskiego*, [w:] *Materiały z sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki Oddziału Górnośląskiego w Katowicach 24–25 marca 2011 roku*, red. Teresa Dudek-Bujarek, Stowarzyszenie Historyków Sztuki. Oddział Górnośląski, Katowice 2011, s. 51–62.

⁹² *Tenże*, *Lwowskie konkursy architektoniczne lat 1918–1939. Wybrane problemy*, [w:] *Między formą a ideologią. Architektura XX wieku w Polsce*, red. Ewa Perlińska-Kobierzyńska, Wydawnictwo Ciekawe Miejsca, Warszawa 2012, s. 25–43.

⁹³ *Tenże*, *Ogrody, czereśnie i kwiaty, czyli przyroda, tradycja i piękna architektura. Osiedle domów oficerskich we Lwowie*, [w:] *Architektura znaczeń. Studia ofiarowane prof. Zbigniewowi Bani w 65. rocznicę urodzin i w 40-lecie pracy dydaktycznej*, Warszawa 2011, s. 198–207.

⁹⁴ Jakub Lewicki, *Modernizm w architekturze Galicji Wschodniej w latach 1870–1939 i jego recepcja*, [w:] *Galicijskie spotkania 2011*, red. Urszula Jakubowska, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2012, s. 95–122; *tenże*, *Lwowskie środowisko architektoniczne*, [w:] *Galicja – mozaika nie tylko narodo-*
wa, t. 3, Warszawa 2016, s. 58–73; *tenże*, *Architektura polskich Kresów w Europie Środkowo-Wschodniej. Wybrane problemy*, [w:] *Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni. Architektura XX w. i jej walory-*
zacja. Materiały z międzynarodowej sesji naukowej Gdynia 18–20 września 2014 r., Gdynia 2017.

⁹⁵ *Lwów: miasto architektura modernizm*, red. Bohdan Cherkes [Czerkies] i Andrzej Szczerski, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2016.

⁹⁶ *Tamże*: Andrzej Szczerski, *Lwów i mapa modernistycznej Europy Środkowej*, s. 7–21; Jakub Lewicki, *Regeneracja. Lwowskie środowisko architektoniczne – charakterystyka działalności w okresie międzywojennym*, s. 59–87; *tenże*, *Architektura mieszkaniowa*, s. 89–131; Adam Sobota, *Lwowska fotografia w czasach II Rzeczypospolitej*, s. 351–369.

⁹⁷ *Tamże*: Bohdan Czerkies, *Metropolitalne marzenia – rozwój urbanistyczny Lwowa w okresie międzywojennym*, s. 23–57; Julia Bohdanowa, *Osiedla, kamienice i mieszkania nowoczesnego Lwowa* s. 133–169; *taż*, *Budynki publiczne i Targi Wschodnie*, s. 171–215; Julia Bohdanowa, Linda Svitlana, *Lwów sakralny*, s. 217–249; Weronika Drohobycka-Grzesiak, *Architektura wybranych szkół lwowskich w świetle modernistycznych postulatów z zakresu higieny i pedagogiki*, s. 251–275; Jurij Biriulow, *Lwowska rzeźba w architekturze modernistycznej*, s. 277–299; Mariana Seńkiw, *Życie Lwowa na plakacie z okresu międzywojennego*, s. 301–325; Andrij Bojarow, *Majaki i Маяку: sztuka modernistyczna w międzywojennym Lwowie. Chronologia w zarysie*, s. 327–349; Julia Bohdanowa, Bohdan Czerkies, Linda Svitlana, *Źródła modernizmów – edukacja architektoniczna na Politechnice Lwowskiej*, s. 371–403; Lilja Onyshchenko, *Los architektury modernizmu: wykorzystanie, konserwacja, renowacja*, s. 405–435; Julia Bohdanowa, Bohdan Cherkes [Czerkies], Weronika Drohobycka-Grzesiak, Jakub Lewicki, Linda Svitlana, Andrzej Szczerski, *O tożsamości modernizmów. Dyskusja w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 27 kwietnia 2016 roku*, s. 437–459.

⁹⁸ *Lviv – city, architecture, modernism*, ed. Bohdan Cherkes [Czerkies], Andrzej Szczerski, Museum Architecture in Wrocław, Wrocław 2016.

⁹⁹ *Lwów nowoczesny*, Julia Bohdanowa, Bohdan Cherkes, Żanna Komar, Jacek Purchla, Andrzej Szczerski, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2017.

skutkiem nieudostępniania materiałów archiwalnych, które kilka lat wcześniej zostały wykonane dla potrzeb niniejszej pracy.

Niniejsza praca jest rezultatem badań prowadzonych podczas projektu nr 11H12043281 „Między Centrum a prowincją. Opracowanie dzieł Lwowskiej Szkoły Architektonicznej” realizowanego w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Dalsze badania obejmować będą studia również nad architekturą okresu międzywojennego na pozostałych obszarach, na których działali przedstawiciele Lwowskiej Szkoły Architektonicznej.

Tekst niniejszej pracy zamknięto i oddano do druku w pierwszej połowie 2017 roku. W późniejszym czasie, podczas pracy nad książką, dokonano uzupełnień, ale po roku 2017 nie ukazały się żadne znaczące prace, które wносиłyby nowe informacje i treści. Potwierdza to podaną powyżej informację, że wydane ostatnio publikacje powtarzają ustalenia z wcześniejszej literatury. Świadczy to o niemożności wykonania szczegółowych badań archiwalnych niedostępnych źródeł, które wcześniej zrealizowano na potrzeby niniejszej pracy. Dlatego też cytowana literatura zamyka się na publikacjach sprzed 2017 roku.

Регенерація та модернізація. Архітектура Львова міжвоєнного десятиліття. *Резюме*

Метою наукової роботи є опис архітектурних досягнень Львова часів Другої Речі Посполитої та представлення явищ, які призвели до відродження місцевого архітектурного середовища. Аналіз еволюції львівської архітектури у 1918-1939 роках має велике значення для пізнання та розуміння доробку інших польських мистецьких та архітектурних кіл, зокрема тих, які відзначалися досить динамічним розвитком після 1918 року.

У назві статті використано термін «регенерація», введений у науковий обіг Луцією Харевічевою (Łucja Charewiczowa). Це поняття найкраще показує мету даного дослідження – зосередити увагу на аналізі явищ, що призвели до відродження архітектурного середовища Львова після Першої світової війни та становлення будівельного буму у місті в міжвоєнний період. Представлений процес розвитку архітектури Львова даного періоду також тісно пов'язаний із «модернізацією» – поняттям, яке використовують для опису явищ, що мали місце у міжвоєнній архітектурі Польщі та інших країн. Натомість на думку Луції Харевічівни, найголовнішим досягненням цього періоду було відродження архітектури та її творців. Феномен модернізації був характерний як для Львова, так і для інших міських осередків, але значною мірою стосувався інших, нельвівських, територій.

Предмет дослідження визначає проблематика, поставлена в назві книги – аналіз змін в архітектурній творчості періоду Другої Речі Посполитої. Ця наукова робота не є ані каталогом львівських будинків, ані оглядом усіх будівель тогочасного періоду. Для аналізу вибрано найважливіші, знакові споруди, зведені у цей період, у яких функціональні рішення або зовнішній вигляд та оздоблення ілюструють головні мистецькі тенденції, що панували у тогочасному Львові. У дослідженні використовуються чіткі хронологічні рамки. Перша дата – це кінець 1918 р., тобто закінчення Першої світової війни та військових дій, пов'язаних з польсько-українським конфліктом. Пізніше Львів став частиною польської держави та, власне, з цього моменту його архітектура розвивалася під впливом цілком нових змінених політичних та економічних правил. Верхні часові рамки – це кінець 1939 р., який символізує завершення попередньої епохи та закінчення інтенсивного будівельного буму у Львові, що відбувався

у дусі західноєвропейських тенденцій. Предмет дослідження також визначають чіткі географічні рамки. У науковій роботі аналізуються будівлі, споруджені на території тогочасного Львова, і лише у виняткових випадках – роботи львівських архітекторів, що зводилися за його межами. Власне останні становлять комплементарну частину архітектури третього за величиною міського осередку Другої Речі Посполитої. Аналіз базується на теоретичних дослідженнях архітектури, конкурсних архітектурних проєктів, планів зведених будівель та нереалізованих архітектурних зразків.

У міжвоєнний період вплив львівського середовища та львівської школи архітектури швидко зростав і охопив практично всю периферію, де працювали архітектори, що здобули освіту та сформувались у Львові. Ще раніше, наприкінці XIX століття, освічені у Львові інженери працювали на всій території колишньої Східної Галичини, тобто у міжвоєнних воєводствах Станіслава, Тернополя та Львова, а також розташованому на півночі Поліссі, які тоді називали Східними Кресами. Пізніше, у міжвоєнний період, вплив львівських архітекторів та львівської архітектури сягнув далеко на захід, у межах значно розширеного у ті часи Львівського воєводства, яке охоплювало територію Сandomirщини та сягало річки Вісли. Природним середовищем, де створювалися твори львівської модерністської архітектури в межах Львівського воєводства, були не лише околиці Перемишля чи Ряшува, але й Сandomирська земля, де багато львівських творців охоче втілювали свої архітектурні проєкти. Сandomирська земля входила до створеного наприкінці 30-х років XX ст. Центрального індустріального регіону (*пол.* Centralny Okręg Przemysłowy, далі – ЦІР), а також межувала з Келецьким воєводством, де творило й осіло чимало випускників львівської політехніки. Також львів'яни активно будували й на території Волині, чим сприяли формуванню місцевого архітектурного середовища. Ще одним новим регіоном, де у першій половині XX століття діяли львівські архітектори були Верхня Сілезія та Катовицьке воєводство, яких тоді називали Південно-Західними Кресами. Чимало випускників Львівської політехніки приїздили на ці землі, щоб провадити там жваву діяльність, якій сприяли інтенсивна розбудова території та численні інвестиції. Роботи львівських архітекторів також зустрічаються на території Західних Кресів та Великопольщі, де діяв Владислав Чарнецький (*Władysław Czarnecki*) – найвизначніша постать львівської архітектурної школи міжвоєнного періоду. Чимало представників цієї школи також прибули на північ рубезі країни – в Померанію та до Гдині. Варто відзначити, що інші великі польські міста, які розвивалися у міжвоєнний період, також залучили багатьох талановитих та активних львівських творців. Так, у Варшаві осіли найвидатніший львівський конструктор і перший доктор архітектури Львівської політехніки Стефан Брила (*Stefan Bryła*), син засновника львівської архітектурної школи та співвласник великої архітектурної фірми Альфред Захаревич (*Alfred Zachariewicz*) та висхідна зірка урбаністики Роман Фелінський (*Roman Feliński*). Владислав Чарнецький оселився у Познані, натомість велика група молодих архітекторів осіли в Катовіце та Гдині. Їхні роботи можна зустріти не тільки в цих містах чи передмісті, але й на периферії. Представлений вище аналіз доводить першу особливість львівського середовища, яка полягала в його надзвичайній активності та діяльності на значно віддалених від Львова територіях. Найвидатніші твори львівського середовища та львівської архітектурної школи створювалися за межами Львова та на значно віддалених від нього регіонах.

Львів ще наприкінці XIX століття сформував однорідне та міцне середовище, яке в міжвоєнний період домінувало в архітектурі не лише Львова та його околиць, а й на величезній території, що простягалася на багато сотень кілометрів на захід та північ від міста лева. Зразки архітектури модернізму, що створювалися безпосередньо під

впливом або ж залишалися в орбіті львівського середовища та львівської архітектурної школи, зводилися як у Львові, так і за його межами. До їх числа можна віднести численні будинки в Катовіце і на Сілезії чи у Познані, а також споруди зведені у Центральному індустріальному регіоні. Представники львівського середовища діяли у багатьох прикордонних територіях. І хоча більший вплив львівської школи архітектури відчувався на Північних та Південних Кресах (Померанія, Гдиня, Вільнюський край), то, однак, домінував у Східних та Західних Кресах (колишня Галичина, Сілезія).

Можна виділити кілька каналів, якими новітні зразки архітектурних форм діставалися до Львова. Першим – це були популярні західноєвропейські журнали, у тому числі прогресивні німецька та австрійська архітектурна преса, яка справила найбільший вплив на поширення нових архітектурних віянь. Зокрема останні видання відзначалися своєю доступністю, так до Львова доходили не лише найважливіші журнали, але й можна було замовляти окремі публікації. Великою популярністю також користувалися польські архітектурні часописи, зокрема заснований у 1925 р. «Архітектура і будівництво» (*«Architektura i Budownictwo»*), краківський «Архітектор» (*«Architekta»*) та львівський «Будівничий» (*«Budowniczy»*), де новітнє житлове будівництво представлялося у стилі функціоналізму.

Другим джерелом інформації стали Східні Торги та організовані в їх рамках Будівельні виставки, що суттєво відрізняло Львів з-поміж інших польських міст. Під час Будівельних виставок та лекцій, що були частиною щорічних Торгів, відвідувачам представляли сучасні зразки житлового будівництва. Велике значення для популяризації новітніх архітектурних тенденцій відігравали численні контакти, які виникали під час Торгів: коли впливові чиновники та промисловці, що приїжджали сюди вирішувати свої бізнес-інтереси, побачивши новозбудовані будівлі та інноваційні архітектурні рішення, хотіли втілити їх також у Львові. Подібні процеси спостерігаємо в інших містах Європи, що швидко розвивалися.

Третім каналом отримання інформації стали зв'язки з варшавським середовищем, які відбувалися як на рівні особистісних контактів, так і під час візитів найвідоміших його представників до Львова. Сюди приїздили Богдан Ляхерт (*Bohdan Lachert*) і Шимон Сиркус (*Szymon Syrkus*), а також передові польські модерністи молодого покоління. У Львові вони презентували власні ідеї, публікуючи їх у місцевій пресі. Подібним чином студенти архітектурного факультету Львівської політехніки, які також підтримували контакти зі студентами Варшавської політехніки, публікувалися у спільних виданнях та брали участь у зазначених вже виставках.

«Регенерація» львівського архітектурного середовища та розвиток архітектури Львова проходили поетапно. Це проявлялось у поступовому збільшенні кількості інвестицій та введених в експлуатацію великої кількості новобудов. Фінансову скруту, зумовлену наслідками Першої світової війни, вдалося поступово подолати лише на початку 1920-х років. Будівельна активність відродилася вже в середині цього десятиліття. У період 1918–1928 рр. було побудовано 357 нових будинків та відновлено 113 чинних. Якщо відкинути перші роки стагнації у будівництві, 1919 і 1920 рр., це становитиме близько 40 нових будівель на рік. Змінився також характер зведених будівель у порівнянні зі спорудами побудованими перед Першою світовою війною. У передмісті переважали невеликі вілли та будиночки. Щороку будувались лише кілька двоповерхових і вище будівель.

Розбудова Львова та введення в експлуатацію нової житлової площі відбувалося у кілька етапів, які поєднували в собі як періоди розквіту, так і економічного спаду. Етапи найбільшої розбудови міста припадають на 1923-1929 рр. та 1932-1939 рр., коли

одночасно відбувалися численні перебудови, реконструкції та демонтаж ущільнених забудов, що поєднувались з інтенсивною забудовою міста. Менша будівельна активність охоплювала повоєнні 1919–1922 рр. та 1929–1932 рр. – період економічної кризи та уповільнення всіх інвестицій. Цьому не зарадило навіть розширення меж міста та збільшення будівельних площ, що мало інтенсифікувати тогочасні інвестиції та модернізацію львівської забудови. Дану періодизацію підтверджує аналіз активності місцевих забудовників та особливостей розвитку міста. Це також підтверджує динаміка реалізованих інвестицій в модернізацію комунальної інфраструктури – проведення систем водопостачання та водовідведення, а також електропостачання та газопостачання до новостворених районів. Всебічне та швидке будівництво комунальної інфраструктури є підтвердженням модернізації міста. Це також свідчить як про сучасність введених в експлуатацію будинків, так і про послідовну модернізацію старих частин забудови, що підтверджують статистичні дані. Каналізацію і водопостачання, електропостачання чи газ у Львові мали від 23% до 47% жителів, що було одним із найвищих показників у цілій Польщі. Проте, й надалі здійснювалося швидке розширення інфраструктури (водопостачання, каналізації та інших комунальних послуг), що свідчить про послідовність та динамічність процесів модернізації міста та його забудови.

Окрім інтенсифікації будівельних процесів та збільшення кількості зведених будівель, важливим також було суттєве збільшення відданих в експлуатацію квартир, про що також наголошувалось у тогочасній пресі. Так, у міжвоєнний період житловий фонд зріс на 62%. Серед них переважали невеликі, одно- та двокімнатні квартири, на які припадало понад 73% усіх введених в експлуатацію помешкань. Це є свідченням реалізації цілеспрямованої житлової політики та планомірного стимулювання будівельної активності. Також це доводить послідовно вжиті заходи щодо економії та зменшення витрат на утримання новобудов, в яких проєктувалася максимально можлива кількість невеликих квартир. Так, статистично у Львові на одну квартиру припадала мала кількість осіб, що становило другий показник серед міст Польщі у цьому відношенні.

Збережені будівлі також свідчать про пошкваллення будівельної активності в міжвоєнний період. Архітектура 20-х років належала до перехідного періоду, вплив на який мали криза та стагнація у будівництві. Великих житлових будинків та високих кам'яниць зводилося небагато – будівельна активність була більш ніж вдвічі менша, ніж перед 1914 р. Домінували надбудови та невеликі хати у вигляді скромних традиційних вілл і замських будинків, побудованих на засаджених зеленню ділянках. Раптовий спад будівельних інвестицій припадає на грудень 1929 р. і першу половину 1930 р., що було результатом світової кризи та спричинених нею економічних проблем у Польщі. У цей період продовжувались вже розпочаті будівельні роботи, включаючи оздоблення численних одно- та двоповерхових кам'яниць, натомість вищих будівель зводилося надзвичайно мало. Більшість із них – це вілли та невеличкі будинки, які знаходилися у віддалених від центру районах та у передмістях. Також розпочато будівництво кількох кварталів садиб. Загальна кількість фактично відданих в експлуатацію об'єктів була не надто високою. У цей час інвестори переважно зосереджувалися на отриманні дозволів на будівництво нових будинків, тоді як їх зведення чекало сприятливої економічної ситуації. Інвестиції у житлове будівництво відродилися лише через кілька років, після подолання економічної кризи – близько 1933 р., і різко зросли у другій половині 30-х років. Можна відзначити, що будівельний бум розпочався у 1937 р. Однак він потривав недовго, бо вже у 1938 р. та 1939 р. кількість новобудов зменшується. Велику кількість розпочатих у цей час інвестицій було завершено протягом наступних років.

Найважливіші явища у львівській архітектурі та їх періодизація

Говорячи про поширення у Львові нових архітектурних форм та *«регенерацію»* місцевого середовища, необхідно виділити хронологію головних стильових тенденцій, які там зустрічалися у XX столітті. Ці періоди суттєво не відрізнялись від розвитку архітектури в інших центрах Другої Речі Посполитої, однак що їх виділяло – так це значно довша тривалість тогочасних стильових тенденцій. У пересічній архітектурній творчості використовувалися спрощені форми, але це не означало, що не було характеристичних та визначних робіт, які відповідали тогочасній моді та головним течіям. Однак їх не було так багато, як, до порівняння, у Варшаві, Катовіце чи інших регіонах Польщі та Центральної Європи, що інтенсивно розвиваються. Для міжвоєнного періоду в архітектурі Львова можна застосувати таку хронологію змін:

- 1914-1920 рр. – повна зупинка будівельної активності, спричинена спочатку Першою світовою війною, потім польсько-українською війною за Львів та польсько-радянською війною 1920 р.;
- 1921-1922 рр. – стагнація, спричинена кризою та повільна відбудова пошкоджених в час боїв будівель. Рішення, які використовувалися у будівництві, становили продовження періоду до 1914 р., але у вужчій формі та з домінуванням форм, заснованих на класицистичних мотивах;
- 1922-1926 рр. – поступовий розвиток будівельної активності, будинки будувались у стилі раннього модернізму з елементами неокласицизму та садибного стилю (вілли, котеджі);
- 1926-1929 рр. – пошук нових стилів, що опиралися на досвід Центральної Європи, представлення мотивів з паризької виставки 1925 р. та артдеко. Перші великі ініціативи з розвитку та загосподарювання периферійних територій, які наприкінці 1929 р. перервала спричинена Великою депресією стагнація у будівельній галузі;
- близько 1928-1935 рр. – початки втілення проєктів у дусі міжнародного модернізму. Спроби подолання економічної кризи та боротьба з гальмуванням будівельної активності. Повільний розвиток житлової та громадської забудови (будівництво шкіл та адміністративних будівель);
- 1934-1939 рр. – поширення функціоналізму та різних різновидів модернізму, що було зумовлено відродженням будівельної активності. Використання нових матеріалів, які спонукали до втілення нових конструкційних та функціональних рішень. Будівництво великої кількості громадських і приватних споруд, а також численні інвестиції в комунальну інфраструктуру. Планування подальших інвестицій на 1939-1944 рр.

Перелічені вище періоди доволі часто взаємопроникали та доповнювали один одного. Найхарактернішим явищем, пов'язаним із львівським модернізмом, є його довготривалість і прив'язаність до заснованих на західноєвропейському модернізмі архітектурних форм, що, своєю чергою, доводить довгостроковість *«регенерації»* місцевого архітектурного середовища та продовження процесів модернізації міста та його забудови.

Значення архітектури Львова у 1918-1939 роках

Представляючи явища «регенерації» та модернізації львівської архітектури та місцевого архітектурного середовища, слід відзначити будівлі, які мають понадлокальне значення та відрізнялись від інших інвестицій того часу. Серед львівських новобудов, зведених у 1920-х роках, значну увагу привертала великі багатоквартирні житлові будинки, які вважались одним із найважливіших досягнень львівської житлової архітектури даного десятиліття. Вони склалися з кількох прибудов-блоків – «крил», утворюючи компактні житлові комплекси, та налічували від декількох десятків до понад 100 квартир різної величини, що добре вписувалося у традиції львівського та австрійського житлового будівництва першої половини ХХ ст. Найвідомішим прикладом з-поміж цієї групи споруд був спроектований Вітольдом Мінкевичем (Witold Minkiewicz) багатоквартирний житловий будинок Пенсійного закладу службовців у Львові (*пол.* Zakład Pensyjny Funkcjonariuszów). Спорудження будинків на вулиці На Байках, 24/28а (*пол.* ul. Na Bajkach, тепер вул. Київська) розпочалось у серпні 1926 р. та введено в експлуатацію 1 жовтня 1927 р. Це була перша велика будівельна інвестиція у Львові після Першої світової війни. Будівництво другого будинку на вулиці Стрийська, 36/42 (*пол.* ul. Stryska, тепер вул. Стрийська) урочисто розпочато у вересні 1927 р., а завершено – в кінці 1928 р. Ще одним характерним багатоквартирним прикладом із цієї групи, який зберігся лише наполовину, був великий житловий комплекс для працівників Поштової ощадної каси (*пол.* Poczta Kasa Oszczędności, аббревіатура – РКО) на вул. Панській, 23/вул. Кохановського, 25 (*пол.* ul. Pańska/ul. Kochanowskiego, тепер вул. Івана Франка і вул. Костя Левицького), який збудовано за проектом Євгена Червінського (Eugeniusz Czerwiński). Будинок віддано в експлуатацію у 1926 р., але його будова тривала значно довше, аж до 1928 р. Житлова споруда складалася з головної будівлі, до якої примикали п'ять перпендикулярних вужчих крил, утворюючи чотири внутрішні двори. Дуже характерним елементом зовнішньої архітектури, окрім монументальної чотириповерхової споруди, були великі класицистичні пілястри, що підкреслюють фасад, та декоративне оздоблення дверних та віконних отворів перших поверхів, а також численні деталі інтер'єру, виконані з використанням стилізованих мотивів у стилі артдеко. Варто підкреслити, що класицистичні архітектурні мотиви ніколи не набирали таких монументальних форм у жодній іншій будівлі багатоквартирної житлової забудови Львова, як у споруді, про яку йде мова. До цієї групи – великих багатоквартирних житлових комплексів, також входять будинки Фонду військового квартирування (*пол.* Fundusz Kwaterunku Wojskowego, далі – ФВК). Їх характерними елементами були роздроблена форма споруди, численні внутрішні дворики та фасади, які акцентували головну вісь та вхід. Також варто відзначити традиційне проектування головної споруди, фасадів та інтер'єру, що відрізняло їх від решти проектів ФВК, які створювалися в інших містах іншими архітекторами. Групу багатоквартирних житлових комплексів завершує велика кам'яниця, побудована на замовлення міської влади на вулиці Арчішевського, 8 (*пол.* ul. Arciszewskiego, тепер Генерала Грекова). Житловий будинок охопив цілий житловий квартал між сусідніми вул. Арчішевського (*пол.* ul. Arciszewskiego, тепер вул. Генерала Грекова), вул. Інвалідів (*пол.* ul. Inwalidów, тепер вул. Батуринська) та вул. Жрюдляна (*пол.* ul. Źródłana, тепер вул. Джерельна). Будівництво розпочалось у 1928 році, а завершилося – під час кризи, на початку 1930-х рр.. Будівля мала три внутрішні дворики, з яких входило до невеликих під'їздів, що вели до однокімнатних квартир. Проект передбачав використання простих архітектурних

форм, що не лише мало здешевити будівництво, але й уможливити будівництво великої кількості квартир за невеликі муніципальні кошти. Це була одна з найбільших споруд Львова, при будівництві якої вдалося суттєво заощадити фінансові ресурси. Варто згадати, що галицьке місто нічим не відрізнялося від решти європейських мегаполісів, до прикладу Відня, де подібні інвестиції також мали місце.

Вищезгадані великі житлові комплекси становили яскраві просторові рішення у ландшафті міста. Вони стали відповіддю на проблему дефіциту житла та поживали будівельну активність у місті. До того ж вони були найхарактернішим явищем в архітектурі 20-х років. Багатоквартирні житлові будинки продовжували, започатковані ще перед Першою світовою війною, процеси трансформації архітектури Львова, що проявлялося у будівництві щораз більших комунальних кам'яниць різних форм. Подібні будівлі зводилися й пізніше, прикладом можуть бути великі будинки у стилі функціоналізму, збудовані в наступному десятилітті, напр. кам'яниця Шпрехера на вулиці Академічній, 7 (*пол.* ul. Akademicka, тепер проспект Тараса Шевченка) за проектом Фердинанда Касслера (Ferdynand Kassler) з 1928 року, або будівлі по вулиці Кохановського 25/25а (*пол.* ul. Kochanowskiego, тепер вул. Костя Левицького), спроектовані тим же архітектором у 1938 р. Їхнє будівництво також сприяло відродженню будівельної активності та заспокоювало дефіцит житла у Львові.

Серед житлових будинків 1920-х років на окрему увагу заслуговує великий кутовий житловий будинок, зведений на вулиці Владислава Лозинського, 9 (*пол.* ul. Władysława Łozińskiego, тепер вул. Олександра Герцена). Це одна із найфеноменальніших житлових будівель, побудованих для заможних мешканців у густо забудованому районі середмістя. В архітектурному плані її відрізняло незвичайне оздоблення фасаду, а також ретельно розроблені сходи та інтер'єр будівлі. Серед кооперативних будинків, створених наприкінці 20-х років минулого століття, слід згадати великий житловий комплекс, який було зведено у 1925–1931 роках кооперативом «Власна Стріха» (*пол.* Własna Strzecha). Частина цього житлового комплексу складалася з особняків (вул. Власна Стріха 1–25, *пол.* ul. Własna Strzecha, тепер вул. Панаса Мирного), а інша – з двоповерхових будинків (вул. Над Яром, 1-7, 9, 12, *пол.* ul. Nad Jarem, тепер вул. Енергетична), що виконані у різних стилях. Їхнє будівництво почалося 14 жовтня 1928 р. за проектом арх. Владислава Клімчака (Władysław Klimczak). Комплекс складався із 9 двоповерхових домів на 116 квартир, побудованих на вул. Козельницька. Будинки характеризувались гострими дахами, а вхідні отвори підкреслювали спрощені тимпани з невеликими мансардними вікнами, розміщеними на скатах даху.

У 20-х роках громадські чи промислові будівлі будувалися не часто. Одним із небагатьох прикладів є офісне приміщення для керівництва Ходорівського цукрового заводу, розташоване на вулиці Хоронжчизни, 19 (*пол.* ul. Chorażczyzna, тепер вул. Джохара Дудаєва). Проект будівлі виконаний Євгенієм Червінським, а будівництво завершено в 1924 році. Її зовнішня архітектура характеризувалася монументальною об'ємно-просторовою формою та великими класицистичними пілястрами, які підкреслювали фасад, а також декоративні елементи вхідних та віконних отворів перших поверхів, ампірні фризи та деталі інтер'єру, виконані зі стилізованими мотивами неокласицизму та емпіризму. Однією з найбільших промислових інвестицій було спорудження чотириповерхового будинку Товариства львівських пивоварів (*пол.* Towarzystwo Browarów Lwowskich) за проектом Фердинанда Касслера, яке потрапило на розгляд комісії до міської Ратуші 3 липня 1926 року. Однією з небагатьох промислових будівель, зведених у той час у центрі міста, була споруда телефонної станції на людній вулиці Сикстуська, 26 (*пол.* ul. Sykstuska, тепер вул. Петра Дорошенка), спроектована Євгенієм

Червінським. Це був один із перших значних львівських проєктів, пов'язаних із нежитловою архітектурою.

Велике значення для львівської громади відігравало будівництво нових костелів. У 1920-х роках будівельні інвестиції ще не були надто активні у цьому плані, що значно змінилося пізніше. У той час було зведено три сакральні споруди: Костел Матері Божої Неустанної Помочі (за проєктом Генрика Заремби (Henryk Zaremba) з 1921 р., будівництво – 1922-1923 рр.), Костел капуцинів на Замарстинові та каплиця в Кульпаркові (Людомил Гюркович (Ludomił Gyurkovich), 1926-1927). Проєкт костелу ордену лазаристів (католицького товариства Конгрегації Місії — прим. пер.) залишився нереалізованим.

Період функціоналізму у львівській архітектурі розпочинається із будівництва «хмарочосу» Йони Шпрехера, відомого також як «друга кам'яниця Шпрехера». Це величезна 7-поверхова будівля, яку побудували в центрі міста, на видному місці на вул. Академічній. Вже тоді писали, що це «перша будівля, споруджена в абсолютно сучасному стилі». Її проєкт затверджено 22 жовтня 1928 року. Будівництво споруди завершилося наприкінці 1929 року, натомість всю будівлю здали взимку наступного року. Це була єдина настільки вишукано оздоблена кам'яниця, зведена на межі двадцятих і тридцятих років. Завершення будівництва збіглося в часі з економічною кризою, а тому під час завершальних робіт підрядники змушені були добряче заощаджувати. Проєктантом був відомий і шанований всіма архітектор — Фердинанд Касслер. Саме сходові клітка будинку Шпрехера вважалася найбільш вражаючим сучасним інтер'єром Львова та свідчила про багатство та вишуканий смак як власника, так і мешканців будинку. Статус будівлі підкреслювало її розташування. Кам'яниця відрізнялася своєю формою на тлі веж Старого міста, що привертало погляд усіх перехожих, які прогулювалися Академічною вулицею — однією із найбільш репрезентативних вулиць міста. Завдяки цьому кам'яниця Йони Шпрехера стала важливим символом міжвоєнного Львова.

Ще однією вагомою інвестицією наприкінці 20-х років було будівництво санаторію для хворих на туберкульоз, що на вулиці Куркова, 33 (пол. Kurkowa, тепер вул. М. Лисенка, 31). Будівництво лікарні, фасад якої сягав 88 метрів, стало першою такою великою інвестицією у Львові. Зведений будинок домінував у ландшафті міста, а також став однією з ікон сучасного Львова. Фотографію будівлі дуже часто відтворювали в путівниках та окремих публікаціях. Сучасна форма споруди, зведеної на пагорбі, виднілася майже з усіх куточків Львова.

Ще однією надзвичайно важливою інвестицією було будівництво нової бібліотеки Львівської політехніки. Це була одна із найзначніших нових будівель Львова початку 30-х років ХХ ст. Через особливий статус та високе становище Львівської політехніки, які та займала у Другій Речі Посполитій — у ній працювали видатні вчені та з її лав походили численні політики та високопоставлені чиновники, її будівництво весь час перебувало під пильним наглядом. Підготовку проєктної документації, яку обрали в рамках конкурсу, доручили лауреату другої премії варшавському Архітектурному Ательє «Партенон» («Partenon») в особі Тадеуша Обмінського (Tadeusz Obmiński). Проєкт передбачав зведення класицистичної будівлі зі спрощеним портиком, який увінчував великий латинський напис: *Hic mortui vivunt, hic muti loquuntur* (Тут мертві живуть, тут німі говорять — прим. пер.), про що є чимало згадок як в описах будинків Політехніки, так і архітектури Львова. Через кризу її будівництво зайняло більше часу, ніж планувалося, що доводить значні проблеми у фінансуванні навіть найвизначніших громадських споруд.

Серед зведених у той час будівель увагу привертає «Дім емігранта», зведений на наріжній ділянці вул. 29 Листопада, 12 (пол. ul. 29 Listopada, тепер вул. Євгена Коновальця) та вул. Вишневецьких, 4 (пол. ul. Wiśniowieckich, тепер вул. Русових), за проєктом Генріка Заремби. Будівництво розпочалося у лютому 1929 р., а завершилося — 14 червня 1930 р. На тлі прилеглих функціоналістичних будинків, увагу привертають симетричні форми будівлі з великим наріжним полігональними ризалітами та симетрично розташованими бічними частинами будинку. Також дуже характерним було використання геометричних декоративних оздоб у поєднанні з кубічною об'ємно-просторовою формою будівлі, що робить її однією з найбільш особливих споруд, зведених у щільній забудові міста.

Кінець 20-х та початок 30 років — це період планування нових інвестицій у шкільну інфраструктуру. Проте у зв'язку з кризою мало що з цього вдалося реалізувати. У той час було споруджено лише кілька нових шкіл, форма яких витримувалася у стилістиці попереднього періоду з урахуванням сучасних, як на ті роки, принципів проєктування шкільних будинків. Так, найважливішою шкільною спорудою, спорудженою на початку 1930-х років, був будинок приватної жіночої гімназії сестер Урсулянок, побудований у новоствореному районі Львова на вул. Хауке-Боссака, 2 (пол. ul. Hauke-Bossaka, тепер вул. Тютюнників). Будівництво гімназії розпочалося у 1932 р., а завершилося у 1934 р. за проєктом, створеним у 1931 р. в архітектурному бюро Тадеуша Врубеля (Tadeusz Wróbel) та Леопольда Карасінського (Leopold Karasiński).

Друга половина 1930-х років — це період величезного інвестиційного буму у будівництві. Близько 75% усіх новобудов цього періоду зведено в південній частині міста. Це були переважно чотири- та п'ятиповерхові кам'яниці. Однією з ікон львівської архітектури того часу вважалася будівля міських електричних закладів у Львові (пол. Miejskie Zakłady Elektryczne) на перетині вул. Кадетська (пол. ul. Kadetska, тепер вул. Героїв Майдану) та вул. Пелчинська (пол. ul. Pełczyńska, тепер вул. Дмитра Вітовського). Архітектурний проєкт підготували Тадеуш Врубель та Леопольд Карасінський. Будівництво розпочалося 21 травня 1935 р. і завершилося 7 березня 1937 р. Будівля стала символом сучасної та поступової модернізації міста. Як зразок модернізації, її часто відтворювали та описували у путівниках та присвячених архітектурі Львова дослідженнях. У фаховій літературі, поруч із кам'яницею Шпрехера, ця споруда вважалася однією з найвідоміших зразків львівської модерністської архітектури міжвоєнного періоду.

Серед характерних елементів львівської архітектури варто також виділити будинки, призначені для об'єднань працівників різних професійних організацій, що також свідчило про реалізацію у Львові різноманітних соціальних програм. До таких споруд можна віднести: Дім спілки працівників комунальних служб міста Львова (пол. Dom Związku Pracowników Gminnych Miasta Lwowa) та Дім профспілки залізничників міста Львова (пол. Dom Związku Zawodowego Pracowników Kolejowych Miasta Lwowa). Вищезгадані будівлі збудовані із нетинькованої цегли: Дім спілки працівників комунальних служб із червоної, а Дім профспілки залізничників — із сірої цегли, яка досить часто використовувалася у будівництві на території Львова.

Ще одна знакова споруда, зведена в 1930-х роках, — будинок Закладу соціального страхування (пол. Zakład Ubezpieczeń Społecznych), що на вул. Зелений, 12 (пол. ul. Zielona, тепер вул. Зелена). Проєкт виконав працівник архітектурного бюро Дембінського Ян Багєнський (Jan Bageński). Будівля провіщала нову течію «маловничого монументалізму», який через вибух війни не встиг розвинути у львівській архітектурі. Споруда складалася із великих кубічних форм, доповнених ретельно підібраними деталями. Найважливішим елементом композиції інтер'єру були масивні сходи

з балюстрадаю м'якої форми. Останньою великою інвестицією, зважаючи на значення та величезну кубатуру нових об'єктів, було будівництво механічного та електротехнічного факультетів Львівської політехніки. Проєкт характеризувався використанням типових для архітектури кінця 1930-х років монументальних форм, які поєднувались із сучасними принципами дизайну інтер'єру. Перед вибухом війни саме будинки механічного та електротехнічного факультетів були найбільшими будівлями Львова. Також їх вважали одним із найуспішніших тогочасних проєктів польського архітектурного середовища Львова.

Зведення великої кількості нових шкіл в різних частинах міста – це ще один факт, що свідчив про розбудову міста наприкінці 1930-х років. Так, варто згадати шкільні будівлі в Замарстинові, Богданівці, Козельниках, на Знесінні та ін. Усі вони характеризувалися дуже сучасним функціональним плануванням, в якому оздоблення фасаду обмежувалось до акцентування віконних отворів за допомогою клінкерної цегли. Це були однотипні проєкти створені на замовлення Департаменту розвитку міста (*пол. Wydział Rozbudowy Miasta*).

У 1930-х роках також було побудовано чимало сакральних споруд. Створенню нових святинь сприяло значне розширення меж міста та включення у 1930 р. до його складу нових громад, що зумовило утворення нових парафій та спорудження низки костелів. Так, у 1931-1939 рр. вдалося розпочати і частково завершити будівництво шести великих костелів: Матері Божої Остробрамської, кармелітів босих, що на Персенківці, Христа Царя в Козельниках, св. Вінсента де Поля, що на Сигнівці та Знесінні, а також три менші (у Кривчицях та Баторівці, каплиця згромадження сестер св. Йосипа). У 1939 році розпочато будівництво ще кількох храмів, а деякі навіть запланували на наступні роки. Як показують дослідження, кількість зведених львівських костелів була набагато більшою у порівняно з іншими великими містами тогочасної Польщі, що свідчить про великий інвестиційний рух та можливості місцевого середовища. До слова у Кракові в міжвоєнний період було побудовано три храми, чотири — у Лодзі, з яких будівництво лише двох вдалося завершити, тоді як у значно більшій Варшаві розпочато будівництво дванадцяти, з яких здано лише кілька.

Костел Матері Божої Остробрамської – це перша визначна сакральна інвестиція Львова, завершена. За своєю формою будівля суттєво вирізнялась не лише на тлі решти архітектурних об'єктів Личакова, а й новостворених передмість Львова. Не зайвим буде згадати про його символічне значення та ідеологічний вплив, як важливого «форпосту» польськості та латинської культури на цій території. У літературі храм порівнювали з іншими найважливішими релігійними спорудами: майбутнім Храмом Божого Провидіння у Варшаві (конкурси 1929-1932 рр.), Маріацькою базилікою в Гдині (1931 р.) та Костел-пам'ятником у Ковелі на Волині (1924-1931 рр.), що свідчить про архітектурне та ідеологічне значення храму.

У 1939 році планувалося будівництво ще одного храму — парафіяльний Костел Діви Марії Розарії в Клепарові, а також розширення костелу під посвятою св. Йосипа та бл. Андрія Боболі та реколекційного дому єзуїтів, проєкти яких підготував Вінценті Вітольд III Равський (Wincenty Witold III Rawski). Також у цей час планували спорудження нового костелу в Левандівці на вулиці Лютніча (*пол. Lotnicza*, тепер вул. Повітряна). Вищезазначені приклади показують, що будівництво нових храмів набирало все більших темпів та передбачалися подальші інвестиції. Цьому сприяли не лише розширення території Львова, але й поліпшення економічної кон'юнктури та будівельний бум, які, у свою чергу, також вплинули на розвиток архітектури греко-католицьких церков. Варто відзначити, що у цей період кількість побудованих церков була значно

меншою, ніж римо-католицьких храмів, що виникало зі значно менших фінансових можливостей української громади. Також у церковній архітектурі часто використовувалися історичні форми, які не завжди знаходили схвалення серед керівних будівельних органів. Саме тому доволі часто це видовжувало процес затвердження нових проєктних пропозицій на спорудження греко-католицьких храмів, більшість з яких не вдалося завершити до початку Другої світової війни.

Серед новоутворених районів найважливішою інвестицією, реалізованою в 30-х роках ХХ ст., був Новий Львів, що повстав на території колишнього Красучина. Площу у 8 га було розділено на 115 ділянок. Будівництво дешевих будинків здійснював Комітет розбудови (*пол. Komitet Rozbudowy*), а роботами керував інж.-арх. Тадеуш Врубель. Кілька зведених там садиб-близнюків відрізнялися своїми розмірами та плануванням. Проєктуванням будинків займалися: Людвік Рембовський (Ludwik Rębowski), Рудольф Польт (Rudolf Polt), Людвік Вельце (Ludwik Veltzé), Домінік Вуховіч (Dominik Wuchowicz), Марек Лаксер (Marek Lakser) та інші. Наприкінці 1939 р. цю територію майже повністю забудували. Планувалося дальше розширення житлового комплексу, а навіть створення подібних в інших районах міста. Однак початок війни зірвав усі плани. Іншими житловими комплексами тогочасної нової забудови були мікрорайон «Сонячний» та «Залізна вода». Їх зводили як серед вілл побудованих кооперативом «Власна Стріха» (вул. Власна стріха, *пол. ul. Własna Strzecha*, тепер вул. Панаса Мирного), так і серед високих багатоквартирних будинків, що на вул. Над яром (*пол. ul. Nad Jarem*, тепер вул. Енергетична). Іншими районами міста, що зазнали перетворень, були Верхній Личаків і Кривчиці, де збудували Професорську колонію. Вона виникла у 1930-х роках як компактний комплекс одноповерхових будинків, що складався з 90 будинків. Перший етап, який складався з 80 споруд, вдалося завершити 12 червня 1938 р., натомість останні завершували в 1939 р. Серед їх авторів були: Тадеуш Врубель (Tadeusz Wróbel), Леопольд Карасінський (Leopold Karasiński), Максиміліан Кочур (Maksymilian Koczur). Архітектура окремих будівель характеризувалася спрощеними формами у стилі функціоналізму.

Житлове будівництво охоплювало також ущільнювальну забудову вулиць та площ. Найбільші комплекси будівель створювалися в районі нещодавно відрегульованих вулиць: Хауке-Боссака (*пол. ul. Hauke-Bossaka*, тепер вул. Тютюнників), Жижинська (*пол. ul. Żyżyńska*, тепер вул. Володимира Кубійовича), Обертинська (*пол. ul. Obertyńska*, тепер вул. Зарицьких), Вулецька (*пол. ul. Wulecka*, тепер вул. Андрія Сахарова), Бартошувни (*пол. ul. Bartosówny*, тепер вул. Ангарна) та Стрийська гора. Значна група функціоналістичних будівель була побудована на території колишньої Штіллерівки (Stillerówki) довкола площі ген. Крука (*пол. pl. Kruka*, званою як площа Крука, тепер площа Василя Вишиваного) та прилеглих вулиць Хауке-Боссака (*пол. ul. Hauke-Bossaka*, тепер вул. Тютюнників) і Жижинської (*пол. ul. Żyżyńska*, тепер вул. Володимира Кубійовича). Центр комплексу становила прямокутна площа, яку оточували двоповерхові з уніфікованими фасадами кам'яниці, головною особливістю яких були вищі, триповерхові, наріжні будівлі, споруджені по кутах площі. Усі вілли мали стандартизовані форми у стилі функціоналізму. Будівлі на прилеглих вулицях мали подібну форму. Більшість будинків у цьому районі Львова були спроектовані в 1935 і 1936 роках і зводились до 1937 року. Концепція мікрорайону була розроблена конструкторським бюро магистрату, зокрема його технічним відділом. Авторами проєктів окремих будівель були: Даніель Кальмус (Daniel Kalmus) та Казимир Янічек (Kazimierz Janiczek), а також Юзеф Бухсбаум (Józef Buchsbaum), Артур Штахль (Artur Stahl), Домінік Вуховіч (Dominik Wuchowicz), Кароль Коцимський (Karol Kocimski), Владислав Бляйм (Władysław Blaim),

Олександр Пежанський (Aleksander Peżański), Альфед Рубенбаєр (Alfed Rubenbauer), Вавржинець Дайчак (Wawrzyniec Dączak), Броніслав Віктор (Bronisław Wiktor) та ін.

У тогочасній пресі активно обговорювалося розширення передмість та цілих районів. Одним із них був Стрийський район та вся південна частина Львова. У цій частині міста знаходилися будівлі кадетської школи, що певною мірою стримувало розвиток цих територій. Однак неподалік знаходилася територія Східних Торгів, на якій відбувалась активна інвестиційна діяльність. Також поруч інтенсивно розбудовувалися житловий комплекс «Власна Стріха» та мікрорайон Новий Львів з його комплексами багатоквартирних комунальних житлових будинків. На цій території також передбачалася розбудова Політехніки. У 1939 році тут побудували величезні приміщення аеродинамічної лабораторії Львівської політехніки і планувалося побудувати ще кілька корпусів університету. Поруч зведено численні будинки для оренди та розширено район вілл. Як зазначала тогочасна преса, що в цій околиці «для молодих, заповзятливих та енергійних людей відкриваються великі можливості професійного та фінансового росту». Ще один величезний комплекс новобудов зведено в районі вулиць Мальчевського (*пол.* ul. Malczewskiego, тепер вул. Бориса Романицького) та Ліса-Кулі (*пол.* ul. Lisa-Kuli, тепер вул. Кастелівка). Проектно-будівельні роботи розпочались у 1937 р. Будинки здавалися наприкінці 1939 р. і пізніше. Цей комплекс планували розширити, але не встигли. Усі ці будинки зводилися у стилі функціоналізму, характерним елементом архітектури яких була ламана лінія забудови, що утворювала несиметричну форму фасадів у декількох площинах. Наприкінці 1930-х років також забудовувалися цілі вулиці, такі як вул. Обертинська (*пол.* ul. Obertyńska, тепер вул. Зарицьких), де створювалися великі триповерхові кам'яниці з однотипними формами у стилі функціоналізму. Зазвичай будинки з другої половини 1930-х років зводилися у важливих, але доволі віддалених від центру районах міста. Прикладом можуть бути споруди на вулиці Кадетській (*пол.* ul. Kadecka, тепер вул. Героїв Майдану). Зміни, що їх зазнавали вищезгадані території, свідчать про значну будівельну активність та постійну «регенерацію» місцевого середовища, а також про планову модернізації забудови міста.

Найвизначніший житловий комплекс елітного будівництва споруджувався в період з кінця 1937 р. і до середини 1939 р. на розі вулиць Сикстуська (*пол.* ul. Sykstuska, тепер вул. Петра Дорошенка) та Коперника (*пол.* ul. Kopernika, тепер вул. Миколая Коперника). Він складався з двох груп будівель – щільної забудови на вулиці Сикстуській та кількох вілл з боку вулиці Коперника. Архітектурно-проектну документацію будівель підготували в бюро Саломона Кайла (Salomona Keila) та Генрика Зандіґа (Henryka Sandiga). Натомість найрозкішнішу кам'яницю Львова побудовано в іншому місці – на вулиці Сакраментек, 6 (*пол.* ul. Sakramentek, тепер вул. Михайла Туган-Барановського). Її проєкт приготував у 1937 р. Ришард Гермелін (Ryszard Hermelin), будівництво тривало до 1938 р. Це була найбагатше оздоблена кам'яниця міжвоєнного Львова. В інтер'єрі використано різні види кам'яної облицьовки, декоративне скління та розкішні деталі інтер'єру.

Прикладами ущільнюючих забудов, що створювалися на незабудованих ділянках густозаселених районів міста були будинки на вулицях Владислава Лозинського, 5 (*пол.* ul. Władysława Łozińskiego, тепер вул. Олександра Герцена), спроектовані Фердинандом Касслером, а також Супінського, 15, 17 і 17а (*пол.* ul. Supińskiego, тепер вул. Михайла Коцюбинського) та Яківа Стрепа, 8–10 (*пол.* ul. Jakuba Strzemię, тепер вул. Дмитра Менделєєва), проєкти до яких підготували в бюро Генрика Зандіґа. Ці будівлі характеризувалися ламаною лінією забудови, що створювало невеликі дворики, а також фасадами з дуже різноманітною композицією віконних отворів та тинків.

Найбільш винятковою була вілла, яку звели для Євгенії Левицької на вулиці Рацлавичькій, 2 (*пол.* ul. Racławickiej, вул. Уласа Самчука). Як зазначалося раніше, архітектура будівлі, проєкт якої приготував Тадеуш Врубель, була незвичайна як з точки зору використання різноманітних фасадних конструкцій, цікавих інтер'єрних рішень у стилі функціоналізму, так і незвичних елементів – встановленої окремо залізобетонної перголі. Неймовірний вигляд споруді додавали її розташування на перетині вулиць та вид, який відкривався з невеликої площі. За своїм стилем будівля нагадувала варшавські вілли, які зводилися столичними архітекторами у 1930-х роках в нових районах Варшави та на Саській Кемпі. У цих будівлях використовувались подібні декоративні мотиви та художні форми фасаду, збагачені ажурними бетонними архітектурними деталями.

Еволюцію львівського житлового будівництва завершує «Будинок нотаріусів», що на вулиці Романовича, 6 (*пол.* ul. Romanowicza, тепер вул. Панаса Саксаганського). Проєкт розробив архітектор Збігнєв Вардзала (Zbigniew Wardzala) з архітектурного бюро Станіслава Ружицького (Stanisław Rużycki). Конструкція будинку, яку створив Адам Курилло (Adam Kuryłło), дозволила зменшити розміри перегородкових стін, а їх нерегулярна і хвиляста форма утворювали незвичний вхідний портал вздовж лінії вулиці. Будинок створювався у середовищі польських архітекторів, конструкторів та будівельників, які захоплювалися польською архітектурою кінця 1930-х років та виконаний у дусі «Виставки 1937 року». Дизайн будинку вражає своєю значно спрощеною формою в порівнянні до оригінальних конструкцій, які передбачали набагато більшу кількість хвилястих ліній фасаду, що мали збагачувати скляні ризаліти. Будівля вважалася львівським еквівалентом варшавських проєктів елітного житла кінця 30-х років минулого століття, в яких використовувалися м'які лінії, дорогі матеріали та інноваційні рішення інтер'єру з застосуванням великої кількості незвичних матеріалів. Подібні зразки житлової архітектури можна знайти на сторінках варшавського архітектурного журналу «Аркади» (Arkady), який також розповсюджувався у Львові та у якому зрідка публікувалися згадки про львівське мистецтво.

Згадані кам'яниці на вул. Сикстуській (*пол.* ul. Sykstuska, тепер вул. Петра Дорошенка) та будинок Нотаріальної палати на вул. Романовича (*пол.* ul. Romanowicza, тепер вул. Панаса Саксаганського) зведено наприкінці 1930-х років. Ці проєкти створювалися різними архітектурними середовищами. Кам'яниці по вул. Сикстуській спроектовано та побудовано видатними архітекторами єврейського походження (Саломоном Кайлом (Salomon Keil), Генріком Сандіґом (Henryk Sandig) та Якубом Менкером (Jakub Menker)), тоді як будинок Нотаріальної палати – видатними представниками польської архітектурної спільноти (Збігнєвом Вардзалою, Станіславом Ружицьким, Адамом Курилло). Ці будівлі представляють різні форми львівського модернізму, який значною мірою наслідував зразки сучасних німецької, голландської та французької архітектури. У 1930-х роках конкуренція між польськими та єврейськими архітектурними колами посилювалася, кожна зі сторін намагаючись отримати якомога більшу кількість замовлень. Зведені будівлі також дещо відрізнялись одна від одної. Єврейські архітектори та їх зазвичай єврейські клієнти використовували більш авангардні композиції конструкцій та фасадів, а інтер'єри прикрашали різноколірним декоративним тераццо у формі абстрактних візерунків. Використання багатшої гами рішень було можливим завдяки більшим фінансовим можливостям єврейських інвесторів. Польські ж архітектори та конструктори використовували значно скромніші та більш традиційні форми, що опиралися на популярних зразках німецького модернізму. Наприкінці 1930-х років вони все частіше використовували у своїх роботах м'які лінії, що, можливо, було зумовлене впливами передових французьких проєктів. Представлені вище будівлі є прикладом

пошуку нового стилю і водночас показують, як мала б виглядати сучасна львівська архітектура у 1940-х роках. Серед характерних особливостей цього стилю можна виділити: використання незвичних та вражаючих форм, м'яких ліній фасаду та оздоблення будівель різноманітними та ефектними декоративними мотивами. Запропоновані приклади стилю слід розглядати як наступний, який, щоправда, не встиг розвинути, етап львівського модернізму. Згадані вище будівлі провіщали нову течію та подальший будівельний бум. Це також доводить консолідацію та закріплення «регенеративних» процесів серед місцевого архітектурного середовища та сталої модернізації львівської забудови.

Вибух війни став ключовим моментом у розвитку львівської архітектури та розширенні меж міста. Зупинилися великі інвестиції, а розбудова міста почала відбуватися за цілком новими правилами. Також зупинилося будівництво всіх костелів. Після вересня 1939 р. згідно з проектами здавалися лише житлові будинки. У 1940 р. повстали плани добудови ще кількох значних будівель, в т.ч.: розширення Львівської політехніки, Польського радіо, будівлі Польського історичного товариства та інших організацій. Важливою подією мало стати включення західних районів Львова до ЦІРу, що, своєю чергою, сприяло б запланованій на 1940-1950-ті роки подальшій розбудові міста. Планувалось будівництво промислових заводів та створення на базі Львова інтелектуального центру для потреб новоствореного промислового регіону. Реалізацію цього плану мали забезпечити розширення Політехніки шляхом будівництва нових факультетів університету, а також інших установ, що готували б фахівців у галузі машинної та важкої промисловості. За планами Єугеніуша Квятковського (Eugeniusz Kwiatkowski), віцепрем'єр-міністра і міністра економіки, у 1946–1951 рр. передбачалася значна розбудова Львова, а до 1955 р. – навіть подвоєння кількості його жителів, що мало стати найбільшим імпульсом для розвитку міста. Трансформацію ЦІРу планували завершити до 1956 року. Усе це ще раз доводить, що «регенерація» місцевого середовища була стало пов'язана з процесами перманентної модернізації та розбудови архітектури Львова.

Представлені приклади свідчать про очікування подальшого зросту будівельних процесів та пожвавлення майбутніх інвестиційних ініціатив. Вищезазначена «регенерація» місцевого середовища стала доконаним фактом, не лише закоренилася, але, можна сказати, втілилася та примножилася у різноманітних будівельних ініціативах, що реалізовувалися у Львові.

Архітектура, створена місцевою архітектурним середовищем, відіграла величезну роль у формуванні архітектурного ландшафту Львова. Тут поєднувалися компоненти локальної творчості з елементами модернізму. Попри те, що на цьому ґрунті одночасно виникали різноманітні тенденції стилю, можна спробувати виділити його найхарактерніші риси, які виділяють львівське середовище від решти. Зокрема:

- зменшення витрат на споруджування будівель. Феномен «регенерації» та розвиток місцевої архітектури значно обмежували роки кризи та стагнації будівництва. Необхідно було використовувати економічні рішення, які мали на меті зменшення витрат на будівництво до мінімуму. Саме тому, широко використовувались найдешевші матеріали та ретельно продумані декоративні рішення, вартість яких не була надто високою. Це стосується майже всіх будівель, зведених у той час у Львові. Потреба в економії та зменшенні затрат на зведення новобудов значно вплинула на форму львівських будинків міжвоєнного періоду;
- поєднання сучасних будівельних рішень та незвичних форм будівель. Багато львівських митців використовували сучасні несучі конструкції, що поєднувалися з незвичним розташуванням та різними формами віконних та дверних отворів.

Використання сучасних будівельних рішень дозволяло утворювати скульптурні композиції будівель – взаємопроникнення об'ємно-просторових форм, незвичні форми елементів стін, нерегулярне розташування вікон. Найхарактернішим прикладом використання сучасних конструкцій були величезні кутові вікна, які розташовувалися на кутах будівель без простінків. Ще одним елементом, який вирізняє львівську архітектурну школу, було використання нетипових опор та систем колон, а також новітніх будівельних та декоративних матеріалів. Подібні рішення використовувалися львівськими архітекторами по всій Речі Посполитій, що служило натхненням для інших споруджених там будівель. Їх утвердження та поширення стало можливим лише завдяки відродженню місцевого архітектурного середовища;

- використання різноманітних форм архітектурних елементів (зовнішніх деталей та дизайн інтер'єру). У випадку зі львівською школою об'ємно-просторові форми та фасади будівель доповнювалися вишуканими декораціями. У період раннього та розвинутого модернізму, а також міжнародного функціоналізму використовувались асиметричні фасадні композиції та змішані фрагменти оздоб. У цей час улюбленим мотивом були численні декоративні елементи інтер'єру: барвисті тераццо, нікельовані балюстради, облицювання різними видами каменю та кольоровий тиньк. Для оздоблення часто використовували незвичайні матеріали: різні види облицювань зі штучного каменю, нові типи тинків, тераццо-маси для різних елементів декору та нові різновиди скла, з яких виготовляли декоративні елементи та деталі інтер'єру. Ці елементи відзначалися популярністю у другій половині 1930-х років. Вони використовувалися у елітних житлових будинках та в архітектурі громадських будівель.

Явище «регенерації», а також відродження львівського архітектурного середовища та львівської школи архітектури дозволило відтворити місцеві особливості архітектури, яка там розвивалася. Архітектура Львова становить позачасову спадщину даної групи митців, що виділяє їх з-поміж інших. Зокрема:

- сталий пошук шляхів відновлення економічної та будівельної активності. Постійний пошук нових архітектурних рішень протягом довготривалих періодів стагнації у будівельній галузі та перманентній відсутності коштів для нових інвестицій;
- поєднання сучасних конструктивних рішень та незвичних з естетичної точки зору об'ємно-просторових форм та фасадів (асиметричні фасадні композиції та взаємопроникнення декоративних елементів) із ретельно підібраними різноколірними декоративними деталями та одночасним використанням найдешевших та найбільш економічних рішень. Головною метою львівської архітектури було осучаснення та модернізація малорозвинених територій, а також повне задоволення соціальних потреб у житлі, робочих місцях та комфортних умовах життя, чому перешкождали постійні економічні труднощі;
- єдність та універсальність львівського середовища. Різні середовища архітекторів, попри вікові, національні чи економічні відмінності, становили одну групу, яка охоче перейняла моделі тогочасної епохи модерну та до 1939 р. створила власні приклади у стилі модернізму, що зумовило повторне відновлення значної ролі та «регенерації» місцевого середовища.

Ці особливості не тільки зумовлювали «регенерацію» та подальшу довговічність сучасних, модерністичних архітектурних рішень львівського середовища та місцевої школи архітектури, але й становлять позачасову спадщину даної групи митців.

Представлені вище плани проектів та зведені будівлі, що належали до митців львівської архітектурної школи, відіграли знакову роль у формуванні архітектурного ландшафту. Вони повставали паралельно з роботами архітекторів, які походили з інших середовищ (Варшави, німецьких університетів). На початку переважали проекти у стилі неокласицизму та неоампіру, що поєднувалося зі стилізованою архітектурою локального традиційного напрямку. Ці течії утримувалися тут довше, ніж на інших територіях. Саме тому, модерністські рішення, засновані на архітектурі функціоналізму, прийшли на ці землі дещо пізніше, ніж у Варшаву. Більшість будівель 1930-х років були позбавлені витончених модерністських елементів, які набули популярності лише у другій половині цього десятиліття. Це були асиметричні фасадні рішення та взаємопроникаючі фрагменти декору у вигляді різноколірних тераццо, нікельованих балюстрад, облицювання стін різними видами каменю та кольоровий тиньк, які свого часу відзначалися надзвичайною популярністю у роботах львівських архітекторів єврейського походження. Наприкінці 1930-х років у архітектурі у Львові зазвичай використовувалися прості кубічні форми, які підкреслювали конструкцію будинку. Окрім того, кількість проведених у третьому за величиною польському місті архітектурних конкурсів, була значно меншою у порівнянні з Сілезією чи Гдинею. Це було зумовлено не стільки слабкістю будівельної активності, скільки меншими фінансовими можливостями, які скеровувалися на інвестиції. Саме тому процес «регенерації» місцевого середовища був настільки важливим. Іншим вирішальним фактором стала значна активність представників львівської школи архітектури в інших центрах Другої Речі Посполитої, територія яких характеризувалася більш інтенсивним розвитком, зокрема: у Сілезії, Гдині чи на території ЦПР, куди, у свою чергу, перемістилися центри новостворюваної архітектури. Зурбанізований Львів та його околиці залишались лише середовищем, у якому формувалася архітектурна думка та яке працювало над розбудовою інших територій.

Явища «регенерації» та «модернізації» були надзвичайно важливими для львівського середовища та місцевої архітектурної школи у міжвоєнний період. Пов'язана з ними будівельна активність насамперед передбачала осучаснення та модернізацією архітектури як одного з елементів процесу ґрунтовної соціальної та економічної модернізації всієї країни, а також великих змін.

Regeneration and modernisation. Lviv architecture in the interwar period. *Summary*

The objective of this paper is to present the achievements of Lviv architecture in the Second Polish Republic and to indicate the phenomena that led to the revival of the local architectural environment. The analysis of the changes that took place in Lviv architecture of 1918–1939 is highly significant if we want to know and understand the achievements of other Polish artistic and architectural environments, especially those most dynamically developing after 1918.

The title of the paper contains the term *regeneration*, coined by Łucja Charewiczowa. The term best reflects the objective of this study, namely its focus on the analysis of the phenomena that led to a revival of the Lviv architectural environment after the catastrophe of the First World War and a return of the construction boom observed in Lviv in the interwar period. The described development of Lviv architecture in the discussed period was also associated with *modernisation*, a term used to describe numerous phenomena related to the interwar architecture in Poland and in other countries. However, it was established in line with Łucja Charewiczowa's opinion that the most significant factor of the interwar period was the revival of architecture and its representatives. The phenomenon of modernisation occurred in Lviv as well as in other centres, yet it concerned other areas than Lviv to a far greater extent.

The scope of this paper is determined by the problem quoted in the title of the book, i.e. the analysis of the changes in the architectural activity which took place in the time of the Second Polish Republic. This work is neither a catalogue of Lviv buildings, nor is it a review of all buildings raised in the discussed period. The basis for the analysis was a selection of the more important and distinctive buildings erected at the time, whose functional solutions or external form and *décor* best illustrate the artistic trends prevailing in contemporary Lviv. The scope of this research is determined by the discussed period start and end dates. The former is the end of 1918, i.e. the period following the First World War and the end of hostilities related to the Polish-Ukrainian conflict. At the time, Lviv found itself within the borders of the Polish state, and from then on, the development of its architecture was

influenced by the altered political and economic rules. The latter date is the end of 1939, marking the end of both the previous era and the intensive construction activity in Lviv, conducted in the spirit of western European stylistic trends. The scope of this research is also determined by its geographical framework. The basis of the study relates to works created in the area of the then Lviv. Works of Lviv architects created outside the territory of this third largest centre of the Second Polish Republic were analysed only exceptionally, in the case that they constituted a complementary part of the architecture created within Lviv itself. The analyses were based on theoretical studies on architecture, works presented for competitions, ready buildings and unrealised architectural designs.

The influence of the Lviv environment and the local school of architecture was growing rapidly in the interwar period and covered virtually all peripheral areas, which saw the activity of architects educated and artistically formed in Lviv. Already earlier, i.e. at the end of the 19th century, technicians educated in Lviv made their way to the area of the former Eastern Galicia, i.e. to the territory of the interwar voivodeships of Stanisławów, Tarnopol and Lviv as well as to Polesia located in the north, which already then was referred to as the eastern borderlands. Later on, i.e. in the interwar period, the influence of Lviv architects and architecture reached far to the west, i.e. to the area of the then much enlarged Lviv voivodeship, its boundaries including the Sandomierz land and reaching the river Vistula. The natural area for the creation of works representing Lviv modernist architecture within the borders of the Lviv voivodeship was not only the vicinity of Przemyśl and Rzeszów, but also the Sandomierz region, where many Lviv artists willingly realised their architectural designs. The Sandomierz region encompassed the area of the Central Industrial District, built at the end of the 1930s, and it was also adjacent to the Kielce voivodeship, wherein numerous graduates of the Lviv Polytechnic settled to work. Inhabitants of Lviv were also implementing intensive construction projects in the area of Volhynia and contributed to the local architectural environment. Other areas of activity for Lviv architects in the first half of the 20th century were Upper Silesia and the Katowice voivodeship, at the time referred to as the south-western borderlands. The area saw the arrival of many graduates of the Lviv Polytechnic, who conducted buoyant architectural activity, favoured by a swift development of this region and numerous investments. Lviv architects moved also to the western borderland areas as well as to Greater Poland [Wielkopolska], known for the activity of Władysław Czarnecki, the greatest individuality of the interwar period associated with the Lviv school. Numerous representatives of the school arrived also in the northern borders of the country, namely in Pomerania and the then developing Gdynia. Other great Polish cities undergoing development in the interwar period also attracted talented and the most active of Lviv artists. Among those who settled in Warsaw let me mention the following: Stefan Bryła, the most outstanding Lviv constructor, who was the first person to obtain a PhD in architecture at the Lviv Polytechnic; Alfred Zachariewicz, son of the founder of the Lviv school of architecture and co-owner of a large architectural firm; and Roman Feliński, a rising star of urban planning. Władysław Czarnecki settled in Poznań, while many young architects set roots in Katowice and Gdynia. They all had their architectural designs realised not only in and around their respective cities, but also in peripheral areas. The analysis presented here proves that the first characteristic feature of the Lviv environment was its enormous activity as indicated by creative output found in areas located far away from Lviv. The most outstanding works of the Lviv environment and the local school of architecture were in fact created outside Lviv or even far away from the city.

Already at the end of the 19th century did Lviv form a compact and strong community, which dominated the interwar period architecture not only in Lviv itself and its vicinity, but also in vast areas situated hundreds of kilometres west and north of the city. Works

of modernist architecture created under a direct influence of the Lviv environment and the local school of architecture – or remaining in their orbit – were constructed in Lviv and beyond. Numerous buildings in Katowice, Silesia and Poznań as well as constructions erected in the Central Industrial District were inspired by the Lviv school. Representatives of the Lviv environment operated in many border areas, although the influence of the Lviv school of architecture was greater in the northern and southern borderlands (Pomerania, Gdynia, the Vilnius region), and prevailed in the eastern and western borderlands (Silesia, former Galicia).

Modern architectural patterns made their way to Lviv through various routes. The first one took form of popular western European magazines, including the latest German and Austrian architecture-related press, which strongly contributed to the dissemination of new architectural patterns. The latest publications were easily obtainable, as apart from the most significant magazines available in Lviv, it was also possible to order publications of all kinds. Polish architectural magazines were also eagerly read, including “Architektura i Budownictwo” [Architecture and Construction], first released in 1925, “Architekt” [“Architect”], released in Krakow, and “Budownik” [“Builder”], issued in Lviv – the latter magazine eagerly displaying modern residential houses of functionalist forms.

The second source of information was the Eastern Trade Fair and the co-organised construction exhibitions, which significantly distinguished Lviv from other contemporary Polish cities. Modern patterns of housing development were also presented at the Construction Trade Fair as well as in lectures delivered during the annually held Fair. Numerous contacts made on the occasion of the Fair were also of high importance for the popularisation of the latest architectural trends, e.g. business trips made by influential officials and industrialists. On viewing newly erected buildings and innovative architectural solutions elsewhere, they wished to see them realised also in Lviv. An analogical situation occurred in other rapidly developing cities in Europe.

The third source of inspiration was provided by the local architects’ contacts with the Warsaw milieu. They were realised on personal level and on the occasion of visits to Lviv paid by the most famous representatives of the Warsaw environment. Bohdan Lachert and Szymon Syrkus, leading Polish modernists of the young generation, regularly came to Lviv, where they presented their ideas and published them in the local press. Students of architecture at the Lviv Polytechnic also remained in contact with students of the Warsaw University of Technology by releasing joint publications and partaking in the same exhibitions.

The *regeneration* of the Lviv architectural environment and the development of Lviv architecture evolved in stages. It manifested itself in a gradually increasing number of investments and the delivery of numerous new buildings. The economic collapse following the First World War was gradually overcome in the early 1920s. Revival of the construction sector occurred already in the mid-1920s. In 1918–1928 as many as 357 new houses were built and 113 existing ones were reconstructed. On deducting the first years of construction stagnation of 1919 and 1920, this amounted to about 40 new buildings raised annually. The character of the newly-constructed buildings changed in comparison with those erected prior to the First World War, with the current construction market getting dominated by suburban small villas and houses. Only a few two-storey or higher buildings were completed each year.

The expansion of Lviv and the delivery of subsequent flats can be divided into several stages, which correspond with periods of economic prosperity and recession. The periods of the greatest expansion of the city dated to 1923–1929 and 1932–1939. These years saw numerous superstructures and reconstructions carried out, coupled with a phasing out of

infill building projects and an intensive construction development of the city. A less extensive construction activity occurred in the post-war years of 1919–1922 and in 1929–1932. These time spans overlapped with the economic crisis and the resulting halt in all investments, despite the concurrent expansion of the city borders and an increase in its construction areas, which could potentially intensify the ongoing investments and the modernisation of Lviv buildings. The confirmation of the above-listed periods is found when analysing the mobilisation of the local construction environment as well as the characteristic features of the city development. It is further confirmed by the dynamic nature of contemporary investments, which indicate an ongoing modernisation of the municipal infrastructure, including the construction of water and sewage systems, and the supply of electricity and gas to the expanding districts. This comprehensive and speedy creation of the infrastructure testifies to the simultaneous modernisation of the city. It also demonstrates a modern character of the houses made available for use on the one hand, and a consistent modernisation of older parts of buildings on the other. These facts are supported by statistical data. Sewage, water supply, electricity and gas systems were available to 23–47% of contemporary Lviv population, which constituted one of the highest percentages in Poland. Nevertheless, further rapid expansion of the infrastructure, including water supply, sewage systems and other utilities, was continuously carried out, providing evidence for consistent and dynamic modernisation processes affecting the city and its buildings.

In addition to the increase in construction activity and a higher number of completed buildings, it was also important to significantly raise the number of completed flats – a fact emphasised in contemporary publications. The stock of flats in the interwar period increased by 62%. The majority of them were small, one- or two-room flats, which accounted for over 73% of all flats made available at the time. This proves that there was a conscious housing policy implemented alongside a planned stimulation of the local construction activity. It also testifies to consistently undertaken savings and cost reduction measures in newly erected buildings, which housed a maximum number of small flats. A scarce number of individuals in Lviv were single inhabitants of their flats, and in this respect the city occupied the second place in Poland.

Preserved buildings also testify to the revival of construction activity in the interwar period. The architecture of the 1920s was typical for a transitional period. Its character was determined by the ongoing crisis and a construction slowdown. There were only few large residential buildings and high tenement houses raised in comparison with a more-than-twice as large a construction activity prior to 1914. Superstructures and small houses predominated, both in the form of modest traditional villas and suburban houses built on greenery-covered plots. Construction investments were suddenly suspended in December 1929 and in the first half of 1930, resulting from the world crisis and the ensuing economic problems in Poland. During the discussed period, earlier construction works were carried on, including the finishing of numerous one- and two-storey tenement houses. Very few higher buildings were raised, most of them villas and small houses in districts located away from the city centre and in the suburbs. The construction of several detached house estates was launched. The total number of facilities actually delivered for use was not large. Permits for new houses were obtained, but their construction was postponed in expectation of a better economic prosperity. Investment activity was rekindled a few years later, when the economic crisis had been overcome, i.e. in ca. 1933, and it increased sharply in the second half of the 1930s. A real boom happened in ca. 1937, but it only lasted for a short while, as in 1938 and 1939 the number of newly erected houses diminished. Many investments that were started at that time were still continued and completed in the following years.

The most important phenomena in Lviv architecture and their chronology

When discussing the spread of new forms in Lviv architecture and the *regeneration* of the local environment, one should define the chronology of the stylistic trends occurring in the city in the 20th century. These periods did not differ considerably from the way that architecture developed in other centres of the Second Polish Republic, but the unique feature in the case of Lviv was the far longer duration of the then stylistic trends. Although simplified forms were used in average architectural works, there were accompanied by distinctive and outstanding projects, echoing current fashions and trends. They were not as numerous as in Warsaw, Katowice or other intensively developing regions of Poland and Central Europe. When discussing transformations of Lviv architecture in the interwar period, the following chronology may be adopted:

- 1914–1920: total suspension of construction activity, caused initially by the First World War, then by the Polish-Ukrainian War and the Polish-Soviet War of 1920;
- 1921–1922: stagnation caused by the crisis and a slow reconstruction of the war inflicted damages. The applied solutions constituted a continuation of activities undertaken in the pre-1914 period, but to a limited extent and using forms predominantly based on classicising motifs;
- 1922–1926: gradual development of construction activities; construction of buildings representing early modernist style, with elements of neoclassicism and manor style (villas, single-family housing);
- 1926–1929: search for new stylistic forms based on Central European experiences, coupled with an introduction of motifs taken from the 1925 Paris exhibition and *art déco*. Undertaken were the first ever major initiatives relative to the development and regulation of peripheral areas. They were interrupted as of the late 1929 by a stagnation of the construction sector, resulting from the Great Depression;
- ca. 1928–1935: solutions in the spirit of international modernism began to be implemented. Attempts to overcome the economic crisis and to counteract the suspension of construction activities. A slow development of housing, construction of schools and state buildings;
- 1934–1939: dissemination of functionalism and various types of modernism, contributing to a revival of construction activities. Application of new materials that inspired design and functional solutions. Construction of many state and private buildings as well as numerous public utility investments. Plans for further investments foreseen in 1939–1944.

The periods proposed above were intertwined and often complementary. The most characteristic phenomenon associated with Lviv modernism is its long duration and an attachment to the use of architectural forms based on western European modernism. This testifies to the durability of the *regeneration* phenomenon relative to the local architectural environment, and also to the ongoing modernisation of the city and its buildings.

The importance of the 1918–1939 Lviv architecture

When discussing the phenomena of *regeneration* and modernisation of Lviv architecture and the local architectural environment, it is necessary to indicate buildings of supralocal

meaning, standing out from other contemporary investments. Particularly noticeable among newly constructed buildings in the 1920s were large residential houses, constituting the most important achievement of Lviv residential architecture of the decade. They consisted of multi-wing buildings, which formed compact housing complexes. They housed from several dozen to over 100 flats of various sizes. The complexes fit well into the tradition of Lviv and Austrian housing construction of the first half of the 20th century. The most famous construction project of the kind took form of residential houses of the Officers' Pension Institution in Lviv, designed by Witold Minkiewicz. August of 1926 witnessed the launch of the construction of houses located at 24/28a Na Bajkach Street (currently Ukr. Київська), which were put into use on the 1st of October 1927. It marked the first major investment made in Lviv following the First World War. The construction of the second house located at 36/42 Stryjska Street (currently Ukr. Стрийська) was inaugurated in September 1927 and completed at the end of 1928. Another distinctive complex from the same group, of which only half has been preserved, was a large complex of PKO Bank houses designed by Eugeniusz Czerwiński, located at 23 Pańska Street/25 Kochanowskiego Street (currently Ukr. Івана Франка and Костя Левицького). The design was made in 1926, but its execution took longer, namely until 1928. The complex consisted of the main building, with adjacent five orthogonal narrowing wings, which created four internal courtyards. In addition to the monumental four-storey body of the building, a highly characteristic element of the external architecture was the inclusion of large classicising columns accentuating the façade, decorative frames of the entrances and the first-floor windows as well as numerous interior details made with stylised *art déco* motifs. Never before did classicising architectural motifs in Lviv assume such monumental forms in a large complex of buildings as in the discussed example. The group of large residential complexes also included the buildings of the Military Lodging Fund. A characteristic element of the design was their formation as large residential complexes with fragmented plans, internal courtyards and façades emphasizing the main axis and the entrance. Their noteworthy features included traditional shapes of the buildings, their façades and interiors, which distinguished the discussed buildings from other Military Lodging Fund designs, created by different architects for other cities. The group of large housing complexes is closed by a large tenement house built on the initiative of the municipal authorities at 8 Arciszewskiego Street (currently Ukr. Генерала Грекова). It filled the entire block of buildings between the neighbouring streets of Arciszewskiego, Inwalidów (currently Ukr. Батуринська) and Źródłana (currently Ukr. Джерельна). Construction works began in 1928 and were completed during the crisis, in the early 1930s. The building had three internal courtyards, giving access to small staircases, which led to one-room flats. The design assumed modest architectural forms, meant not only to reduce the cost of the building itself, but also made it possible to generate a large number of flats with little municipal funds. It was one of the largest buildings erected in Lviv with significant resource saving. In this respect, the Galician city of Lviv adopted methods used by other European metropolises, as similar investments were made e.g. in Vienna.

The aforementioned large housing complexes constituted clear spatial landmarks in the city landscape. They responded to the housing deficit and boosted the municipal construction activity. Besides, they functioned as the most characteristic architectural phenomenon of the 1920s. The great residential houses contributed to the ongoing transformations of Lviv architecture, initiated already before the First World War in the form of ever larger tenement houses of diverse plans. Similar buildings were built also later, as exemplified by great-size functionalist houses raised in the following decade, e.g. Sprecher's tenement house at 7 Akademicka Street (currently Ukr. проспект Тараса Шевченка), designed by Ferdynand Kassler in 1928 and constructed until the late 1931, or buildings at 25/25a Kochanowskiego

Street (currently Ukr. Костя Левицького), designed by the same architect in 1938. Their creation also contributed to the revival of the local construction activity, while reducing housing shortages in Lviv.

Among the residential buildings from the 1920s, it is worth indicating a large corner tenement house erected at 9 Władysława Łozińskiego Street (currently Ukr. Олександра Герцена). It is one of the most impressive residential buildings created for wealthy residents in the densely built-up downtown area. A distinctive element of its architecture was an unconventional façade decoration and elaborately designed staircase as well as the building interiors. As for cooperative buildings constructed at the end of the 1920s, worth mentioning is a large complex of buildings erected in 1925–1931 by the “Własna Strzecha” [“Own Thatch”] cooperative. Part of the estate in question consisted of single-family houses (1–25 Własna Strzecha Street, currently Ukr. Панаса Мирного), while the remaining part of the complex was made up of two-storey houses (1–7, 9, 12 Nad Jarem Street, currently Ukr. Енергетична). Representing a different style, the houses were constructed from the 14th of October 1928 onwards, in line with a design by architect Władysław Klimczak. The complex consisted of 9 two-storey houses with 116 flats, which were built along the Kozielnicka Road. The buildings were characterised by steep roofs, entrances emphasised by simplified tympani and small skylights placed in the roof slopes.

There were not many public utility buildings and industrial investments made in the 1920s. Among the few extant examples there is an office building of the Chodorów Sugar Factory Management, located at 19 Chorążczyzny Street (currently Ukr. Джохара Дудаєва). Designed by Eugeniusz Czerwiński, the building in question was completed in 1924. Characteristic elements of its external architecture included a monumental body, large, classicising columns accentuating the façades and decorative frames of entrances and the first-floor windows. As for its interior design, the building received decorative Empire friezes and details, including stylised neoclassical and Empire motifs. Among industrial investments, the largest one was a construction of the four-storey edifice of the Society of Lviv Breweries, designed by Ferdynand Kassler, which was received by the Magistrate Commission on the 3rd of July 1926. One of the few industrial buildings raised in the city centre at that time was that of the telephone exchange located at the busy 26 Sykstuska Street (currently Ukr. Петра Дорошенка), designed by Eugeniusz Czerwiński. It was one of the first significant projects related to non-residential architecture realised in Lviv.

The creation of new churches was of high importance for the Lviv environment. Still rather sluggish in the 1920s, the construction of sacred buildings gained momentum thereafter. Three new edifices were erected at that time, namely the church of Our Lady of Perpetual Help in Lewandówka (Henryk Zaremba, design: 1921, construction: 1922–1923); the Capuchin church in Zamarstynów and the chapel in Kulparków (Ludomił Gyurkovich, 1926–1927). The project of the Missionary church was never realised.

The period of functionalism in Lviv architecture began with the construction of Jonas Sprecher's house, also known as the “second Sprecher tenement house”. It was a huge, 7-storey building, raised in the city centre, on an exposed plot at Akademicka Street. Contemporary publications indicated that it was “the first building to be constructed in a completely modern manner”. The design was approved on the 22nd of October 1928. The shell building was finished at the end of 1929, and the complete facility was put into use in the winter of the following year. It was the only so profusely decorated tenement house created at the turn of the 1920s and the 1930s. The completion of the building coincided with the economic crisis, requiring a number of savings to be made in the final stage of the construction activity. The designer, Ferdynand Kassler, was a well-known and respected architect. The staircase of Sprecher's house

was the most impressive modern interior in the whole of Lviv and testified to the prosperity and refined taste of both the owner and the residents of the building. The importance of the building was emphasised by its location. The silhouette of the tenement house was visible against the towers of the Old Town and was continuously viewed by pedestrians walking along Akademicka Street, i.e. one of the most representative streets in the city. Jonas Sprecher's tenement house thus became an important symbol of the interwar Lviv.

Another significant investment made in the late 1920s was the construction of a sanatorium for tuberculosis patients at 33 Kurkowa Street (currently Ukr. 31 Лисенка). The construction of the hospital with a façade of 88 meters was the first investment of this magnitude realised in Lviv. The erected edifice dominated the landscape of the city, becoming another icon of modern Lviv. The photo of the finished building was frequently reprinted in guidebooks and commemorative publications. The modern building erected on a hill was visible from many locations in Lviv.

Construction of a new library of the Lviv Polytechnic was another crucial investment. It was in fact one of the most significant new buildings raised in Lviv in the early 1930s. The construction was carefully monitored due to the high prestige and importance of the Lviv Polytechnic in the Second Polish Republic, employing outstanding scholars and boasting numerous politicians and high-ranking state officials among its graduates. The library design was entrusted to Tadeusz Obmiński on the basis of the second prize awarded to the Warsaw-based "Partenon" Architectural Studio for their entry to the architectural competition. The design assumed the creation of a classicising edifice with a simplified portico. It was emphasised with the following great Latin inscription: *Hic mortui vivunt, hic muti loquuntur*, which was often referred to in the context of the Polytechnic National University buildings and the topic of Lviv architecture. Due to financial problems, construction activities lasted far longer than initially planned, which indicates that there were considerable challenges with financing even the most significant of public utility buildings.

When discussing contemporary buildings, one should also mention the Emigrant House, erected at the corner of 12, 29 Listopada Street (currently Ukr. Євгена Коновальця) and 4 Wiśniowieckich Street (currently Ukr. Русових), designed by Henryk Zaremba. Its construction began in February 1929 and was completed on the 14th of June 1930. Against the background of the surrounding functionalist buildings, the said edifice stood out thanks to its symmetrical forms, with a large corner polygonal *avant-corps* and symmetrically arranged side parts of the building. The use of geometrical decorative forms combined with the cubic body of the building was also a highly distinctive feature. It was indeed one of the most characteristic buildings created within the compact structure of the city architecture.

The turn of the 1920s and the 1930s was the time of new school investments planning. Only few of them were completed due to the ongoing crisis. Just a small number of new schools were built, their forms keeping in with the style of the previous period, but taking into account modern design guidelines for school architecture. The most important school building erected in the early 1930s was that of the Ursuline Sisters' Private Lower Secondary School for Girls, built in the developing district of Lviv at Hauke-Bossaka Street (currently Ukr. Тютюнників). Its construction began in 1932 and was completed in 1934, based on a 1931 design created in the architectural studio of Tadeusz Wróbel and Leopold Karasiński.

The second half of the 1930s saw an enormous growth in construction investments. Roughly 75% of all newly erected buildings appeared in the southern part of the city. Almost all four- and five-storey tenement houses were also built in that location. One of the true icons of contemporary Lviv architecture was the edifice of the Municipal Electrical Works in Lviv, located at the intersection of Kadecka Street (currently Ukr. Героїв Майдану) and

Pełczyńska Street (currently Ukr. Дмитра Вітовського). The design was made by Tadeusz Wróbel and Leopold Karasiński. Construction works were launched on the 21st of May 1935 and completed on the 7th of March 1937. The building became a true symbol of modernity and progressive modernisation of the city. As an icon of modernisation, it was often showcased and discussed in guides and studies dedicated to the city development. In literature, it also became the most famous example of Lviv modernist architecture from the interwar period, alongside Sprecher's tenement house.

A very distinctive element of Lviv architecture was the existence of buildings intended for associations of employees of various professional organisations, which testified to the ongoing implementation of various social programs in the city. They included the monumental edifices of the House of the Union of Municipal Workers of the City of Lviv and the House of the Trade Union of Railway Workers of the City of Lviv. The above-mentioned buildings were made of unplastered brick – the former was red and the latter grey – a technique rarely used in Lviv architecture.

Another notable building dating back to the 1930s was that of the Social Insurance Institution, located at 12 Zielona Street (currently Ukr. Зелена). The author of the design was Jan Bagiński, employed in Dembiński's architectural office. The building in question heralded a new trend of picturesque monumentalism, which failed to fully develop in Lviv architecture before the outbreak of the war. The edifice was made up of large cubic forms complemented by carefully selected details. The most important element of the interior composition was a large staircase with a smoothly shaped stair railing. The final large-size investment, significant due to its scale and a huge cubic capacity of the new buildings, was the construction of the Faculties of Mechanical and Electrical Engineering of the Lviv Polytechnic. The project was noted for the use of monumental forms, typical of the late 1930s architecture, which were combined with modern principles of interior design. The buildings of the Faculties of Mechanical and Electrical Engineering constituted the largest architectural construction realised in Lviv before the outbreak of the war. They were counted among the most successful modern projects completed in the Polish architectural environment of Lviv.

The expansion of the city at the end of the 1930s was manifested by the creation of many new schools in various municipal districts, as exemplified by school buildings in Zamarstynów, Bogdanówka, Kozielniki, Zniesienie, to name but a few. All of them gained very modern functional layouts, while their façade decoration was limited to an articulation of the window openings with brick clinker. The school buildings were constructed based on typical designs produced in the City Development Department.

The 1930s witnessed also the construction of numerous churches, prompted by a significant expansion of the city boundaries and the 1930 incorporation of new municipal areas, wherein new parishes were established and new churches built. In 1931–1939 the construction of six large churches was initiated and partially completed: the church of Our Lady of the Gate of Dawn, the Discalced Carmelites church in Persenkówka, the church of Christ the King in Kozielniki, the church of Saint Vincent de Paul in Sygniówka and Zniesienie as well as three smaller ones (in Krzywczyce and Batorówka, the chapel of the Sisters of Saint Joseph). The construction of a few more churches was launched in 1939 and envisaged in the following years. Studies conducted so far have shown that the number of churches constructed in Lviv was by far greater than in other largest cities of the then Poland, bearing witness to dynamic investment activities and considerable possibilities of the local environment. Three churches were built in the interwar period in Cracow, the construction of four others was initiated in Łódź, with only two completed, while in Warsaw – so much larger – the construction of as many as twelve churches was initiated, but only a few finalised.

The first considerable investment in a sacred building made in Lviv in the discussed period was the construction of the church of Our Lady of the Gate of Dawn. The edifice stood out considerably not only from the architecture of Łyczaków and Lviv suburbs, which were undergoing construction development. The symbolic meaning and ideological influence of the church were significant due to its function of a “fortress” of Polishness and Latin culture. In contemporary literature the church was placed alongside other most important religious foundations, namely the planned Temple of the Divine Providence in Warsaw (competitions in 1929–1932), the Maritime Basilica in Gdynia (1931) and the votive church in Kovel in Volhynia (1924–1931), thus testifying to the architectural and ideological importance of the church.

1939 saw the planning of another church construction, namely the parish church of Our Lady of the Rosary in Kleparów. Also envisaged was an expansion of the church of Saint Joseph and Blessed Andrew Bobola as well as a Jesuit retreat house, their designs made by Wincenty Witold III Rawski. The construction of yet another new church was planned in Lewandówka at Lotnicza Street (currently Ukr. Повітряна). All these examples demonstrate that the creation of new sacred buildings was accelerating and investments were being planned. This trend resulted not only from the ongoing expansion of Lviv, but also the improving economic prosperity and the ensuing construction boom, which also affected the architecture of Greek Catholic churches. The latter were far smaller in number than Roman Catholic churches, stemming from considerably thinner financial resources of the Ukrainian community. Due to the use of historicising forms in Orthodox church architecture, which the construction authorities disapproved of, the ratification of subsequent design versions of Greek Catholic churches was a long-lasting process. This fact led to construction delays, and consequently, hardly any church was completed before the outbreak of the Second World War.

The most significant investment realised in the 1930s in the newly developed districts was New Lviv, built in the area of the former Krasuczyn. It spanned over the area of 8 ha, divided into 115 plots. The construction of cheap houses was supervised by the Expansion Committee, with Tadeusz Wróbel, architecture engineer, managing the project. Several variants of semidetached villas differed in their size and layout. The buildings were designed, among others, by Ludwik Rębowski, Rudolf Polt, Ludwik Veltzé, Dominik Wuchowicz, Marek Lakser and others. At the end of 1939 this area was almost entirely built-up. There were plans for a further expansion of the estate and for a construction of similar complexes in other areas, but they were thwarted by the outbreak of the war. Other complexes of new buildings raised at the time included Osiedle Słoneczne [Sunny Estate] and Żelazna Woda [Iron Water], which were adjacent to the residential buildings erected earlier by the cooperative “Własna Strzecha” [“Own Thatch”] (Własna Strzecha Street, currently Ukr. Панаса Мирного) as well as higher multi-family buildings at Nad Jarem Street (currently Ukr. Енергетична). Other areas of the city undergoing transformation included Górny Łyczaków and Krzywczyce, wherein the Professors’ Colony was being built. It was established in the 1930s as a compact complex of one-storey buildings comprising 90 houses. The first part, consisting of 80 buildings, was completed on the 12th of June 1938, with the remaining houses built in 1939. They were designed among others by Tadeusz Wróbel, Leopold Karasiński and Maksymilian Koczur. The architecture of individual buildings was characterised by simplified functionalistic forms.

Contemporary housing construction was also realised in compact streets and squares. The largest building complexes were located in the area of the newly regulated streets: Hauke-Bossaka (currently Ukr. Тютюнників), Żyżyńska (currently Ukr. Володимира Кубійовича), Obertyńska (currently Ukr. Зарицьких), Wulecka (currently Ukr. Андрія Сахарова), Bartosówny (currently Ukr. Ангарна) and Góry Stryjskiej. A large group of functionalist buildings was erected on the site of the former Stillerówka, around the designated plac [square]

generała Kruka (currently Ukr. площа Василя Вишиваного) and the adjacent Hauke-Bossaka and Żyżyńska (currently Ukr. Володимира Кубійовича) Streets. The centre point of the complex was a rectangular square, surrounded by two-storey tenement houses with unified façades, with dominating higher three-storey corner buildings erected in the square corners. All the edifices were given standardised functionalistic forms. The buildings along the adjacent streets were shaped in a similar manner. Most of the houses in this area were designed in 1935 and 1936, and their construction lasted until 1937. The concept of the complex was developed in the municipal council design office and its Technical Department. Individual buildings were designed among others by Daniel Kalmus and Kazimierz Janiczek, Józef Buchsbaum, Artur Stahl, Dominik Wuchowicz, Karol Kocimski, Władysław Blaim, Aleksander Peżański, Alfred Rubenbauer, Wawrzyniec Dayczak and Bronisław Wiktor.

As observed in contemporary publications, the city expansion affected also the suburbs and the entire districts. One of them was Dzielnica Stryjska [Stryjska District] and the entire southern part of Lviv. This part of the city witnessed the construction of buildings of the Cadet School, which slightly inhibited the development of the areas. However, the site of the Eastern Trade Fair was located nearby, experiencing intensive investment activities. Raised in the vicinity there were also buildings of the “Własna Strzecha” [“Own Thatch”] housing estates, the rapidly expanding district of New Lviv as well as complexes of city houses in New Lviv. The expansion of the Polytechnic National University was also envisaged in the area. The year 1939 saw the construction of massive buildings of the Aerodynamic Study of the Lviv Polytechnic, with subsequent university buildings being planned. Numerous rental houses were also built nearby and the villa district was expanded. Contemporary press noted that in the area, “considerable work and income opportunities open up for young, enterprising and busy people”. Another sizeable complex of new buildings was created around Malczewskiego (currently Ukr. Бориса Романицького) and Lisa-Kuli (currently Ukr. Кастелівка) Streets. Design and construction works began in 1937 and individual houses were being built until the end of 1939 and beyond. The complex was also intended to undergo further expansion, which was never realised. All tenement houses assumed functionalistic forms. An element diversifying their architecture was a refracting line of buildings obtained by means of the façades being shaped in several planes. Entire streets were also built up at the end of the 1930s, encompassing Obertyńska Street (currently Ukr. Зарицьких), where large, three-storey tenement houses of uniform functionalist forms were raised. Buildings constructed in the second half of the 1930s included also streets located in regions of significance, yet distant from the city centre. To quote but one example, there were new buildings created at Kadecka Street (currently Ukr. Героїв Майдану). The fact that these areas were destined to change in line with urban planning indicates that there was a construction recovery, a sustainable *regeneration* of the local environment and a plan to modernise the city and its buildings.

The most outstanding complex of luxurious buildings dates back to the time span between the late 1937 and the mid-1939. It was located between Sykstuska (currently Ukr. Петра Дорошенка) and Kopernika (Ukr. Миколи Коперника) Streets. It comprised two groups of buildings: a compact street development at Sykstuska Street and several houses on the side of Kopernika Street. The tenement houses were built in line with designs created in the architectural studios of Salomon Keil and Henryk Sandig. Meanwhile, the most luxurious tenement house in Lviv was built elsewhere, namely at 6 Sakramentek Street (currently Ukr. Михайла Туган-Барановського). Designed by Ryszard Hermelin in 1937, the building was in construction until 1938. It constituted the most diversely decorated tenement house in Lviv in the interwar period. Its interior features included varied stone cladding, decorative glazing and luxurious details of interior finishing.

When discussing the filling-in of empty plots in the already built-up area, it is worth quoting the examples of tenement houses located at 5 Władysława Łozińskiego Street (currently Ukr. Олександра Герцена), designed by Ferdynand Kassler, at 15, 17 and 17a Supińskiego Street (currently Ukr. Михайло Коцюбинського) and at 8–10 Jakuba Strzemię Street (currently Ukr. Дмитра Менделєєва) – their designs created in Henryk Sandig's office. Characterised by a refracting line of buildings, individual units formed small front courtyards and contained façades highly diversified in the composition of window openings and the façade-covering plasters.

The most impressive villa was constructed for Eugenia Lewicka at 2 Raclawicka Street (currently Ukr. Уласа Самчука). As mentioned earlier in the paper, the architecture of the building designed by Tadeusz Wróbel was a true phenomenon in the Lviv area, both in terms of its diversified façade designs, unusual functional interior solutions, and the application of a concrete pergola outside the building. The picturesque nature of the discussed building was emphasised by its location and the exposure to a small square and the crossing streets. The building architecture was similar to that of villas erected in the 1930s in new districts of Warsaw and in Saska Kępa by Warsaw-based architects. Used in the projects there were similar decorative motifs and a picturesque shaping of the building, enriched with openwork concrete architectural details.

The closing project in the evolution of Lviv residential architecture was that of the Notary Chamber located at 6 Romanowicza Street (currently Ukr. Панаса Саксаганського), realised according to a design of architect Zbigniew Wardzała, employed at the time in the office of Stanisław Różycki. The skeleton structure by Adam Kuryłło made it possible to reduce partition walls and to shape them into irregular and rounded walls of the front track of the building. Created entirely by Polish architects, constructors and builders, the structure was inspired by the Polish architecture of the late 1930s and the style of the 1937 *Exhibition*. The version implemented eventually was simplified to a large extent when compared with the original designs, which assumed the application of far more undulating walls of the façade, enriched with glass *avant-corps* of display windows. The building in question constituted the Lviv-based equivalent of luxurious housing projects realised in Warsaw at the end of the 1930s, which made use of soft lines, expensive materials and innovative interior decoration solutions, incorporating many uncustomary materials. Similar patterns of residential architecture were presented in the posh “Arkady” [“Arcades”] magazine in Warsaw, which was also available in Lviv and which published references to Lviv art.

The aforementioned tenement houses located at Sykstuska Street (currently Ukr. Петра Дорошенка) and the Notary Chamber building at Romanowicza Street (currently Ukr. Панаса Саксаганського) were both constructed at the end of the 1930s, but their designs had been drawn in different architectural environments. The former houses were designed and built by outstanding architects of Jewish origin (Salomon Keil, Henryk Sandig and Jakub Menker), while the latter was designed and constructed by outstanding representatives of the Polish architectural community (Zbigniew Wardzała, Stanisław Różycki and Adam Kuryłło). The buildings exemplify different varieties of Lviv modernism, mirroring modern German, Dutch and French buildings. Polish and Jewish architectural communities competed ever more in the 1930s, trying to take over as many commissions as possible. Buildings created by either milieu differed slightly. Jewish architects and their predominantly Jewish clients opted for more *avant-garde* compositions of building shapes and façades, while their interiors tended to be ornamented with multi-coloured decorative terrazzo depicting abstract patterns. Greater financial capabilities of Jewish investors allowed for a broader range of solutions. Polish architects and builders made use of more modest and more traditional forms, based

on the already popularised patterns of German modernism. In the late 1930s they eagerly applied soft lines, which may have been inspired by contemporary French architecture. While the discussed buildings reflected their architects' attempted search for a new style, they also demonstrated what modern Lviv architecture of the 1940s would have looked like. Its main feature would have been the use of expressive, effective forms, soft lines of the façades as well as diversified and effective decorative motifs. It is justifiable to consider the proposed style patterns as the successive phase of Lviv modernism. Although it never developed, the aforementioned examples of buildings heralded this new stylistic trend and the ever-growing construction boom. This in turn bears witness to a firmly consolidated and fixed *regeneration* of the local architectural environment and the ongoing modernisation of Lviv buildings.

The outbreak of the war was an important turning point in the development of Lviv architecture and the city expansion. Major investments were suspended and the ensuing expansion was implemented according to completely new rules. The construction of all churches was halted. After September 1939 it was only residential buildings which were being completed in line with their original designs. Planned in the 1940s was the completion of several edifices, which were considered important, including those of the Lviv Polytechnic, still undergoing expansion, the seat of the Polish Radio, the building of the Polish Historical Society and other organisations. A major event was the planned inclusion of the city's western suburbs into the Central Industrial District. As a follow-up of these changes, a further expansion of the city was planned to be executed in the 1940s and the 1950s. These plans envisaged a construction of new industrial plants and a transformation of Lviv into an intellectual centre for the newly created industrial area. To this end, the Lviv Polytechnic was to expand and gain new faculties. Moreover, there were plans to build new edifices of other educational institutions, specialising in the field of machine and heavy industry. Eugeniusz Kwiatkowski, deputy prime minister and treasury minister, planned to carry out a significant expansion of Lviv in 1946–1951 and to obtain a twofold increase in the number of the city inhabitants by 1955. His intention was to give a strong boost to the city development. The transformation of the Central Industrial District was scheduled to be completed by 1956, which indicates that the *regeneration* of the local environment was sustainably linked with the continuous modernisation and expansion of Lviv architecture.

The examples discussed so far confirm that further increase in construction activity and investment initiatives were expected to take place. The aforementioned *regeneration* of the local environment became a fact. It was more than consolidated, as various construction initiatives undertaken in Lviv were actually multiplied.

The architecture created by the local milieu played a paramount role in shaping the architectural landscape of Lviv. Features of local creativity merged with elements of modernity. Despite a simultaneous co-existence of various stylistic trends, an attempt can be made to define characteristic features of local architecture, which distinguished the Lviv environment. They included:

- cost reduction in the construction of buildings. The phenomenon of *regeneration* and development of the local architecture was significantly hampered in the years of the economic crisis and the construction slowdown. It became necessary to apply saving-oriented solutions in constructed buildings in order to minimise costs. Consequently, the cheapest materials and carefully thought-out decorative solutions were commonly used to ensure that their costs were not too high. This practice was applied in almost all the buildings erected in Lviv in the discussed time span. The need for savings and cost reduction in the construction of new buildings exerted by far the strongest influence on the form assumed by Lviv buildings created in the interwar period;

- combination of modern construction solutions with impressive building forms. Many Lviv artists selected modern, load-bearing structures and non-standard locations and shapes of window and door openings. Modern construction solutions resulted in sculptural compositions of created buildings, e.g. interpenetration of building shapes, unusual shaping of wall fragments and irregular arrangement of windows. The most characteristic example of the architects' ability to use modern structures was found in corner windows in the form of large openings, located in the corners of buildings, unsupported by walls. Another element characteristic of the Lviv school of architecture was the use of unconventional supports and pillar systems as well as new materials for building and decoration. These solutions were applied by Lviv architects in the entire Republic of Poland, providing inspiration for new buildings constructed elsewhere. Their consolidation and dissemination became possible only thanks to the *regeneration* of the local architectural environment;
- application of various forms of architectural detail (external detail and interior design). In the case of the Lviv school of architecture, the bodies and the façades of buildings were complemented with sophisticated decorations. In the period of early and advanced modernism and international functionalism, architects used asymmetrical façade compositions and intermingling fragments of décor. Numerous interior decorative elements became their favourite motifs, e.g. colourful terrazzo, nickel-plated balustrades, coloured stone claddings and coloured plasters. Unconventional materials were often used to create the décor, e.g. various types of artificial stone claddings, new-recipe plasters, terrazzo masses for various décor elements and new varieties of glass used in decorative elements and interior details. These elements gained popularity in the second half of the 1930s. They were applied in luxurious residential buildings and in public utility architecture.

The phenomenon of *regeneration* and the revival of the Lviv architectural environment and the local school of architecture allowed for a re-creation of local features of architecture developed in the city. It has remained a timeless legacy of the discussed group of artists, distinguishing their output from that of other milieus. The said features are the following:

- consistent search for economic and construction recovery. A tireless exploration of new architectural solutions during long periods of construction stagnation and lacking funds for new investments;
- combination of modern construction solutions and impressive aesthetic forms of building shapes and façades (asymmetrical façade compositions and intertwining fragments of décor), with carefully selected multi-coloured decorative details, while facing the necessity to use the cheapest and the most cost-efficient solutions. The main objective of Lviv-based architecture was to update and modernise underdeveloped areas and to fully satisfy social needs for housing, workplaces and comfortable living – the needs hampered by constant economic hardships;
- unity and universality of the Lviv environment. Despite generational gaps, national and economic differences, different groups of architects formed one community that willingly adopted modern patterns and created architecture in the style of modernism even prior to 1939, leading to a regained importance and *regeneration* of the local environment.

These features determined not only the *regeneration* and subsequent long duration of modern and modernising architectural solutions of the Lviv environment and the local school of architecture, but remain a timeless achievement of the said group of artists.

The analysed designs and completed buildings of the Lviv school of architecture played a highly significant role in shaping the local architectural landscape. It was architecture created simultaneously with the works of architects originating from other centres (e.g. Warsaw, German universities). Initially, the dominant solutions were based on neoclassicism, *Neo-Empire* and stylised architecture of the familiar, domestic trend. These motifs prevailed longer than in other areas. On the other hand, modernist solutions based on functionalist architecture gained local popularity a little later than in Warsaw. Most buildings from the 1930s were devoid of sophisticated modernist detail, which began to appear more often only in the second half of the discussed decade. These were asymmetrical façade solutions and intermingling fragments of décor, such as colourful terrazzo, nickel-plated balustrades, various coloured stone claddings and coloured plasters, which were applied skilfully by contemporary Jewish architects active in Lviv. Local architecture of the late 1930s adhered to simple cubic forms and exposed the structure of the buildings. Also, the number of competitions organised in this third largest Polish city was smaller in comparison with the regions of Silesia or Gdynia, the latter being a much smaller, but dynamically developing city. The reason was not so much related to a weaker construction activity, but mainly to smaller investment funds. That is why the phenomenon of *regeneration* of the local environment was of such great importance. Another decisive factor was a greater activity of students of the Lviv school of architecture in the most dynamically developing territories of the Second Polish Republic, i.e. in Silesia, Gdynia and the Central Industrial District. The centres of the newly created architecture were duly shifted to those areas. The urbanised Lviv with its surroundings remained just a centre of architectural thought, working for the benefit of other developing areas.

The phenomenon of *regeneration* and *modernisation* was of unparalleled importance for the Lviv environment and the local school of architecture in the interwar period. The construction recovery had a bearing on other issues, above all the updating and modernisation of architecture, as part of a process of a thorough social and economic modernisation of the entire country, and a great process of transformation.